


V
B
J
C

ZWIĄZEK
POLSKICH TOWARZYSTW TURYSTYCZNYCH

INFORMATOR TURYSTYCZNY

WARSZAWA — 1932

NAKŁADEM ZWIĄZKU POLSKICH TOW. TURYSTYCZNYCH
W POLSCE.

ZWIĄZEK
POLSKICH TOWARZYSTW TURYSTYCZNYCH

INFORMATOR TURYSTYCZNY



WARSZAWA — 1932

NAKŁADEM ZWIĄZKU POLSKICH TOW. TURYSTYCZNYCH W POLSCE.

Drukarnia Artystyczna, Warszawa, Nowy Świat 47, tel. 635-80.

PRZEDMOWA

Wzmagający się z roku na rok ruch turystyczny w Polsce zwrócił na siebie uwagę nietylko szerszych warstw społeczeństwa, ale również i władz, które, doceniając znaczenie turystyki, jako czynnika wychowawczego i gospodarczego, poczyniły w ostatnich latach pewne wysiłki, mające na celu zaopiekowanie się turystyką. Towarzystwa turystyczne pospieszyły także ze swej strony z ułatwieniami dla tyrystów pod postacią schronisk, wybudowanych w ostatnich latach w znacznej ilości, wydawnictw, mających na celu udzielanie wszelkiego rodzaju wskazówek, oraz szeregu udogodnień wyjednanych u odpowiednich władz pod względem komunikacyjnym i przekraczania granicy.

Całość jednak organizacji turystycznych, opieki władz państwowych, jak i wszelkiego rodzaju ułatwień nie była dotąd ujęta w jednem wydawnictwie, które by mogło o stanie turystyki w Polsce poinformować osoby interesujące się tym przedmiotem.

Pragnąc potrzebie tej uczynić zadość, Zarząd Związku Polskich Towarzystw Turystycznych zdecydował się na wydanie informatora turystycznego, obejmującego możliwie całą turystykę w Polsce. W tym celu została powołana Komisja Redakcyjna pod przewodnictwem prezesa Związku Stanisława Osieckiego, w składzie dr. M. Orłowicza, Józefa Kołodziejczyka i Stanisława Lenartowicza, która podzieliwszy pomiędzy siebie poszczególne działy przystąpiła do wykonania powierzonego sobie zadania. W wyniku tej pracy otrzymaliśmy niniejszy In-

formator Turystyczny, obejmujący wiadomości, które udało się zgromadzić, a które uznano za pożyteczne dla świata turystycznego.

Może spotkać nas zarzut, że niektóre działy są zbyt szczegółowo potraktowane, powołując przez to znaczne powiększenie objętości Informatora. Sądzimy jednak, że znajdzie to swoje uprawiedliwienie w założeniu, z jakiego autorowie wyszli, że w pierwszem wydaniu Informatora Czytelnicy powinni być poinformowani nietylko o istniejących organizacjach społecznych i oficjalnych, lecz również w krótkości i o ich historji, oraz działalności ,co może dać należyty obraz zorganizowanej turystyki w Polsce. W następnych wydaniach, które Związek ma zamiar w dalszym ciągu kontynuować, oczywiście ustępy te będą pominięte, ograniczając się ściśle do rejestrowania istniejącego w danej chwili stanu rzeczy.

Wypuszczając Informator Turystyczny, Związek Polskich Towarzystw Turystycznych ma mocne przekonanie, że przyczyni się w ten sposób do poinformowania zarówno czynników oficjalnych, jak i szerszych warstw społeczeństwa o ogólnym stanie turystyki w Polsce i wywoła przez to wzmożenie się i większe usystematyzowanie opieki nad nim. Turystyka w Polsce w zupełności zasługuje na to, ażeby zwrócić na nią, za przykładem innych krajów, należytą uwagę.

W końcu zwracamy się z uprzejmą prośbą do P. T. Czytelników, aby w razie zauważenia jakichkolwiek błędów zechcieli łaskawie podać je do wiadomości Związku Polskich Towarzystw Turystycznych pod adresem: Warszawa, ul. Żórawia 9.

Zarząd Związku
Polskich Towarzystw Turystycznych.

Warszawa, czerwiec 1932.



I. ZWIĄZEK POLSKICH TOWARZYSTW TURYSTYCZNYCH

(Warszawa, ul. Żórawia 9 m. 1)

W końcu 1926 r. Zarząd Główny Polskiego Tow. Tatrzańskiego na wniosek dr. M. Orłowicza podjął myśl zorganizowania Związku Polskich Towarzystw Turystycznych, a powołanie do życia tego Związku było jednym z głównych celów II zjazdu Polskich Towarzystw Turystycznych, który z inicjatywy P. T. Tatrzańskiego, obradował w Warszawie w dniach 2 i 3 kwietnia 1927.

Na zjeździe tym jednogłośną uchwałą postanowiono powołać do życia Związek Polskich Towarzystw Turystycznych. Wybrano Komitet Organizacyjny Związku o charakterze tymczasowego Zarządu, polecając zwołanie organizacyjnego Zjazdu delegatów Związku Polskich Tow. Turystycznych, na którym wybranoby pierwszy Zarząd Związku.

W skład Komitetu Organizacyjnego wchodzili: pp. Stanisław Osiecki (Pol. Tow. Tatrzańskie), jako prezes, prof. Aleksander Janowski (Pol. Tow. Krajoznawcze) jako jego zastępca, dr. Mieczysław Orłowicz, kierownik Referatu Turystyki w Min. Robót Publ. jako sekre-

tarz, oraz płk. inż. Aleksander Bobkowski (Polski Zw. Narciarski), ks. Filip Dachowski (Polski Klub Turystyczny), inż. Ryszard Minchejmer (Polski Touring Klub), hr. Karol Raczyński (Automobilklub Polski) i mec. Franciszek Sznarbachowski (Automobilklub Polski) jako członkowie Komitetu.

Statut Związku podpisany przez Polskie Tow. Tatrzańskie, Polskie Tow. Krajoznawcze i Automobilklub Polski, jako największe towarzystwa związkowe, został w czerwcu 1927 r. wniesiony do zatwierdzenia, a Komisarjat Rządu w Warszawie, postanowieniem z dn. 9 września 1927 r. nr. B. P. 11 642/27 zatwierdził statut ten z nieznacznemi zmianami.

Zjazd Organizacyjny Związku odbył się 5 lutego 1928 r. i dopiero na tym zjeździe wybrano pierwszy Zarząd Związku. W charakterze założycieli Związku należą do niego od początku jego istnienia:

a) Jako członkowie zwyczajni: Polskie Tow. Tatrzańskie, Polskie Tow. Krajoznawcze, Automobilklub Polski, Polski Touring Klub, Polski Klub Turystyczny, Polski Zw. Turystyczny w Krakowie, Podolskie Tow. Turystyczno - Krajoznawcze w Tarnopolu i Związek Uzdrowisk Polskich.

b) Jako członkowie nadzwyczajni: Sekcja Turystyczna Tow. Uniwersytetu Robotniczego, oraz Muzeum Tatrzańskie w Zakopanem.

W ciągu 5 lat działalności Związku zaszły wśród jego członków zmiany o tyle, że w r. 1930 przyjęto do Związku Tow. Turystyczne Beskidenverein w Bielsku, w 1928 r. Polski Związek Motocyklowy, w 1932 r. Żydowskie Tow. Krajoznawcze. W 1929 r. przyjęto nadto w charakterze członka nadzwyczajnego Wojewódzką Komisję Turystyczną w Katowicach. W 1928 i 1929 r. należał chwilowo do

Związku Wielkopolski Związek Popierania Turystyki w Poznaniu, który upadł po zakończeniu wystawy w Poznaniu. Polski Klub Turystyczny przestał istnieć w 1928 r. Na podstawie reformy statutu w 1932 r. wykreślono z listy członków Związku, Związek Uzdrowisk Polskich, jako związek przemysłu turystycznego, zaś Polski Związek Turystyczny w Krakowie, jako związek popierania turystyki, przeniesiono do kategorji członków nadzwyczajnych.

Statut Związku określa w § 5 jego cele.

„Celem Z. P. T. T. jest popieranie rozwoju turystyki polskiej w kraju i zagranicą, oraz rodzimego krajoznawstwa za pośrednictwem należących do Związku towarzystw przez:

a) koordynację prac zrzeszonych w Z. P. T. T. towarzystw,

b) zbiorową reprezentację zrzeszonej w Z. P. T. T. turystyki i krajoznawstwa polskiego wobec władz i zagranicy".

Pierwotny statut, który obowiązywał od 1927 r. do 1932 r. przewidywał istnienie w Związku członków zwyczajnych i członków nadzwyczajnych.

Wedle § 9 statutu **członkami** zwyczajnymi Z. P. T. T. mogły być tylko osoby prawne, a w szczególności polskie towarzystwa turystyczne, krajoznawcze i narciarskie, o ile istnieją przynajmniej od roku, posiadają zatwierdzony statut przez władze i mają przynajmniej 200 członków.

Członkami nadzwyczajnymi Z. P. T. T. mogły być tylko osoby prawne, w szczególności polskie towarzystwa turystyczne i krajoznawcze nie odpowiadające wyżej wymienionym warunkom, określonym dla członków zwyczajnych, sekcje krajoznawcze i turystyczne klubów sportowych, towarzystw oświatowych, związków zawo-

dowych oraz związki poszczególnych działów przemysłu turystycznego.

Na Walnem Zgromadzeniu odbytem w dn. 6 marca 1932 r. zmieniono statut w tym kierunku, że skreślono zupełnie członków nadzwyczajnych, za wyjątkiem tych, którzy w tym charakterze należeli do Związku na podstawie poprzedniego statutu, zaś w charakterze członków zwyczajnych postanowiono przyjmować tylko samodzielne towarzystwa turystyczne. Na podstawie specjalnej uchwały Walnego Zgromadzenia postanowiono w przyszłości nie przyjmować do Związku przemysłu turystycznego, związków popierania turystyki, związków sportowych oraz sekcji turystycznych klubów sportowych, towarzystw oświatowych i t. d.

Zarząd Związku składa się z prezesa, wybranego przez Walne Zgromadzenie na lat 3, oraz 12 (od r. 1932—18) członków wydelegowanych przez towarzystwa związkowe w ilości proporcjonalnej do ilości członków danego towarzystwa.

W 1928 r. Prezydjum Z. P. T. T. stanowili pp. Stanisław Osiecki jako prezes, prof. Aleksander Patkowski i hr. Karol Raczyński jako wiceprezesi, dr. Mieczysław Orłowicz jako sekretarz, oraz inż. Ryszard Minchejmer jako skarbnik.

W 1929 r. prezesem był p. Stanisław Osiecki, wiceprezesami dr. Regina Fleszarowa i hr. Karol Raczyński, sekretarzem dr. Mieczysław Orłowicz, skarbnikiem inż. Ryszard Minchejmer.

W 1930 r. skład Prezydjum był taki sam z tą zmianą, że skarbnikiem był p. Władysław Gruszczyński.

W 1931 r. prezesem był nadal p. Stanisław Osiecki, wybrany powtórnie na 3 lata, wiceprezesami pp. Stanisław Lenartowicz i hr. Karol Raczyński, sekretarzem

p. Józef Kołodziejczyk, skarbnikiem dr. Achiles Rosenkranz.

Na 1932 r. wybrano Prezydjum w tym samym składzie. Sekretarzem został inż. Jan Jaroszyński.

Ogólnym przywilejem, który uzyskał Zarząd Z. Z. dla członków towarzystw związkowych, były 25 proc. **zniżki kolejowe** z pewnych miast do szeregu miejscowości określonych jako stacje turystyczne. Zniżki te wprowadzono 1 kwietnia 1930 r. W następnym roku postanowienia o zniżkach uległy częściowo modyfikacjom, które były ważne od 1 maja 1931 r., i zostały częściowo rozszerzone od 21 grudnia 1931 r. Szczegółowe przepisy znajdują się w ustępie o zniżkach kolejowych.

Z ważniejszych spraw przeprowadzonych przez Zarząd Z. P. T. T. w 1927 r. należy wymienić opracowanie statutu i uzyskanie jego zatwierdzenia. W 1928 r. wystosowano do całego szeregu ministerstw podania dotyczące realizacji postulatów uchwalonych na Zjeździe Turystycznym w 1927 r. Między innemi wdrożono już wówczas w Min. Komunikacji starania o uzyskanie zniżek kolejowych dla turystów. Wypowiedziano również opinję dotyczącą działalności nawpół oficjalnego biura podróży w dziedzinie propagandy turystycznej Polski zagranicą. Ministerstwu Robót Publicznych przedstawiono wniosek zwołania ankiety w sprawie rozwoju Zakopanego, która w rzeczywistości odbyła się w marcu 1929 r. Ministerstwu Przemysłu i Handlu przedłożono wniosek dotyczący organizacji hotelarstwa w Polsce.

Rok 1929 w związku z wzmożonym ruchem turystycznym wywołanym wystawą poznańską oraz napływem większej ilości wycieczek zagranicznych do Polski zaznaczył się też wzmożoną działalnością Związku. Z inicjatywy i pod patronatem Związku odbył się szereg konferen-

cyj dotyczących tur wycieczek po Polsce na zasadzie czeków podróży. Przy pomocy subwencji Banku Gospodarstwa Krajowego powołano do życia Centralne Biuro Ewidencji Wycieczek, na zlecenie Min. Robót Publicznych i przy pomocy uzyskanej od niego subwencji w kwocie 20.000 zł, urządzono dział turystyczny na Powszechnej Wystawie w Poznaniu. Dla Ministerstwa Robót Publicznych opracowano wzorowy statut Związków Propagandy Turystycznej, który stał się następnie podstawą organizacji tego rodzaju związków w kilku miejscowościach i województwach (Toruń, Chojnice, Gdynia, Wejherowo). Na wniosek Węgierskiego Związku Propagandy Turystycznej i przy pomocy subwencji Min. Robót Publicznych wydał Związek w nakładzie 6000 egz. broszurę propagandową o Polsce w języku węgierskim. Popierano starania biura podróży „Orbis" w sprawie uzyskania koncesji po uzyskaniu zapewnienia, że biuro to prowadzić będzie propagandę turystyczną Polski zagranicą, i utrzymywać kontakt z towarzystwami turystycznemi. W dniu 15 grudnia 1929 r. urządzono uroczysty obchód 10-lecia turystyki w niepodległej Polsce.

W 1930 r. na skutek uchwały Zjazdu Delegatów wdrożono akcję w sprawie wydania ustawy o popieraniu turystyki oraz utworzenia Polskiego Urzędu Turystycznego. Zainicjowano konferencję porozumiewawczą między Polskim Tow. Tatrzańskim a Polskim Związkiem Narciarskim w sprawie gospodarki turystycznej w górach. Na podstawie danych zebranych w 1929 r. przez Centralne Biuro Ewidencji Wycieczek wydano broszurę prof. Mieczysława Węgrzeckiego „Ruch turystyczny w Polsce w 1929 r.", opartą na cyfrach statystycznych. Współdziałano z Min. Robót Publicznych w urządzeniu polskiego działu turystycznego na Międzynarodowej Wystawie Ko-

munikacji i Turystyki w Poznaniu, a następnie na polskiej wystawie turystycznej w Warszawie. Wystąpiono do Min. Robót Publicznych z prośbą o zwołanie ankiety dotyczącej Wschodnich Karpat. Dla Min. Robót Publicznych rozpoczęto przygotowania cyklu artykułów propagandowych o Polsce w językach obcych wraz z fotografjami. Dostarczanie tych artykułów trwało przez 1931 r. Ministerstwu Spraw Zagranicznych przedstawiono wnioski dotyczące rozszerzenia konwencji turystycznej polsko-czeskosłowackiej oraz zawarcia konwencji z Rumunją i Niemcami. W Min. Oświaty uzyskano wydatne rozszerzenie sieci szkolnych domów wycieczkowych. Dla Dyrekcji Polskiego Radja przygotowano cykl 66 wykładów o turystyce w Polskiem Radjo.

Wreszcie w 1931 r. uzyskano rozszerzenie zniżek kolejowych na 35 stacji wyjazdowych i 80 stacji dojazdowych, współdziałano w ankiecie dotyczącej Karpat Wschodnich, która odbyła się w końcu maja w Stanisławowie, współdziałano z Min. Robót Publicznych w sprawie opracowania projektu ustawy o popieraniu turystyki przyczem delegaci Z. P. T. T. brali udział w całym szeregu konferencji, rozpoczęto akcję przygotowawczą dla urządzenia przy Związku Turystycznego Biura Informacyjnego.

Do kwietnia 1932 wydał Zarząd 10550 legitymacji kolejowych dla członków towarzystw związkowych.

Od 1 maja 1931 r. biura Związku mieszczą się wspólnie z biurem Oddziału Warszawskiego Pol. Tow. Tatrzańskiego w Warszawie przy ul. Żórawiej 9 m. 1, tel. 9-41-42. Godz. urzędowe 11—1 i 5—7.

W 1932 r. należące do Związku towarzystwa, posiadają ogółem 35.600 członków. W szczególności należą do Związku:

1) W charakterze członków zwyczajnych: Polskie Tow. Tatrzańskie 17.500 członków, Polskie Tow. Krajoznawcze 5000 członków, Automobilklub Polski 3000 członków, Polski Touring Klub 2100 członków, Beskidenverein 2500 członków, Żydowskie Tow. Krajoznawcze 4000 członków, Podolskie Tow. Tur. Krajoznawcze 1200 członków, Wołyńskie Tow. Krajoznawcze 300 członków, Polski Związek Motocyklowy 1050 członków.

2) W charakterze **członków nadzwyczajnych:** Polski Związek Turystyczny w Krakowie 450 członków, Muzeum Tatrzańskie w Zakopanem, Śląska Wojewódzka Komisja Turystyczna w Katowicach, Sekcja Wycieczkowa Tow. Uniwersytetu Robotniczego.

II. TOWARZYSTWA TURYSTYCZNE NALEŻĄCE DO ZWIĄZKU POLSKICH TOWARZYSTW TURYSTYCZNYCH

1. POLSKIE TOWARZYSTWO TATRZAŃSKIE.

(Kraków, ul. Potockiego 5)

Towarzystwo to opiekujące się turystyką górską w Polsce, jako założone w 1873 r. jest najstarszem polskiem towarzystwem turystycznem, a równocześnie jednem z najstarszych towarzystw turystyki gorskiej w świecie.

Pierwotny ustrój centralistyczny Towarzystwa uległ zmianie w 1922 r. w duchu decentralizacji. Ustrój Towarzystwa oparto na istnieniu oddziałów miejscowych, jako odrębnych jednostek prawnych, oraz sekcji fachowych przy Zarządzie Głównym. W bieżącym roku ma być statut zmieniony ponownie. Z sekcji fachowych ma się utrzymać w odrębnym charakterze tylko Klub Wysokogórski (dawna Sekcja Turystyczna P. T. T.), pozostałe zaś sekcje mają być zamienione na komisje przy Zarządzie Głównym, względnie sekcje fachowe przy oddziałach miejscowych.

Wedle § 4 statutu do **celów Towarzystwa** należy:

a) zaznajamianie swoich i obcych z polskiemi górami i rozbudzanie zamiłowania do ich zwiedzania,

b) udostępnienie gór polskich i ułatwienie ich zwiedzania,

c) rozwój turystyki górskiej, letniej i zimowej,

d) popieranie rozwoju i rozbudowy istniejących letnisk, zdrojowisk, uzdrowisk i stacji sportów zimowych w górach, oraz inicjatywa w zakładaniu nowych,

e) ochrona przyrody gór polskich, ich krajobrazu i etnograficznych właściwości ich mieszkańców, oraz współpraca w ochronie zabytków sztuki ludowej,

f) ułatwianie i popieranie naukowych badań gór polskich, oraz prac artystycznych z niemi związanych.

Z wyjątkiem członków honorowych każdy **członek P. T. T.** musi być członkiem jednego z oddziałów miejscowych lub akademickich. Jednakże każdy członek oddziałów miejscowych korzysta z wszelkich praw członka P. T. T. na całym obszarze jego działalności. Członkowie mają należeć do tego oddziału miejscowego, na obszarze którego zamieszkują. Osoby mieszkające poza granicami Polski mogą sobie wybrać oddział, do którego należą.

Członkiem zwyczajnym P. T. T. może być każda osoba, która ukończyła 18 rok życia i została przyjęta przez Zarząd Oddziału na podstawie przedłożonej przez nią pisemnej deklaracji, opatrzonej własnoręcznym podpisem zgłaszającego się i podpisami dwuch członków Towarzystwa.

Oprócz składki ogólnej, która wpływa do kasy centralnej P. T. T., a której wysokość ustala corocznie Zarząd Główny, płacą członkowie zwyczajni również składkę do oddziału miejscowego, której wysokość ustala Walne Zgromadzenie Oddziału. Składki roczne są wobec tego

rozmaite w różnych oddziałach i wynoszą od 12 do 24 zł. rocznie. Pozatem nowoprzystępujący członkowie opłacają wpisowe.

Legitymacje członkowskie są dwojakie: zwykłe, koloru białego i konwencyjne koloru niebieskiego, które uprawniają do przekraczania granicy polsko - czesko-słowackiej i przedsiębrania wycieczek w pasie turystycznym (p. ustęp XIII str. 219).

Członkowie Towarzystwa poza **prawami** przewidzianemi w statucie posiadają:

a) prawo bezpłatnego otrzymywania rocznika Towarzystwa „Wierchy". Jest to bogato i pięknie ilustrowane dzieło o obfitej treści zawierającej kilkaset stron druku. „Wierchy" zawierają też sprawozdania z działalności Towarzystwa i jego oddziałów.

b) Zniżki cen noclegowych w schroniskach P. T. T. do 50 proc. i pierwszeństwo w zajmowaniu noclegów w tychże schroniskach przed niecziłonkami.

c) Korzystanie z ulg przyznanych przez Asocjację Słowiańskich Towarzystw Turystycznych członkom PTT. na obszarze Czechosłowacji, Jugosławji i Bułgarji za wykupieniem nalepki Asocjacji, którą umieszcza się na legitymacji członkowskiej. Szczególnie aktualne są te zniżki w schroniskach Klubu Czeskosłowackich Turystów po czeskosłowackiej stronie Tatr i Beskidów.

d) Zniżkowe bilety na linji tramwaju elektrycznego podtatrzańskiego po stronie czesko - słowackiej, na linji Łomnica Tatrzańska - Jezioro Szczyrbskie, oraz Stary Smokowiec - Poprad, ponadto na kolei zębatej Szczyrba-Szczyrbskie Jezioro.

e) Zniżki cen wstępu do jaskiń Bielskich w Tatrach i do jaskiń Demenowskich w Niżnych Tatrach.

f) Prawo swobodnego przekraczania granicy polsko-

czesko-słowackiej na podstawie konwencji turystycznej z 1925 r. (p. str. 219).

g) Zniżki kolejowe przysługujące członkom Z. P. T. T. (p. str. 206).

P. T. T. jednoczyło w 1931 r. 16.000 członków, którzy opłacili wkładkę za ten rok. Dzielili się oni między 28 oddziałów, i 18 kół miejscowych, rozsianych po całej Polsce. Największą ilość członków posiadają oddziały gospodarujące w Beskidach Zachodnich, w szczególności w Katowicach, Bielsku, Cieszynie i Żywcu, do których należy ogółem 2/3 członków Towarzystwa.

Jak już wspomniano organem Towarzystwa jest rocznik **„Wierchy"**, którego wyszło dotychczas 9 tomów. Organem Klubu Wysokogórskiego P. T. T. (dawnej Sekcji Turystycznej) jest kwartalnik **„Taternik"**. Ponadto nakładem Towarzystwa i jego oddziałów wychodzą liczne przewodniki turystyczne, które odnoszą się do Tatr i Beskidów Zachodnich, w przygotowaniu znajduje się też Przewodnik po Beskidach Wschodnich.

Towarzystwo reprezentuje Polskę w Asocjacji Słowiańskich Tow. Turystycznych (p. str. 121) oraz w Komisji Międzynarodowych Kongresów Klubów Alpejskich (p. str. 115).

Oprócz oddziałów miejscowych posiada Towarzystwo 4 **sekcje fachowe**, a to:

a) Sekcję Turystyczną P. T. T. założoną w 1903 r. o charakterze Klubu Taterników, przekształconą obecnie na Klub Wysokogórski P. T. T.

b) Sekcję Narciarską P. T. T. (Zakopane) założoną w 1907 r., która skupia miłośników turystyki narciarskiej. Wobec powstania kół narciarskich przy wielu oddziałach miejscowych istnieje zamiar przekształcenia Sekcji Narciarskiej na Koło Narciarskie przy Oddziale P. T. T. w Za-

kopanem, natomiast stworzenia przy Zarządzie Głównym Komisji Narciarskiej.

c) Sekcję Ochrony Gór założoną w 1912 r. (pierwotnie Sekcję Ochrony Tatr) jako organ Towarzystwa dla działalności na polu ochrony przyrody górskiej. Na podstawie projektu nowego statutu ma Sekcja zamienić się na Koła Ochrony Gór przy oddziałach miejscowych, których organem centralnym będzie Komisja ochrony gór przy zarządzie głównym.

d) Sekcję Ratowniczą P. T. T. założoną w 1909 r. przekształconą z Tatrzańskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego, której zadaniem jest udzielanie pomocy w razie nieszczęśliwych wypadków w Tatrach. W bieżącym roku na podstawie reformy statutowej Sekcja ma przekształcić się na Tatrzańskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe przy Oddziale P. T. T. w Zakopanem.

W sprawach ochrony przyrody górskiej P. T. T. współdziała z Państwową Radą Ochrony Przyrody popierając jej starania o tworzenie w górach rezerwatów i parków narodowych. Park Narodowy w Pieninach został utworzony 1 września 1930 r. Dalsze parki narodowe w Tatrach w grupie Babiej Góry, w Gorganach, na Czarnohorze, w paśmie Czywczyńskiem oraz rezerwatu na Baraniej Górze znajdują się w stadjum realizacji.

Towarzystwo i jego oddziały budują i utrzymują schroniska, ścieżki turystyczne znakują je kolorowymi znakami i zaopatrują w drogowskazy w Tatrach i Beskidach. Szlaków turystycznych wyznaczonych staraniem P. T. T. w górach polskich jest ponad 2000 km.

Towarzystwo utrzymuje w górach przeszło 40 schronisk i stacji turystycznych. Mają one około 1400 miejsc noclegowych. (patrz spis schronisk str. 162).

W skład **Zarządu** Towarzystwa w 1931 r. wchodzili:

prezes inż. Jan Czerwiński, wiceprezesi: Stanisław Osiecki (Warszawa), prof. dr. Walery Goetel (Kraków), dr. Wacław Majewski (Lwów), sekretarz dr. Emil Stolfa, Bohdan Małachowski skarbnik, zast. skarbnika Józef Dorawski. Członkowie Zarządu prof. Józef Braszka (Biała) Tadeusz Bukowiecki, prof. Janusz Domaniewski (Zakopane), dyr Jan Galicz (Cieszyn), mec. Edmund Kazimierczak (Katowice), inż. Adam Konopczyński (Katowice), dr. Roman Kordys, dr. Adam Lardemer, inż. Marjan Kozłowski (Drohobycz), prof. Adam Lenkiewicz (Lwów), inż. Kazimierz Markiewicz (Bielsko), inż. Mieczysław Mączyński (Żywiec), dr. Jan Nowicki, dr. Mieczysław Orłowicz (Warszawa), mjr. Bronisław Romaniszyn, dr. Tadeusz Smoluchowski (Poznań), prof. Kazimierz Sosnowski. Zastępcy członków zarządu: inż. Stanisław Krawczyk, inż. Aleksander Praczyński, prof. Feliks Rapf (Nowy Sącz), prof. Tadeusz Biernakiewicz. Kierownikiem biura Głównego Zarządu od 1929 r. jest p. mg. Witold Milewski.

Na Zjeździe Delegatów 8 maja 1932 wybrano nowy zarząd w częściowo zmienionym składzie, na czele którego stanęli jako prezes p. Stanisław Osiecki (Warszawa), jako wiceprezesi prof. dr. Walery Goetel (Kraków), dr. Wacław Majewski (Lwów), dyr. Tadeusz Malicki (Zakopane), jako sekretarz Bohdan Małachowski jako skarbnik dr. Tadeusz Górski.

ADRESY ODDZIAŁÓW I KÓŁ P. T. T.

Biała (Koło), na ręce dyr. Stanisława Sojki.

Bielsko (oddział) członków 3435. Państwowa Szkoła Przemysłowa.

Bochnia (oddział) czł. 63. Gimnazjum prof. Galas.

Cieszyn (oddział „Beskid Śląski") czł. 1617, Rynek 3.

Dąbrowa Górnicza (oddział) czł. 109, Sosnowiec, Chemiczna 14.

Drohobycz (oddział) czł. 220, S. A. Nafta inż. Marjan Kozłowski.

Jarosław (oddział) czł. 40, Kasa Skarbowa B. Kotzian.

Katowice (oddział Górnośląski P. T. T.) 2918 członków, ul. Królowej Jadwigi 4.

Kalisz (oddział) 30 członków prof. Stanisław Nowosiejski, Piekarska 6.

Kielce (oddział) członków 112, Urząd Wojewódzki, Gustaw Kobyłecki.

Kołomyja (oddział Czarnohorski) czł. 111, Rada Powiatowa inż. L. Morawetz.

Kraków (oddział Krakowski) czł. 1939, ul. Potockiego 4.

Kraków (oddział Akademicki) czł. 300, ul. Grodzka Nr. 64.

Krynica (oddział) czł. 103, dr. Wacław Graba-Łęcki.

Lwów (oddział) czł. 410, pl. Marjacki 6.

Nowy Targ (oddział Gorce), na ręce Józefa Czaji, członków 102.

Nowy Sącz (oddział Beskid) czł. 290, I gimnazjum prof. Feliks Rapf.

Poznań (oddział), ul. Chełmońskiego 8, dr. Tadeusz Smoluchowski, czł. 286.

Radom (oddział), czł. 52, p. Oskar Gilles, Nowy Świat 9.

Stanisławów (oddział), czł. 600, ul. Trzeciego Maja 19.

Stryj (oddział), 51 członków, p. M. Jarosz, ul. Mickiewicza 28.

Szczawnica (oddział Pieniński), czł. 103, Ignacy Bielawski.

Tarnów (oddział) czł. 374, III gimnazjum, dr. Emil Carewicz.

Wadowice (koło) gimnazjum, prof. Panczakiewicz.

Warszawa (oddział), czł. 1886, ul. Żórawia 9 m. 1.

Wilno (oddział) czł. 55, uniwersytet, prof. Tadeusz Czeżowski.

Zakopane (oddział) czł. 464, ul. Krupówki 14.

Żywiec (oddział Babiogórski) czł. 1700, Zarząd Dóbr inż. Wiktor Fucik.

Koła miejscowe istnieją poza Białą, Wadowicami i Zwardoniem w: Dolinie, Dziedzicach, Jaremczu, Kałuszu, Kosowie, Królewskiej Hucie, Mikułowie, Mikuliczynie, Nadwórnej, Rudzie Śląskiej, Rybniku, Skoczowie, Skolem, Stryju, Wielkich Hajdukach i Worochcie. Dalsze znajdują się w stanie tworzenia.

Klub Wysokogórski P. T. T. liczący 130 członków, ma siedzibę przy Zarządzie Głównym, Kraków ul. Potockiego 5.

2. POLSKIE TOWARZYSTWO KRAJOZNAWCZE. (Warszawa, ul. Karowa 31).

Towarzystwo, założone w 1906 r., uległo pewnej reorganizacji na podstawie statutu zmienionego w 1929 r.

Celem Towarzystwa jest:

a) gromadzenie i opracowywanie materjałów naukowych, dotyczących krajoznawstwa ziem polskich i krajów sąsiednich, historycznie lub geograficznie z niemi związanych,

b) ułatwianie zwiedzania Polski, popieranie rozwoju turystyki polskiej we wszyskich jej formach w kraju i zagranicą, rozbudzenie zamiłowania do zwiedzania Polski,

c) współudział w ochronie przyrody ziem polskich, ich zabytków, krajobrazu i swojszczyzny.

Organizacja Towarzystwa jest podobna jak P. T. Tatrzańskiego. Składa się ono z oddziałów miejscowych, nie mających jednakże osobliwości prawnej i własnych statutów. Oddziały rządzą się ogólnym ramowym regulaminem dla oddziałów, uchwalonym przez Radę Główną P. T. K. Z wyjątkiem członków honorowych każdy członek Towarzystwa musi być członkiem jednego z oddziałów miejscowych. Członkowie oddziału stają się temsamem członkami całego Towarzystwa i korzystają z wszelkich praw członka Towarzystwa na terenie całej Polski.

Członków zwyczajnych przyjmują zarządy oddziałów miejscowych na zasadzie p semnej deklaracji i polecenia przez dwóch członków. Zarząd oddziału może odmówić przyjęcia bez podania powodu.

Wysokość składki rocznej członków zwyczajnych wynosi 8 zł. rocznie, z czego 2 zł. wpływa do kasy centralnej. Pozatem Walne Zgromadzenie Oddziału może uchwalić składkę dodatkową, wpływającą wyłącznie do kasy oddziału. Wobec tego składki w rozmaitych oddziałach są różne i wynoszą od 8 do 14 zł. rocznie. Wpisowe wynosi 4 zł. i wpływa w całości do kasy oddziału.

Prawa i obowiązki członków są określone w statucie.

Organem uchwalającym i kontrolującym całego Towarzystwa jest odbywający się raz na rok, zazwyczaj w kwietniu, Zjazd delegatów oddziałów miejscowych. Organem wykonawczym jest Rada Główna, złożona z 18 osób, 6 zastępców, częściowo z Warszawy, częściowo z prowincji.

Radę Główną P. T. K. stanowią w 1932 r. prof. Aleksander Janowski, jako prezes honorowy, Marszałek Senatu Władysław Raczkiewicz jako prezes, prof. Aleksander Patkowski i Jerzy Remer, jako wiceprezesi, Józef Ko-

łodziejczyk jako sekretarz, Stanisław Gabryszewski jako zast. sekretarza, Władysław Gruszczyński jako skarbnik, a jako członkowie Rady: dyr. Wiktor Ambroziewicz, prof. dr. Włodzimierz Antoniewicz, prof. dr. Stanisław Arnold, nacz. Józef Błoński, dr. Regina Danysz-Fleszarowa, dr. Stanisław Lorentz (Wilno), dr. Mieczysław Orłowicz, Stanisław Lenartowicz, Stanisław Osiecki, Stanisław Schönfeld, inż. Zygmunt Słomiński, nacz. Michał Siwak, płk. Mikołaj Wisznicki. Jako zastępcy: Al. Bluhm - Kwiatkowski (Łowicz), Henryk Gąsiorowski (Grudziądz), Karol Izydorczyk, Franciszek Sznarbachowski.

Nadto wchodzą do Rady przewodniczący okręgów pp. Stanisław Rumszewicz (Łódź), Marjan Sydow (Toruń), Edmund Massalski (Kielce), inż. Antoni Olszakowski (Warszawa — Włocławek).

Towarzystwo liczy w 1932 r. — 5.020 członków, którzy należą do 59 oddziałów. W roku 1932 przybyło 7 oddziałów. Z tego: w województwie Białostockiem 4, Kieleckiem 10, Krakowskiem 3, Lubelskiem 7, Lwowskiem 1, Łódzkiem 7, Nowogródzkiem 2, Poleskiem 2, Pomorskiem 7, Poznańskiem 4, Stanisławowskiem 1, Śląskiem 2, Warszawskiem 6, Wileńskiem 4. W kilku województwach istnieją okręgi wojewódzkie (Kielce, Lublin, Łódź, Toruń, Warszawa). Oddziałów niema w województwie Wołyńskiem i Tarnopolskiem. Towarzystwo utrzymuje łączność organizacyjną z Podolskiem Tow. Turystyczno-Krajoznawczem w Tarnopolu i Wołyńskiem Tow. Krajoznawczem i Opieki nad Zabytkami Przeszłości w Łucku, przez delegatów tychże Towarzystw.

Za pośrednictwem **Komisji Kół Krajoznawczych Młodzieży P. T. K.** składającej się z opiekunów tego rodzaju kół przy szkołach różnych typów, zorganizowano 15.000 osób w 366 kołach.

Majątek Towarzystwa przedstawia wartość około 1.000.000 złotych.

Organem P. T. K. jest miesięcznik **„Ziemia"**, zaś dla ruchu krajoznawczego młodzieży wydawany jest miesięcznik **„Orli Lot"**, pod redakcją prof. Leopolda Węgrzeckiego, w Krakowie (ul. Krowoderska 74). Nadto członkowie otrzymują bezpłatnie biuletyn miesięczny **„Wiadomości Krajoznawcze i Turystyczne"**.

Schronisk posiada P. T. K. 17, z tego własnych domów wycieczkowych (Zakopane, Puck, Sandomierz, Wigry i Świteź), jeden dom krajoznawczy własny we Włocławku, pozostałych 12 całkowicie wyposażonych, w lokalach wynajętych. Ostatnio został zbudowany dom wycieczkowy P. T. K. nad Wigrami wraz z przystanią i szopą na łodzie o wartości 31.000 złotych.

Muzeów posiada Towarzystwo 20, z tego trzy w domach własnych. W grudniu 1930 r. został poświęcony i oddany do użytku staraniem Oddziału Kujawskiego P. T. K. we Włocławku gmach Muzeum Kujawskiego o wartości szacunkowej 285.000 zł.

18 Oddziałów posiada bibljoteki krajoznawczo-turystyczne, obejmujące 11.000 dzieł, wartości szacunkowej 32.000 zł.

19 Oddziałów posiada zbiory fotograficzne i przezroczarnie, liczące przeszło 40.000 objektów, o wartości 25.000 zł.

W 1930 i 1931 r. rozwinęły Oddziały energiczną działalność w dziedzinie **wydawania przewodników.** W szczególności wyszło drugie wydanie doskonałego przewodnika prof. Juljusza Kłosa po Wilnie, „Ilustrowany Przewodnik po Lublinie" (praca zbiorowa), Konrada Fidlera II wydanie „Przewodnika po Bydgoszczy i okolicy", St. Leszczyńskiego „Szlak turystyczny w okolicy Krakowa",

M. Barucha „Pabjanice", Józefa Kołodziejczyka „Przewodnik po Pojezierzu Brodnickiem", dr. Danysz-Fleszarowej i Al. Janowskiego „Mały Przewodnik po Warszawie", Józefa Pietraszewskiego „Przewodnik po Sandomierzu". W r. 1931 wydały serje widokówek (pocztówek) swych stron Oddziały w Brasławiu i Sandomierzu, Oddział Warszawski „Przewodnik po województwie Warszawskiem". Oddziały podejmują wydawnictwo cyklów, jak „Bibljoteka Sandomierska" i „Teka Świętokrzyska", czasopisma regjonalne, jak wzorowo prowadzone „Życie Włocławskie i okolicy", lub wydawnictwa specjalne.

W 1930 r. przystąpiło Towarzystwo do realizacji, na wielką skalę zakrojonego wydania **„Słownika Geograficznego Państwa Polskiego** Ziem Dawnej Rzeczypospolitej i Krajów Sąsiednich przez Polaków Zamieszkałych". Na czele komitetu redakcyjnego stanął prof. dr. Stanisław Arnold, a komitet ten skupił najwybitniejsze siły fachowe polskie.

Na terenie województw kieleckiego, krakowskiego, pomorskiego i warszawskiego zostało przez kilka Oddziałów P. T. K. podjęte i przeprowadzone znakowanie **szlaków turystycznych,** wedle specjalnie opracowanego przez Towarzystwo systemu znaków. Ogółem wyznakowano 336 km. ścieżek w Puszczy Kampinoskiej, okolicy Gór Świętokrzyskich, w dolinie Ojcowskiej, Szwajcarji Kaszubskiej i t. d.

Przy poparciu finansowem Ministerstwa Robót Publicznych rozwieszono na 274 dworcach kolejowych **mapy turystyczne,** w tem 97 wielkich i 177 mniejszych, z wyznaczeniem szlaków turystycznych, ilustracjami ciekawszych objektów turystycznych oraz wykazem miejscowości godnych widzenia.

Oddziały Towarzystwa prowadzą energiczną **akcję**

odczytową. W 1931 r. 13 Oddziałów zorganizowało 96 odczytów przy udziale kilkunastu tysięcy słuchaczów. Oddziały zorganizowały też 189 wycieczek o 3600 uczestników. W siedmiu Oddziałach przyjęto 134 wycieczek i 2697 osób.

ADRESY ODDZIAŁÓW POL. TOW. KRAJOZNAWCZEGO.

Oddział P. T. K. w Białymstoku, ul. Warszawska 37,
„ „ w Brasławiu woj. wileńskie, na ręce
„ „ inż. K. Przyborowskiego,
„ „ w Brześciu n/B., ul. Białostocka 45,
„ „ w Bydgoszczy ul. Libelta 5,
„ „ w Chełmie Lub. Państw. Gimn. im. St. Czarnieckiego,
„ „ w Chełmży, Rynek 9, wiceprezes Franciszek Rydlewski.
„ „ w Chojnicach, Młyńska 20, sekr. Fr. Lemańczyk,
„ „ w Głębokiem, ul. Warszawska 110,
„ „ w Gdyni, księg. M. Niemierkiewicza,
„ „ w Grudziądzu, ul. Lipowa 28 I p.,
„ „ w Jędrzejowie Kiel. Państw. Sem. N.,
„ „ w Kaliszu, Łódzka 9 m. 14, prezes Z. Kwiatkowski,
„ „ w Kartuzach, Inspektor Szkolny Janowski,
„ „ w Kazimierzu Dolnym, kancelarja rejenta Leona Marcolla,
„ „ w Kielcach, ul. Leonarda 14,
„ „ w Krakowie, ul. Grodzka 64, II, Inst. Geograf.
„ „ w Inowrocławiu, Wilkońskiego 5, na ręce prezesa dr. St. Sroczyńskiego,

Oddział P. T. K. w Lublinie, Kapucyńska 7,
" " we Lwowie, Kościuszki 9 III p. p. Fr. Uhorczak,
" " w Łęczycy, ul. Szeroka 2, sekr. J. Chrempińska,
" " w Łowiczu, ul. Kościuszki 12,
" " w Łodzi, ul. Kościuszki 17,
" " w Miechowie — Przedmieście Kościuszkowskie p. T. Lech,
" " w Myślenicach, woj. Krakowskie, Prezes
" " T. Prus - Wiśniowski w Wierzbanowej,
" " w Nowogrodzie Łomż. Muzeum,
" " w Nowogródku, Urząd Wojewódzki, p. inż. Zmigrodzki,
" " w Olkuszu—Szkoła Rzemieśln. - Przemysłowa p. Majewski,
" " w Opatowie Kiel. Resursa Urzędnicza,
" " w Ostrowcu Kiel., ul. Górzysta 5,
" " w Pabjanicach k/Łodzi, ul. Zamkowa 65
" " w Pawłowie k/Bielszowic, ul. Główna Nr. 65,
" " w Piaskach Luterskich, p. Fl. Kotliński,
" " w Pińsku, ul. Ogińskiego 14,
" " w Piotrkowie Tryb., Stary Rynek 3,
" " w Poznaniu, ul. Marsz. Focha 18 parter,
" " w Równem, gimn. Państw. ul. Więzienna 4,
" " w Radomiu, ul. Podjazdowa 1,
" " w Sandomierzu, dom. własny, ul. St. Żeromskiego,
" " w Siedlcach, ul. Florjańska 10,
" " w Sieradzu, Szk. Powsz. im. Reymonta,

Oddział P. T. K. w Skierniewicach, szkoła powsz. kolejowa nr. 4,
" " w Słonimie, ul. Kościuszki 7,
" " w Sochaczewie, P. K. Hugo-Bader,
" " w Suwałkach, Kościuszki 69, Sąd Okręgowy,
" " w Stanisławowie, ul. Kamińskiego 32 p. Jan Jasiński,
" " w Szczęśliwicach, poczta Włochy p. R. Dobsch,
" " w Święcianach Wil. Starostwo,
" " w Świętochłowicach, ul. Czarnoleśna 14 p. J. Schiera,
" " w Tarnowie, ul. Krakowska 3 m. 3,
" " w Tomaszowie Mazowieckim, ul. Prez. Mościckiego 49,
" " w Tomaszowie Lub., Barski Ignacy, ul. Lwowska 49,
" " w Toruniu, Bydgoska 90, p. Marjan Sydow,
" " w Tucholi, Świecka 52, p. J. Szynkiewicz,
" " w Warszawie, ul. Karowa 31,
" " we Włocławku, ul. Słowackiego 1a,
" " w Wilnie, Urząd Wojewódzki, Dr. St. Lorentz,
" " w Wołkowysku Państw. Semin. Naucz.,
" " w Zamościu, gimn. państwowe, p. prof M. Pieszko,
" " w Zagożdżonie, Państw. Wytw. Prochu
" " w Żninie, Magistrat.

3. AUTOMOBILKLUB POLSKI I KLUBY AFILJOWANE.
(Warszawa, Al. Szucha 10)

Automobilklub Polski został założony w 1909 r., zaś w okresie powojennym powstały i afiljowały się z nim prowincjonalne kluby automobilowe, w liczbie 8. Obecnie Automobilklub Polski wraz z tymi klubami liczy około 3000 członków.

Zarząd Automobilklubu Polski stanowią pp.: Karol hr. Raczyński prezes, Adryan Chełm'cki, Stefan Fuchs, Franciszek Karpiński, Janusz Regulski wiceprezesi: Franciszek Sznarbachowski generalny sekretarz. Ryszard Borman, Tadeusz Heyne, senator Jerzy Iwanowski, Franciszek Kobyliński, Aleksander Leszczyński, Stanisław ks. Lubomirski, Józef Łepkowski, Tadeusz Marchlewski, inż. Kazimierz Meyer, Stanisław Miłodrowski, inż. Ryszard Minchejmer, Maurycy hr. Potocki, inż. Mieczysław Rappe i Kazimierz Wasilewski — członkowie Zarządu. Prezesem Komisji Sportowej jest p. Janusz Regulski, prezesem Komisji Turystycznej — inż. Mieczysław Rappe, dyrektorem zaś biura p. Jan Tomicki.

Automobilklub Polski posiada **członków** rzeczywistych i zwyczajnych, którzy nie mają prawa głosu na walnych zebraniach, i nie mogą korzystać z lokalu towarzyskiego Klubu, przysługuje im natomiast w całej rozciągłości prawo do całokształtu doświadczeń i ułatwień klubowych narówni z członkami rzeczywistymi. Opłaty wynoszą: dla członków rzeczywistych 50 zł. wpisowe i 200 zł. składka roczna. Dla członków zwyczajnych 10 zł. wpisowe i 25 zł. składka roczna. Osoby prawne, które chcą być przyjęte na członków zwyczajnych płacą 25 zł. wpisowego i 50 zł. rocznej składki.

Wszyscy członkowie Klubu otrzymują bezpłatnie

miesięcznik „Auto" i korzystają na ulgowych warunkach z usług Biura Turystycznego wydziału tryptykowego i komisji sportowej Klubu.

Biuro Turystyczne A. P. udziela informacji z zakresu turystyki samochodowej w kraju i zagranicą, o stanie dróg, hotelach, restauracjach i garażach. Na zamówienie opracowuje marszruty. Dostarcza przytem wszelkich wydawnictw kartograficznych i przewodnikowych po zniżonych cenach. Wystawia legitymacje upoważniające do 25 proc. zniżek kolejowych, które przysługują członkom Z. P. T. T.

Automobilklub Polski należy do Association Internationale des Automobile-Clubs Reconnus w Paryżu, i ma prawo wydawania tryptyków. Dla tej sprawy istnieje specjalny **Wydział Tryptykowy,** który dostarcza automobilistom udającym się zagranicę wszelkich niezbędnych dla takich podróży dokumentów celnych i drogowych.

Działalnością sportową Klubu kieruje **Komisja Sportowa,** która organizuje zawody samochodowe, kontroluje zawody klubów afiljowanych, wystawia w imieniu Asocjacji międzynarodowe licencje sportowe, upoważniające do brania udziału w zawodach automobilowych całego świata, prowadzi listę krajowych rekordów samochodowych i przedstawia do zatwierdzenia Asocjacji międzynarodowe rekordy samochodowe.

Klubami afiljowanymi są:

1) **Krakowski Klub Automobilowy,** Kraków, ul. Św. Jana 11. Prezes Antoni hr. Potocki. Klub posiada trzy kategorje członków: rzeczywistych, zwyczajnych i sympatyków. Uprawnienia dwóch pierwszych kategorji są podobne jak A. P. Członkami sympatykami mogą zostać osoby nieposiadające własnych samochodów. Posiadają oni pełnię praw członków rzeczywistych, płacą natomiast

niższe składki. Członkowie rzeczywiści opłacają 144 zł. wpisowego i 144 zł. rocznej składki t. j. po 12 zł. miesięcznie. Członkowie sympatycy wpisowe zł. 60, i składkę roczną 96 zł. t. j. 8 zł. miesięcznie. Wreszcie członkowie zwyczajni 20 zł. wpisowego i 25 zł składki rocznej. Żony członków korzystające z urządzeń i lokalu Klubu opłacają składkę miesięczną 5 zł.

2) **Małopolski Klub Automobilowy** we Lwowie ul. Klementyny Tańskiej 3. Prezes Wiktor Hłasko. Klub posiada 3 kategorje członków o podobnych uprawnieniach jak w Klubie Krakowskim. Członkowie rzeczywiści opłacają wpisowe 100 zł. i składkę roczną 140 zł. Członkowie sympatycy wpisowe 33 zł. i składkę roczną 60 zł. (5 zł. miesięcznie). Wreszcie członkowie zwyczajni płacą 6 zł. wpisowego i roczną składkę 36 zł.

3) **Automobilklub Wielkopolski** w Poznaniu ul. Matejki 50. Prezes Stanisław hr. Łącki. Klub posiada 3 kategorje członków. Członkowie rzeczywiści opłacają 25 zł. wpisowego i 125 zł. składki rocznej. Członkowie wspierający opłacają 225 zł. wpisowego i 250 zł. składki rocznej. Wreszcie członkowie korespondenci o uprawnieniach podobnych do kategorji członków zwyczajnych w innych klubach płacą 25 zł. wpisowego i 60 zł. składki rocznej.

4) **Śląski Klub Automobilowy** w Katowicach ul. Stawowa 10. Prezes Marszałek Sejmu Śląskiego Konstanty Wolny. Opłaty dla członków rzeczywistych i zwyczajnych są jednakowe i wynoszą wpisowe 80 zł., i składka roczna 120 zł. Prócz tego na wzór Klubów we Lwowie i Krakowie istnieje kategorja członków sympatyków, zwolnionych od wpisowego, a opłacających tytułem składki rocznej 12 zł.

5) **Pomorski Automobilklub,** Bydgoszcz, ul. Matejki 10. Prezes Stanisław Rolbieski. Członkowie rzeczywiści

opłacają 25 zł. wpisowego i 90 zł. wkładki rocznej. Członkowie zwyczajni opłacają 10 zł. wpisowego i 20 zł. składki rocznej. Uprawnienia podobne jak w A. P.

6) **Łódzki Automobilklub,** Łódź, ul. Piotrkowska 104. Prezes Karol Scheibler. Klub podobnie jak A. P. posiada członków rzeczywistych płacących zł. 200 tytułem wpisowego i zł. 200 jako składkę roczną oraz członków zwyczajnych opłacających 40 zł. wpisowego i 40 składki rocznej.

7) **Wileński Automobilklub,** Wilno, ul. Wileńska 33. Prezes p. Tadeusz Busz.

8) **Wołyński Klub Automobilowy** w Łucku, ul. Bolesława Chrobrego 9. Prezes Aleksander hr. Ledóchowski.

Organem Klubu jest miesięcznik „**Auto**" wychodzący w nakładzie 5000 egz., który posiada stały dział poświęcony turystyce samochodowej w kraju i zagranicą.

Automobilklub Polski posiada własną realność w Warszawie przy Al. Szucha 10, mieszczącą lokal towarzyski, biura klubowe, oraz garaże stojące do dyspozycji członków Klubu.

4. POLSKI TOURING KLUB
(Warszawa, ul. Bagatela 3)

Polski Touring Klub powstał w 1925 r. z inicjatywy Automobilklubu Polski, popartej przez Min. Robót Publicznych, a jego organizacyjne Walne Zgromadzenie odbyło się 25 maja 1925 r. W dwóch pierwszych latach działalności posiadał Klub wspólny lokal, a nawet wspólnego prezesa z Automobilklubem Polski, którym był Karol hr. Raczyński. Od 1925 r. należy Klub do Conseil Central de Tourisme International w Paryżu, a od 1926 r. do Alliance Internationale de Tourisme w Brukseli.

W 1928 r. prezesem Klubu został hr. Stefan Przezdziecki, a po jego wyjeździe do Rzymu na stanowisko ambasadora Polski, w jesieni 1928 r. gen. dr. Roman Górecki, który był prezesem Klubu do kwietnia 1932 r. Lokal Klubu mieści się przy ul. Bagatela 3, w dawnej willi malarza Bacciarellego.

W pierwszych latach swej działalności rozwijał się Klub bardzo wolno, a do połowy 1929 r. posiadał tylko 300 członków, to też rzucono w 1928 r. ideę jego fuzji z Polskiem Towarzystwem Krajoznawczem.

Nowa epoka w dziejach Klubu zaczęła się w listopadzie 1929 r. przez założenie autonomicznej Sekcji Samochodowej, dzięki której liczba członków Klubu zaczęła wzrastać bardzo szybko. Z około 200 członków w początkach roku 1930, wzrósł Klub do końca 1930 roku do cyfry 1400 członków. Rok 1931 był okresem dalszego rozwoju Klubu, gdyż przystąpiło do niego, specjalnie do Sekcji Samochodowej 900 nowych członków. Odliczając 200 członków, którzy wystąpili w ciągu roku z dniem 1 stycznia 1932 r. ilość członków Klubu doszła do 2100.

Zarząd Klubu w 1931 r. stanowili: gen. dr. Roman Górecki prezes, płk. dr. Zygmunt Wasserab, dr. Mieczysław Orłowicz oraz inż. Wiesław Modzelewski jako wiceprezesi, mec. Jan Malewicz jako sekretarz, dr. Kazimierz Rakowicz jako skarbnik, red. Adam Augustynowicz jako zastępca sekretarza, mec. Eugenjusz Dmowski jako przewodniczący Komisji kontaktu z zagranicą, inż. Juljusz Erlich jako referent spraw organizacji prowincji, p. Stanisław Reszczyński jako referent spraw turystycznych i wycieczkowych, p. Adam Wisłocki jako referent spraw odczytowych, propagandy filmowej i turystyki wodnej, p. Franciszek Maciejowski jako gospodarz lokalu, i przewodniczący Komisji Towarzyskiej, p. mec. Kazi-

mierz Watrakiewicz jako kierownik bibljoteki. Zastępcami członków Zarządu byli: inż. Tadeusz Przeworski i inż. Adam Tuszyński.

W miejsce 5 **oddziałów miejscowych**, które posiadał Klub w 1929 r., a które częściowo skutkiem ówczesnych rokowań o fuzję z Polskiem Towarzystwem Krajoznawczem połączyły się z miejscowymi oddziałami P. T. Krajoznawczego (w szczególności w Bydgoszczy i Poznaniu) względnie zawiesiły swoją działalność, posiada Klub obecnie tylko dwa oddziały, a to Oddział w Łodzi (ul. Moniuszki 2) zorganizowany 1 maja 1931 r. oraz Oddział w Bydgoszczy (ul. Gdańska 24), którego organizacyjne Walne Zebranie odbyło się 14 lutego 1932 r.

Za bardziej racjonalne, aniżeli zakładanie oddziałów miejscowych uznał Zarząd pozyskiwanie członków i utrzymywanie z nimi kontaktu za pośrednictwem **delegatów** Klubu. Obecnie Klub posiada tego rodzaju delegatów 61.

Klub posiada członków w całej Polsce. Z tego 30 proc. zamieszkuje w Warszawie, 70 proc. na prowincji.

Rokowania o fuzję z Polskiem Towarzystwem Krajoznawczem rozpoczęte w końcu 1928 r., a zerwane w jesieni 1929 r. zostały nanowo podjęte w pierwszej połowie 1931 r.

Członkowie Klubu opłacają składkę roczną 24 zł. i wpisowe 6 zł.

Na podstawie zarządzenia Ministerstwa Skarbu z dn. 25 kwietnia 1931 r. Polski Touring Klub, którego starania w tej dziedzinie energicznie popierała Alliance Internationale de Tourisme, został co do prawa wydawania tryptyków samochodowych zrównany z Automobilklubem Polski. Wobec tego zorganizował Klub wydział **tryptyków i ubezpieczeń**, na którego czele stanął p. Leon Wodzi-

sławski. Z dniem 1 września 1931 r. rozpoczął Klub wydawanie dokumentów celnych t. j. tryptyków i książeczek z przepustkami granicznemi.

Dzięki przynależności do międzynarodowych zrzeszeń turystycznych utrzymuje Klub żywy kontakt z zagranicznymi klubami turystycznymi i automobilowymi.

Członkom Klubu przysługują rozmaite **udogodnienia i zniżki,** w kraju i zagranicą. Oprócz zniżek kolejowych przysługującym wszystkim członkom Z. P. T. T., ulgi te są wyszczególnione w Informatorze na 1931—32 wydanym przez Zarząd Klubu.

Organem Klubu jest dwumiesięcznik „Auto i Turysta", który w numerze 24 z marca 1932 r. zawiera obszerne sprawozdanie Zarządu Klubu z działalności 1931 r

Klub posiada tylko jedną autonomiczną sekcję, którą jest **Sekcja Samochodowa P. T. K.** W 1931 r. na jej czele stali jako prezes p. Wiesław Modzelewski, jako wiceprezesi p. Adam Augustynowicz i dr. Kazimierz Rakowicz. Sekcja posiadała kilka komisji, a wśród nich Komisję Sportową pod przewodnictwem mjr. Heinsa. 90 proc. członków Klubu należy do Sekcji Samochodowej.

5. BESKIDENVEREIN.
(Bielsko, Wzgórze 14)

Towarzystwo założone w 1893 r., opiekuje się turystyką górską w Beskidach Śląskich i części Beskidu Zachodniego od Babiej Góry do zachodniej granicy Śląska. Liczba członków wynosi 2500, w czem 200 wpisanych w 1931 r.

Prezydjum Towarzystwa stanowią: prezes dr. Edward Stonawski radca wojewódzki, zastępca prezesa Wiktor Wilke, fabrykant, sekretarz Wilhelm Kroczek, skarbnik a zarazem protokulant Ryszard Swoboda.

Beskidenverein ma kilka **oddziałów miejscowych,** w szczególności w Pszczynie, w Nowym Bytomiu, Nowej Wsi i Królewskiej Hucie, oraz dwie sekcje sportów zimowych, a to „Wintersportklub" w Bielsku, oraz „Wintersportverein" w Katowicach. Charakter klubu afiljowanego ma „Deutscher Alpenverein" w Katowicach.

W latach przedwojennych stanowił „Beskidenverein" jedną całość posiadając odziały na całym Śląsku Cieszyńskim. W latach powojennych oddziały, które pozostały po stronie czeskosłowackiej stworzyły własną centralę, również pod nazwą „Beskidenverein" z siedzibą w Morawskiej Ostrawie.

Beskidenverein ma dziewięć **schronisk turystycznych,** (patrz spis schronisk str. 162).

Beskidenverein utrzymuje w Beskidach około 500 km. znakowanych ścieżek na terenie swojej działalności.

Wpisowe wynosi 1 zł., wkładka roczna 6 zł. **Członkom** przysługuje zniżka 50 proc. (nocleg 2 zł.) we własnych schroniskach Beskidenvereinu w Polsce, w schroniskach Beskidenvereinu w Czechosłowacji, w schroniskach „Karpathenvereinu" w Czeskich Tatrach, w 13 schroniskach Węgierskiego Związku Tow. Turystycznych na Węgrzech, w schroniskach „Siebenbürgischer Karpathenverein" w Siedmiogrodzie, oraz ulgi jakie przysługują członkom w schroniskach Morawsko - Śląskiego „Sudetengebirgsverein" w Sudetach, prawo przechodzenia granicy czesko-słowackiej na zasadzie t. zw. beskidówek w soboty, niedziele i dnie świąteczne (tylko osoby przynależne do Śląska Cieszyńskiego), a wreszcie zniżki kolejowe, jakie przysługują członkom Z. P. T. T.

W sprawach dotyczących gospodarki turystycznej w górach porozumiewa się „Beskidenverein" z Polskiem Towarzystwem Tatrzańskiem.

6. ŻYDOWSKIE TOWARZYSTWO KRAJOZNAWCZE W POLSCE.
(Warszawa, ul. Królewska 51).

Towarzystwo założone 29 listopada 1926 r. posiada organizację podobną jak Polskie Towarzystwo Krajoznawcze, t. j. składa się z oddziałów miejscowych, nieposiadających osobowości prawnej, ale rządzących się ogólnym ramowym regulaminem uchwalonym przez Zarząd Główny Towarzystwa.

W końcu 1931 r. posiadało Towarzystwo 3970 członków i 18 oddziałów miejscowych, z których Oddział Warszawski o 1830 członkach jednoczył blisko połowę ogółu członków Towarzystwa.

Zarząd Główny Towarzystwa w roku administracyjnym 1931-32 stanowią:

M. Hindes radny m. Warszawy prezes, dr. L. Wulman (Warszawa) i M. Zajde (Łódź) wiceprezesi, inż. L. Wajl i inż. W. Richter sekretarze, S. Cyderowicz skarbnik. Członkowie Zarządu: prof. Brandlewicz (Częstochowa), M. Bursztyn (Warszawa), Al. Dubrowicz (Warszawa), inż. Al. Kejlin (Warszawa), inż. Z. Lewin (Warszawa), L. Lejzerowicz (Częstochowa), J. Rubinsztejn (Warszawa), dr. Widerman (Będzin).

Towarzystwo urządza wycieczki zbiorowe miejskie i podmiejskie oraz kolonje letnie i zimowe.

Towarzystwo posiada **Sekcje**: Turystyczną, Pedagogiczną, (która opiekuje się wycieczkami szkolnemi przybyłemi do Warszawy z prowincji, powołała też do życia Komisję Kół Krajoznawczych Młodzieży), Fotograficzną, Kierowników Wycieczek oraz Koło Krajoznawcze Pracy Teoretycznej. Towarzystwo posiada bibljotekę złożoną z kilkuset tomów, oraz duży zbiór fotografji z wycieczek Towarzystwa. Sekcja historyczno - etnograficzna jest

równocześnie Sekcją Żydowskiego Instytutu Naukowego w Wilnie i wydała kilka zeszytów poświęconych folklorowi.

Organem Towarzystwa w 1928 r. było pismo „Land und Leben", którego wyszło 3 numery. W 1930 r. rozpoczęto wydawanie miesięcznika p. t. „Wiadomości Ż. T. K." Pozatem od 1929 r. Towarzystwo prowadzi stałą propagandę prasową przez redagowanie tygodniowego dodatku „Turystyka i Krajoznawstwo" w sobotnich numerach „Naszego Przeglądu".

Wpisowe dla członków zwyczajnych wynosi 1 zł. składka roczna 12 zł. płatna w ratach kwartalnych po 3 zł., dla członków związków zawodowych oraz młodzieży akademickiej, składka zniżona jest do połowy.

ADRESY ODDZIAŁÓW MIEJSCOWYCH Ż. T. K.:

Oddział Ż. T. K. w Warszawie, ul. Królewska 51 (1830 członków).

" " w Będzinie (120 członków), Pl. 3-go Maja 4.

" " w Częstochowie (360 członków), Al. Kościuszki 16.

" " w Grodnie (40 członków), ul. Horodniczańska 25 (adw. Epsteinówna).

" " w Kielcach (50 członków), ul. Kościuszki 12.

" " w Krynicy (30 członków) Związek Kredytowy.

" " w Kutnie (70 członków), Nowy Rynek Nr. 34 (Ajke).

" " w Lublinie (100 członków), ul. Grodza Nr. 36 (apl. Cukierfajn).

Oddział Ż. T. K. we Lwowie (120 członków), ul. Piekarska Nr. 6.

„ „ w Łęczycy (75 członków), pl. Kościuszki Nr. 30.

„ „ w Łodzi (500 członków), ul. Wulczańska Nr. 35.

„ „ w Pińsku (50 członków), ul. Kościuszki Nr. 57 (A. Rode).

„ „ w Radomsku (40 członków), ul. Żeromskiego 3 m. 3.

„ „ w Równem (60 członków), ul. 13 Dywizji 23 (Kaganowa).

„ „ w Tomaszowie Maz. (150 członków) ul. Piłsudskiego 21.

„ „ w Wieluniu (75 członków), Dawidowiczówna.

„ „ w Wilnie (200 członków), ul. Rudnicka Nr. 6 C. K. O.

„ „ we Włocławku (100 członków), ulica Starodębska 23 (Fernbach).

7. PODOLSKIE TOWARZYSTWO TURYSTYCZNO-KRAJOZNAWCZE.

(Tarnopol, Urząd Wojewódzki).

Towarzystwo zawiązano dzięki inicjatywie Urzędu Wojewódzkiego w Tarnopolu (Referat Turystyki) w 1925 roku dla ożywienia i ułatwienia ruchu turystycznego w woj. tarnopolskiem.

Towarzystwo ogranicza swoją działalność wyłącznie do terenu województwa, posiada centralę w Tarnopolu, i oddziały w 16 miastach powiatowych. Ilość członków Towarzystwa pod koniec 1931 r. doszła do 1200.

Zarząd Towarzystwa stanowią: prezes referent turystyki przy Urzędzie Wojewódzkim w Tarnopolu, radca wojewódzki Tomasz Kunzek, wiceprezes, a zarazem przewodniczący Sekcji Wycieczkowej prof. Stefan Juzwa, sekretarz mjr. Michał Czekanowski, skarbnik kontr. Marjan Szlagor, bibljotekarz prof. Haliczer, Przewodniczący Sekcji propagandowo - oświatowej kpt. K. S. sędzia Róg Jan, przewodn. Sekcji Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej, dyrektor gimn. Dominik Pytel, przewodn. Sekcji Ochrony Przyrody prof. inż. Syrek Jan, przewodn. Sekcji Opieki nad zabytkami inż. Szuba Władysław, przewodniczący Sekcji fotograficznej por. Gembarowicz.

Członkowie płacą 1 zł. wpisowego oraz 3 zł. rocznej składki, którą pobiera się po 25 gr. miesięcznie. Członkowie Towarzystwa korzystają ze zniżek w autobusach na terenie woj. tarnopolskiego, mają zniżki w schroniskach Towarzystwa, nabywają wydawnictwa Towarzystwa po cenach własnych, korzystają bezpłatnie z bibljoteki Towarzystwa, mają prawo noszenia odznaki i korzystają ze zniżek kolejowych dla członków Z. P. T. T.

Tow. udostępniło groty alabastrowe w Krzywczu (pow. borszczowski), obejmujące 6 sal i chodniki długości około 14 km. i zbudowało, względnie urządziło szereg schronisk turystycznych. Jedno z nich mieści się w baszcie zamku w Krzywczu, przebudowanej na schronisko, która może pomieścić 24 osób. Na wykończeniu znajduje się piętrowy murowany dom wycieczkowy w Zaleszczykach na własnej parceli. W Zaleszczykach posiada też Towarzystwo muzeum krajoznawcze. Do Towarzystwa należą parcela i schronisko w Miodoborach, parcela pod budowę schroniska w pow. buczackim, prowizoryczne schronisko w Trembowli, zbiory muzealne pow. buczackiego, czortkowskiego, złoczowskiego, częściowo

muzeum historyczne w Trembowli. Towarzystwo ma też duży udział w Podolskiem Muzeum Regjonalnem w Tarnopolu.

Towarzystwo wydało własnym nakładem w 1928 r. pod redakcją Tomasza Kunzeka 5600 egz. „Przewodnika po woj. Tarnopolskiem". W 1929 r. i 1930 r. 3000 broszur, traktujących o Podolu, 30.000 prospektów ilustrowanych w 4 językach, 2000 planów m. Tarnopola, 100 albumów zamków podolskich, 140.000 widokówek i kilkaset powiększeń i albumów fotograficznych, oraz 280 przezroczy, „Dzieje miasta Złoczowa", Monografję powiatu złoczowskiego, Kazimierza Missony „Przewodnik po Trembowli i okolicy", w 1931 r. prof. Józefa Opackiego „Przewodnik po Czortkowie i okolicy", Józefa Schwartza „Przewodnik po Zaleszczykach i okolicy", oraz W. Urbańskiego „Przewodnik po Buczaczu".

Towarzystwo prowadzi akcję odczytową urządzając corocznie w centrali i oddziałach ponad 100 odczytów, organizuje wycieczki własne i przyjmuje wycieczki obce zwiedzające teren województwa. Towarzystwo przyjmuje udział w wystawach krajoznawczych i turystycznych przygotowując eksponaty z woj. tarnopolskiego, a w 1931 roku przygotowało dział turystyczno - krajoznawczy na wystawę regjonalną w Tarnopolu. Towarzystwo posiada muzea krajoznawcze i tworzy je w powiatach, gdzie pracuje również w kierunku oświatowym i naukowym. W porozumieniu z Państwową Radą Ochrony Przyrody rozwija Towarzystwo żywą działalność w zakresie ochrony przyrody i zabytków, tworząc w każdym powiecie odpowiednie placówki.

W braku specjalnego Związku Propagandy Turystycznej Podola rozwija Towarzystwo działalność propagandową Podola w kraju i zagranicą, w postaci artykułów

prasowych i wydawnictw propagandowych w kilku językach.

Oddziały Towarzystwa znajdują się we wszystkich miastach powiatowych województwa; w szczególności: w Borszczowie (Wydział Powiatowy), Brodach (gimnazjum), Brzeżanach (gimnazjum), Buczaczu (Wydział Powiatowy), Czortkowie (gimnazjum), Kopyczyńcach (Kasa Komunalna), Kamionce Strumiłowej (Wydział Powiatowy), Podhajcach (Wydział Powiatowy), Przemyślanach (szpital powszechny), Radziechowie (starostwo), Skałacie (Wydział Powiatowy), Trembowli (gimnazjum), Zaleszczykach (seminarjum), w Zbarażu (starostwo), Zborowie (Rada Szkolna), Złoczowie (gimnazjum). Ponadto istnieje Koło miejscowe w Krzywczu, które opiekuje się schroniskiem i jaskiniami.

8. WOŁYŃSKIE TOWARZYSTWO KRAJOZNAWCZE.

(Łuck, ul. Bolesława Chrobrego 9).

Towarzystwo założone w 1927 r. z inicjatywy Wojewódzkiej Komisji Turystycznej podobnie jak towarzystwo podolskie ogranicza swą działalność tylko do terenu jednego województwa, t. j. województwa wołyńskiego. Równocześnie jest ono dla tego województwa towarzystwem opieki nad zabytkami przeszłości.

W 1931 r. posiadało Towarzystwo 5 oddziałów i 300 członków. Składka członkowska wynosi 12 zł. rocznie, wpisowe 4 zł. jednorazowo. Prawa i obowiązki członków są określone w statucie, który po pewnych poprawkach został zatwierdzony przez Urząd Wojewódzki, 25 lutego 1931 r. Między innymi członkom Towarzystwa przysługują zniżki kolejowe przyznane członkom Z. P. T. T.

Skład Zarządu: W 1931 r. Zarząd składał się z 10 członków i 5 zastępców. Prezesem był inż. Franciszek Księżopolski, dyrektor Robót Publicznych, wiceprezesami Jan Leszczyński adwokat, oraz Antoni Szpindler dyrektor Oddziału Państwowego Banku Rolnego w Łucku, sekretarzem inż. Józef Romanowski referent turystyki Urzędu Wojewódzkiego w Łucku, skarbnikiem Henryk Krajewski, naczelnik Wydziału Urzędu Ziemskiego w Łucku, zastępcą skarbnika inż. Dominik Nagórny, referent drogowy Dyrekcji Robót Publicznych.

Do Towarzystwa należy **Muzeum Wołyńskie** w Łucku mieszczące się na zamku Lubarta. Obejmuje ono dział archeologiczny, historyczno - geograficzny, numizmatyczny, etnograficzny, geologiczny i przemysłu ludowego.

Działalność Towarzystwa w 1931 r. wyraziła się: w zorganizowaniu 4 odczytów, 6 wycieczek, udziału w 6 zjazdach, organizacji 2 wystaw, które cieszyły się znacznem powodzeniem, pierwsza w okresie od 9 kwietnia do 3 maja 1931 r. Wystawa Turystyczno - Krajoznawcza w Łucku i druga w okresie od 6 do 16 grudnia 1931 r. Wystawa Sztuk Pięknych w Łucku. Zbiory fotograficzne T-wa wynoszą ponad 500 szt. zdjęć. Propagandowa działalność T-wa wyraziła się w opracowaniu i umieszczeniu w prasie codziennej oraz przesłaniu do czasopisma „Ziemia" szeregu artykułów o Wołyniu i wydawaniu miesięcznych komunikatów o działalności i zamierzeniach Towarzystwa. W dziale ochrony przyrody i zabytków; przeprowadzono rejestrację wszystkich zabytków i osobliwości na terenie Wołynia. Przyczyniono się do roztoczenia opieki przez państwowe władze nad zabytkami, którym groziło zniszczenie, a mianowicie: sędziwych dębów na przedmieściu Koczkarówka w Łucku, zabezpieczono przed zniszczeniem Wały Stefana Batorego w Stepaniu

przez wydzierżawienie Oddziałowi T-wa w Kostopolu zabezpieczono przed zniszczeniem ruiny zamku w Tajkurach, pow. Zdołbunowskiego, ruiny zamku w Kozinie, pow. Dubieńskiego i ruiny kościoła ormiańskiego pod wezwaniem św. Stefana w Łucku.

Staraniem T-wa zostały dokonane pomiary grodzisk na terenie powiatu Włodzimierskiego.

Towarzystwo posiada **5 oddziałów miejscowych**, a to:

Oddział w Dubnie (lokal Inspektoratu Szkolnego) prezes poseł Adam Stefaniak.

Oddział w Kostopolu (powiatowy Zarząd Drogowy) prezes Witalis Wolański, kierownik Pow. Zarz. Drog.

Oddział w Kowlu (powiatowy Zarząd Drogowy) prezes inż. Jerzy Majmeskuł, kierownik Pow. Zarz. Drogowego.

Oddział w Krzemieńcu (liceum) prezes dyrektor Fr. Mączak.

Oddział w Sarnach (starostwo) prezes p. Bigalke, dyrektor gimnazjum.

Delegatury: w Horochowie, burmistrz p. Ciepielewski i w Lubomlu zastępca starosty p. Zakowicz.

W stadjum organizacji znajdują się oddziały we Włodzimierzu, Ostrogu i Równem.

9. POLSKI ZWIĄZEK TURYSTYCZNY W KRAKOWIE.
(Kraków, ul. Szpitalna 36).

Związek powstał w 1906 r. jako sekcja galicyjska istniejącej w Wiedniu centrali austrjackiej propagandy turystycznej pod nazwą „Verband für Fremdenverkehr" jako „Landesverband für Fremdenverkehr in Galizien", co na język polski przetłumaczono niezupełnie ściśle jako „Krajowy Związek Turystyczny" zamiast „Krajowy Związ-

zek Propagandy Turystycznej". W latach przedwojennych Związek swoją działalnością obejmował całą Galicję i posiadał nawet oddział we Lwowie. W 1919 r. zmienił Związek nazwę na „Polski Związek Turystyczny", równocześnie jednakże zwęził teren swej działalności, ograniczając się przeważnie do propagandy turystycznej Krakowa z okolicą (Ojców — Wieliczka), Krynicy i Zakopanego. W dziedzinie tej prowadzi Związek wydatną działalność w postaci przewodników po Krakowie w języku polskim, francuskim, angielskim i niemieckim oraz broszur propagandowych Krakowa z okolicą i Zakopanego wydawanych w tych samych językach, a wreszcie wydał afisz propagandowy Krakowa z pięknym widokiem Wawelu, projektowanym przez Gumowskiego.

Związek ułatwia zwiedzanie Krakowa i okolicy, przyjmuje i oprowadza po Krakowie wycieczki zagraniczne i turystów zagranicznych na podstawie systemu kuponowego, wreszcie organizuje zbiorowe wycieczki autobusowe, wśród których szczególną popularnością cieszą się wycieczki z Krakowa do Zakopanego i w Pieniny.

Jedną z głównych dziedzin działalności Związku jest od 6 lat organizacja **ruchu autobusowego** na terenie woj. krakowskiego i kieleckiego. W Krakowie posiada Związek na pl. św. Ducha najstarszy w Polsce dworzec autobusowy, który stał się wzorem dla dworców w innych miejscowościach Polski. Mniejszy dworzec urządzono w Podgórzu. W 1930 r. otworzył Związek dworce autobusowe w Zakopanem i w Radomiu, w 1931 r. dworce autobusowe w Tarnowie, Częstochowie i Kielcach. W 1930 r. przedsiębiorstwa autobusowe kierowane przez Polski Związek Turystyczny przewiozły 457.000 pasażerów. W r. 1931 przewieziono ogółem 592.000 pasażerów, z tego z dworca w Krakowie 250.000, z dworca w Radomiu 182.000,

z dworca w Zakopanem 55.000, z dworca w Tarnowie 70.000 i z dworca w Podgórzu 35.000. W porównaniu z rokiem 1931 wzrosła frekwencja o 30 proc.

Roczna składka członków wynosi 12 zł. Do związku należało w r. 1931 485 członków.

W r. 1931 przyjął związek 16 wycieczek krajowych (876 osób), 10 wycieczek zagranicznych (795 osób) i 6 wycieczek międzynarodowych (249 osób). Ilość uczestników wycieczek zagranicznych, która w r. 1930 wynosiła 1004, zmalała o 21 proc.

Na czele Zarządu Polskiego Związku Turystycznego stali w 1931 r.: prezes poseł Marjan Dąbrowski, redaktor Ilustrowanego Kurjera Codziennego, wiceprezesi dr. Ludwik Merz, inż. Eugenjusz Tor, dyrektor Muzeum Przemysłowego Miejskiego, oraz dr. Kazimierz Rouppert prof Uniw. Jagiel. sekretarz inż. A. Adelman, skarbnik inż. Piotr Król, gospodarz rtm. Koziełł - Poklewski. Dyrektorem biura jest p. Zenon Beres.

Na podstawie zmienionego statutu od 1932 r. Związek, który jest przedewszystkiem Związkiem Propagandy Turystycznej, został zaliczony do członków nadzwyczajnych Z. P. T. T.

10. SEKCJA WYCIECZKOWA TOW. UNIWERSYTETU ROBOTNICZEGO.

(Warszawa, ul. Czerwonego Krzyża 20).

Organizacja wycieczek zajmuje poważne miejsce w działalności organizacji oświatowej T. U. R. Dla kierownictwa akcją wycieczkową istnieje specjalna Sekcja Wycieczkowa T. U. R. na której czele stoją posłowie Kazimierz Czapiński i Piotrowski. Celem wycieczek T. U. R. jest poznanie kraju i zagranicy, zaznajomienie się z insty-

tucjami oświatowemi, poznanie ruchu robotniczego zagranicą i t. d.

W szczególności organizowane są następujące wycieczki:

a) wycieczki Zarządu Głównego urządzane częściowo zagranicę, przeważnie wycieczki kilkunastodniowe;

b) krótkie wycieczki organizowane przez oddziały T. U. R. w rozmaitych miejscowościach Polski, których Towarzystwo posiada około 200. Są wśród nich także wycieczki zagraniczne, przeważają jednakże wycieczki lokalne. Najbardziej intensywną działalność rozwija w tej dziedzinie Oddział w Krakowie;

c) wycieczki młodzieży T. U. R. Młodzież posiada przy T. U. R. autonomiczne organizacje z własnymi licznymi oddziałami. Odrębną całość stanowi t. zw. Czerwone Harcerstwo. Młodzież T. U. R. urządza własne liczne wycieczki, częściowo koleją, częściowo łodziami. Są wśród nich także wycieczki zagraniczne.

11. POLSKI ZWIĄZEK MOTOCYKLOWY.

(Warszawa, Bagatela 3).

Bliższe szczegóły podano w ustępie o klubach sportowych związanych z turystyką p. str. 66.

III. TOWARZYSTWA TURYSTYCZNE NIENALEŻĄCE DO ZWIĄZKU POLSKICH TOWARZYSTW TURYSTYCZNYCH.

1. SEKCJA TURYSTYCZNO - WYCIECZKOWA KOMISJI MIĘDZYZWIĄZKOWEJ KULTURALNO - ARTYSTYCZNEJ.

(Warszawa, Chmielna 49).

K. M. K. A. jest związkiem towarzystw kulturalnych i artystycznych w całej Polsce. Komisja organizacją wycieczek dla członków towarzystw związkowych zajmuje się od 1920 r., lecz szerszą działalność w tym kierunku rozwinęła dopiero od 1927 r., t. j. z chwilą powołania do Życia Sekcji Turystyczno - Wycieczkowej. Gdy w 1928 r. zorganizowano 80 wycieczek, to w roku następnym odbyło się już 200 wycieczek (miejscowych 155, podmiejskich i dalszych w kraju 20, na P. W. K. 24, zagr. 1), w 1930 r. wycieczek 151 (miejscowych 134, podmiejskich i dalszych 25, zagr. 2 do Wiednia i na Riwierę Francuską oraz do Włoch). Ogółem w roku tym w wycieczkach K. M. K. A. wzięło udział 6477 osób.

W 1931 r. do dnia 1 września zorganizowano 102 wycieczki w tem 9 zagranicznych.

Zarząd Sekcji Turystyczno Wycieczkowej w 1931 r. stanowili: prezes Zarządu Głównego Stanisław Czubek,

prezes Sekcji Paweł Trochym i kierownik Sekcji Stanisław Gayda. Komitet współpracowniczy prof. Z. Badowski, Al. Brzeczkowski, dr. J. Gadomski, K. Nekier, E. Mikołajczyk, R. Nosarzewski, inż. Riedel. Sekcja wydaje stały miesięczny biuletyn wycieczkowy.

2. ZWIĄZEK ŻYDOWSKICH AKADEMICKICH KÓŁ MIŁOŚNIKÓW KRAJOZNAWSTWA W POLSCE.

(adres dla korespondencji: inż. J. Feuerstein, Warszawa, Nalewki 23 m. 133).

W miastach uniwersyteckich istnieje kilka Żydowskich Akademickich Kół Miłośników Krajoznawstwa, które posiadają Związek z siedzibą w Warszawie. Najstarsze z tych kół zostało założone w marcu 1923 r. w Warszawie, następne w marcu 1925 r. w Wilnie, trzecie we wrześniu 1925 r. w Krakowie, czwarte w styczniu 1926 r. we Lwowie.

20 i 21 grudnia 1926 r. odbył się w Warszawie I Zjazd Delegatów Kół, który wyłonił ich związek. II Zjazd odbył się w Witowie dn. 17 i 18 sierpnia 1928 r., zaś III Zjazd w dniach od 18 do 20 grudnia 1931 r. w Warszawie.

Prezydjum Zarządu Związku stanowią: dr. Władysław Lewin jako prezes, dr. Jerzy Gliksman jako wiceprezes, inż. Jan Feuerstein jako sekretarz, Jakób Kronzylberg jako skarbnik.

Członkowie poszczególnych Kół opłacają wpisowe w kwocie 60 gr. oraz składkę roczną w wysokości 3.60 zł., a to po 30 gr. miesięcznie. Na fundusze kół składają się pozatem dochody z imprez oraz subwencje władz aka-

demickich. Pewien procent tych dochodów przekazują koła do kasy Związku.

Działalność Związku w 1931 r. Związek urządził kolonję letnią w Krościenku (liczba uczestników 130), oraz kolonję zimową w Zakopanem (ucz. 51). Referat Turystyki Zagranicznej zorganizował latem 2 wycieczki z trasą: Czechosłowacja — Austrja — Włochy — Francja — Belgja — Niemcy (ucz. 70), a obecnie organizuje wycieczkę do Turcji i Palestyny. Sekcje Turystyczne p-zy poszczególnych Kołach rozwinęły swą działalność, urządzając liczne wycieczki, 3, 2, 1-dniowe do wszystkich zakątków kraju, z łączną liczbą uczestników ok. 1000. Sekcje turystyczne zorganizowały pozatem 3 obozy wędrowne na szlakach Gorgany — Czarnohora oraz Pieniny — Gorce — Tatry, założyły 2 stacje turystyczne w Rafajłowej i w Żabiem, zapewniające członkom zniżone ceny; zorganizowały kilka kursów instruktorskich dla kierowników wycieczek. Sekcje Narciarskie zorganizowały zimą 1931/32 r. dwa obozy (w Rajczy i Bukowinie) połączone z kursem narciarstwa. Niezależnie od tego urządziły kilka kursów narciarstwa dla początkujących oraz zorganizowały ok. 30 krótkich wycieczek. Sekcja Wycieczek Wodnych (chwilowo tylko przy Kole Warszawskiem) zakupiła w r. ub. własny sprzęt turystyczny, urządzała wycieczki kajakami i żaglówkami oraz zorganizowała kurs pływacki. Rozwinęły swą działalność Sekcje Społeczna i Przemysłowo Techniczna, organizujące wycieczki i odczyty cyklami, obejmującemi całokształt pewnych zagadnień socjalnych lub określonych gałęzi gospodarstwa krajowego. Wszystkie sekcje ściśle współpracowały z sekcjami fotograficznemi, które w roku ub. zorganizowały 3 kursy fotografji i udoskonaliły swe ciemnie. Bibljoteki poszczególnych Kół powiększyły swój

stan posiadania o blisko 200 tomów. Przy niektórych z nich zorganizowano czytelnie fachowe pism krajoznawczych.

Związek reprezentował z końcem 1931 r. około 1800 członków, z których połowa należała do Koła w Warszawie, druga połowa rozpadała się mniej więcej po 300 członków między Kraków, Lwów i Wilno. Organem Związku jest miesięcznik „Wiadomości Krajoznawcze", wydawany od maja 1930 r.

W 1927 r. powstała przy Związku Komisja do Badania Sztuki Żydowskiej w Polsce, która postawiła sobie za zadanie inwentaryzację zabytków i ich fotografowanie. Komisja zorganizowała kilkanaście ekspedycji i zebrała obfite materjały.

Każde Koło posiada po kilka Sekcji, których działalność zobrazowano powyżej. Wszystkie Koła posiadają bibljoteki, wypożyczalnie sprzętu turystycznego i narciarskiego, i fundusz wycieczkowy dla uczestników wycieczek.

W skład Związku wchodzą:

Żydowskie Akademickie Koło Miłośników Krajoznawstwa, Warszawa, Nowy Świat 21.

Żydowskie Akademickie Koło Miłośników Krajoznawstwa w Krakowie, Gołębia 2 m. 9.

Żydowskie Koło Miłośników Krajoznawstwa we Lwowie, Lindego 1a.

Żydowskie Akademickie Koło Krajoznawcze w Wilnie, Ludwisarska 4.

3. DEUTSCHER ALPENVEREIN W KATOWICACH. (Katowice, ul. Piłsudskiego 6).

Towarzystwo to jest sekcją Deutscher u. Osterreichischer Alpenverein dla jego członków, zamieszkałych

w Polsce. Towarzystwo założone w 1910 r. skupiło dotychczas 307 członków. Towarzystwo należy do Pol. Zw. Narciarskiego. Prezydjum stanowią: prezes dr. med. Wendt, wiceprezes prezydent dr. Voss, sekretarz redaktor S. Urbanek.

W 1930 r. w myśl uchwały z 1912 r., której realizację rozpoczęto jeszcze w 1914 r. oddano do użytku schronisko turystyczne „Kattowitzer Hütte", położone na górze Hafnera, w paśmie alpejskiem Hohe Tauern, którego poświęcenie odbyło się 15 czerwca 1930 r. Wojna światowa przerwała budowę, którą podjęto na nowo dopiero w 1928 r.

4. TOWARZYSTWO TURYSTYCZNE „PRZYJACIELE PRZYRODY".

(Katowice, ul. Dworcowa 11).

Towarzystwo to jednoczące głównie robotników jest sekcją polską wymienionej w ustępie VI organizacji międzynarodowej „Die Naturfreunde". Towarzystwo ma kilka oddziałów na Śląsku, a w Katowicach ma siedzibę „Kierownictwo Krajowe". Składka roczna wynosi zł. 2.25. Członkowie otrzymują za to organ Towarzystwa, wychodzący 6 razy rocznie w języku niemieckim. Towarzystwo opiekuje się częściowo turystyką górską i posiada własne schronisko turystyczne na szczycie Blatni (1009 metrów) w Beskidach Śląskich.

IV. ZWIĄZKI I KLUBY SPORTOWE MAJĄCE ZWIĄZEK Z TURYSTYKĄ.

1. KLUBY NARCIARSKIE.

Według przypuszczalnych obliczeń w Polsce około 80.000 osób uprawia narciarstwo, a sport narciarski należy do najbardziej popularnych wśród sportów.

Kluby narciarskie należą do **Polskiego Związku Narciarskiego** założonego 28 grudnia 1919 r. na Zjeździe odbytym w Zakopanem. Jego biuro mieści się w Warszawie przy ul. Żórawiej 23 m. 9 (tel. 404-55).

W pierwszym roku istnienia należało do P. Z. N. zaledwie 7 klubów. Ilość ich wzrastała corocznie. W roku 1929/30 było już 59 klubów i 5000 członków, w r. 1930/31 przybyło 23 nowych towarzystw, w r. 1931/32 przybyło dalszych 15 towarzystw, a ilość członków klubów związkowych doszła do 6300 osób.

Członkom towarzystw narciarskich należącym do P. Z. N. przysługują zniżki kolejowe w okresie zimowym cokolwiek szersze, niż członkom towarzystw turystycznych, w okresie letnim takie same jak dla członków towarzystw turystycznych należących do Z. P. T. T. (patrz str. 206). W okresie zimowym przysługują nadto członkom tow rzystw narciarskich należącym do P. Z. N. prawa wynikające z konwencji turystycznej polsko - czesko-słowackiej z 1925 r. (p. str. 219).

Legitymacji kolejowych czarnych w zimie 1930/31 wydano 1740, w zimie 1931/32 — 1670. Legitymacji żółtych (konwencyjnych) w zimie 1930/31 wydano 672.

Prezydjum Polskiego Związku Narciarskiego w chwili bieżącej stanowią: prezes inż. Aleksander Bobkowski dyrektor kolei państwowych (Kraków), wiceprezesi inż. Jan Woyniewicz (Warszawa), dr. Aleksander Boniecki (Kraków), oraz dr. Kazimierz Harbat - Załuski, sekretarz, por. Franciszek Trzepałko (Warszawa), skarbnik Juljusz Wierucki (Warszawa), kapitan sportowy Stanisław Fächer (Kraków). Przy Zarządzie Głównym istnieje kilka Komisji, mających częściowo siedzibę w Warszawie, a częściowo w Krakowie, jak np. Komisja Sportowa, Komisja Wydawnicza i Komisja Turystyczna.

Kluby narciarskie należące do P. Z. N. dadzą się podzielić na trzy grupy:

a) samodzielne Kluby narciarskie o własnym statucie, których jest 12,

b) sekcje narciarskie tow. turystycznych, należących do Zw. Polskich Tow. Turystycznych, jako to Pol. Tow Tatrzańskie, Pol. Tow. Krajoznawcze i Beskidenverein.

e) sekcje narciarskie klubów sportowych, które są najliczniejsze.

Kluby należące do P. Z. N. dzielą się między **6 związków okręgowych:**

Warszawski Okręgowy Związek Narciarski, Warszawa, ul. Czerniakowska 195 m. 3, por. Trzepałko.

Wileński Okręgowy Związek Narciarski, Wilno, ul. Mickiewicza 30 m. 7 p. Jarosław Nieciecki.

Lwowski Okręgowy Związek Narciarski, Lwów, ul. Mikołaja 23.

Podhalański Okręgowy Związek Narciarski, Zakopane, willa Kmicic płk. Fr. Wagner.

Krakowsko - Śląski Okręgowy Związek Narciarski, Kraków, Rynek Główny 15 m. 2.

Krynicki Okręgowy Związek Narciarski, Krynica-Zdrój p. Roman Nitribitt.

Najstarszem z towarzystw narciarskich w Polsce jest założone w styczniu 1907 r. **Karpackie Towarzystwo Narciarzy** we Lwowie (330 członków), które należy też do największych towarzystw narciarskich. Wkrótce potem powstały „Wintersportklub" w Bielsku (360 członków), Sekcja Narciarska P. T. Tatrzańskiego w Zakopanem (300 członków), oraz Tatrzańskie Towarzystwo Narciarzy w Krakowie.

Niektóre kluby narciarskie należące do P. Z. N. posiadają własne **schroniska narciarskie.**

Adresy klubów narciarskich, należących do P. Z. N (z braku miejsca ograniczamy się tylko do klubów ważniejszych).

Karpackie Tow. Narciarzy, Lwów pl. Marjacki 6.

Tatrzańskie Tow. Narciarzy, Kraków, ul. Jagiellońska 11,

Sekcja Narciarska P. T. Tatrzańskiego, Zakopane, ul. Krupówki 14.

Warszawski Klub Narciarski, Warszawa, Czerniakowska 195 m. 13.

Śląski Klub Narciarski, Katowice, ul. Królowej Jadwigi 4.

Przemyskie Tow. Narciarzy, Przemyśl, ul. Słowackiego 14.

Krynicki Klub Narciarski, Krynica Zdrój, Dom Zdrojowy.

Towarzystwo Narciarskie w Mościcach, Mościce koło Tarnowa, inż. Barzykowski.

Podlaski Klub Narciarski, Biała Podlaska, ul. Samolotowa 3.

Jastrzębski Klub Narciarski, Jastrzębie Zdrój.

Wintersportklub des Beskidenvereines, Bielsko Wzgórze 14.

Sekcja Narciarska Akad. Zw. Sport. Kraków, ul. Kościuszki 12.

Sekcja Narciarska A. Z. S. Warszawa, Akademicka 5.

Sekcja Narciarska A. Z. S. Lwów, Uniwersytet.

Sekcja Narciarska A. Z. S. Wilno, ul. Św. Jana 10.

Sekcja Narciarska A. Z. S., Gdańsk Langfur, Heeresanger 1a.

Sekcja Narciarska A. Z. S., Poznań Zamek.

Sekcja Narciarska K. S. „Czarni" Lwów, pl. Marjacki Nr. 4.

Sekcja Narciarska K. S. „Pogoń", Lwów, Rutowskiego 23.

Sekcja Narciarska K. S. „Makkabi", Bielsko, ul. Kazimierza Wielkiego 7.

Sekcja Narciarska A. Z. S. Cieszyn, ul. Miarki 24.

Sekcja Narciarska Woj. Ks. Sport. „Pogoń", Wilno, dowództwo obszaru warownego.

Sekcja Narciarska Tow. Tur. „Przyjaciele Przyrody" Bielsko, Restauracja Tivoli.

Sekcja Narciarska Żydowskiego Tow. Krajoznawczego, Warszawa, ul. Królewska 51.

Skiabteil. des Deutschen Alpenvereins, Katowice, Wita Stwosza 6.

Do P. Z. N. należą Koła narciarskie przy oddziałach Pol. Tow. Tatrzańskiego w Cieszynie, Żywcu, Nowym Sączu, Stanisławowie, Poznaniu, Bielsku, Drohobyczu, Tarnowie i Skolem, oraz przy oddziałach Pol. Tow. Krajoznawczego w Warszawie i Bydgoszczy.

Pozatem należą do P. Z. Narciarskiego Sekcje Narciarskie rozmaitych klubów sportowych, klubów wioślarskich, tennisowych, przy oddziałach Sokoła, oddziałach Zw. Strzeleckiego, przy kilku oddziałach Kolejowego Przysposobienia Wojskowego, Związku urzędników i t. d., a nawet przy Polskim Związku Żeglarskim.

2. KLUBY AUTOMOBILOWE.

Wiadomości o **Automobilklubie Polskim** i klubach afiljowanych podano w ustępie 3. p. str. 28. Pozatem automobilistów jednoczy tylko Sekcja Samochodowa Pol. Touring Klubu, o której podano kilka szczegółów na str. 34.

Innych klubów automobilowych w Polsce niema.

3. TOWARZYSTWA WIOŚLARSKIE.

Kluby wioślarskie zaczęły w ostatnich kilku latach uprawiać na wielką skalę turystykę wodną.

Większość towarzystw wioślarskich w Polsce należy do **Polskiego Związku Towarzystw Wioślarskich,** który ma siedzibę w Warszawie ul. Foksal 19. Związek ten założony 8 grudnia 1919 r. liczył w 1931 r. około 50 klubów i 8000 czynnych wioślarzy, z których większość uprawiała turystykę wodną.

Związek jest zrzeszeniem klubów wioślarskich przedewszystkiem w celach opieki i kierownictwa sportu wioślarskiego w Polsce.

Ponieważ jednakże turystyka wodna stanowi bardzo ważny dział pracy klubów wioślarskich i zainteresowania ich członków, Związek postanowił turystykę tą poddać również pewnemu jednolitemu kierownictwu i powołał do życia w 1929 r. **Referat Turystyczny** w swoim Zarządzie Referentem turystyki Związku został p. Władysław Grze-

lak, autor dzieła „Z biegiem Wisły", i propagator turystyki wodnej w Polsce. Zjazd Związku zatwierdził regulamin turystyczny dla wycieczek wodnych.

Turystyka wodna wzrasta w Polsce bardzo szybko, a corocznie urządza się nietylko setki wycieczek po wodach polskich, ale także wiele wycieczek zagranicznych, a nawet morskich. Do popularyzacji turystyki wodnej w czasach ostatnich przyczyniły się niemało wycieczki zbiorowe t. zw. „spływy" z udziałem załóg wioślarskich różnych klubów z całej Polski. Pierwszy taki spływ odbył się staraniem redakcji „Sportu Wodnego" w 1926 r. Wisłą do Gdańska. Drugi w 1929 r. do Poznania, na powszechną wystawę przy udziale 120 wioślarzy na 30 łodziach, wreszcie trzeci 1930 r. zorganizowany przez Referat Turystyczny P. Z. T. W. Wisłą do Gdańska z okazji dziesięciolecia uzyskania dostępu do morza. W spływie tym brało udział także 22 kanoistów czesko-słowackich. Wioślarze polscy w 1930 r. docierali przez Czarne Morze do Turcji, rzekami i kanałami do Berlina, Paryża, Hawru, Rumunji, jawili się oni zatem na wodach niemieckich, francuskich, czechosłowackich, węgierskich, rumuńskich, jugosłowiańskich i tureckich.

Za trzy najpiękniejsze i najlepiej opisane wycieczki wodne przyznaje P. Z. T. W. corocznie dyplomy honorowe dla klubu, oraz dla uczestników wycieczek. Kluby prowadzą szczegółową statystykę ilości kilometrów przejechanych na wycieczkach przez członków, przyczem nie są wliczane wycieczki podmiejskie.

W 1931 r. prezydjum P. Z. T. W. stanowili: prezes mec. Józef Radwan (Kalisz), wiceprezesi inż. Alfred Loth (Warszawa) i Zygmunt Musiał (Bydgoszcz), sekretarz i referent turystyczny: Władysław Grzelak, skarbnik Heljodor Szumski.

Referat Turystyczny Związku w 1931 r. brał udział:

a) w organizacji spływu kajakowców czeskosłowackich i polskich Wagiem od Hradka na Liptowie do Piszczan (udział Polski 20 osób),

b) w organizacji wycieczki zbiorowej Warsz. Tow. Wiośl., z biegiem górnej Wisły od Mysłowic do Warszawy (20 osób),

c) organizacji wycieczki kajakowców na Pilicę od Tomaszowa do Spały połączonej z korowodem w Spale przed P. Prezydentem R. P. i spływem do Warszawy (30 osób),

Sprawozdania turystyczne towarzystw wioślarskich zamieszczone są w czasopiśmie „Sport Wodny" numerach za luty i marzec 1932 r.

Doroczny dyplom turystyczny Związku za 1931 r. przyznano:

1) Klubowi Wioślarskiemu „Gryf" w Bydgoszczy i wioślarzom E. Malakowi, A. Kostrzewie i A. Stentce za wycieczkę łodzią z Bydgoszczy na Polesie i z powrotem drogą okólną, Wisłą, Bugiem, kan. Królewskim, Piną, Jasiołdą, Szczarą, Niemnem, kan. Augustowskim i Narwią;

2) Warszawskiemu Klubowi Wioślarek i wioślarkom R. Meleniewskiej, dr. Górskiej, Jankowskiej i Tarczyńskiej za wycieczkę łodzią z Łucka do Warszawy.

Członkom P. T. Z. W. przysługuje 25 proc. zniżki kolejowej przy transporcie łodzi i zyskują oni też paszporty ulgowe przy zagranicznych wycieczkach wodnych.

Adresy większych **towarzystw wioślarskich** uprawiających turystykę wodną:

Warszawskie Towarzystwo Wioślarskie (Koło turystyczne) ul. Foksal 19,

Klub Wioślarski „Wisła" w Warszawie ul. Wioślarska Nr. 4,

Akademicki Związek Sportowy w Warszawie, ul. Wioślarska 8,

Akademicki Związek Sportowy w Krakowie, ul. Kościuszki 12,

Klub Wioślarski z 1904 r. w Poznaniu, ul. 3 Maja 3a.

Klub Wioślarski „Gryf" w Bydgoszczy, Przystań nad Brdą,

Wileńskie Towarzystwo Wioślarskie, Wilno, przystań nad Wilją,

Towarzystwo Wioślarskie „Polonja", Poznań, przystań nad Wartą,

4. KLUBY KAJAKOWCÓW.

Na Śląsku turystyka kajakowa była uprawiana już od 1920 r., w pozostałych częściach Polski rozpowszechniła się dopiero po 1927 r. Przez pierwsze 3 lata sportem i turystyką kajakową opiekowała się Komisja Kajakowa Polskiego Związku Narciarskiego, a to z tego względu, że członkowie klubów narciarskich najchętniej uprawiają w miesiącach letnich turystykę kajakową.

Na zjeździe odbytym w Warszawie 2 maja 1930 roku jako zjednoczenie odnośnych towarzystw powstał **Polski Związek Kajakowców,** którego sekretarjat ma siedzibę w Warszawie przy ul. Myśliwieckiej 3.

Mimo krótkiego okresu istnienia Związek stworzył ramy organizacyjne przez opracowanie statutu, prowizorycznego regulaminu turystycznego i sportowego, które zostały wydane drukiem oraz mianował w większych ośrodkach delegatów. Związek należy od 1931 r. w charakterze członka zwyczajnego do Związku Polskich Związków Sportowych, pozatem zgłosił w sierpniu 1930 roku swe przystąpienie do Międzynarodowej Federacji

Kajakowej, jednakże z powodu wadliwego funkcjonowania sekretarjatu tejże Federacji sprawa jego przyjęcia nie została dotychczas definitywnie załatwiona.

W początkach 1931 r. do Związku należało 26 klubów względnie sekcji krajowych liczących ogółem 1200 członków. Ponieważ tylko co drugi kajakowiec posiada kajak, ilość kajaków w Polsce w 1932 r. wynosi około 600. Ilość kajaków i kajakowców podwaja się w Polsce niemal corocznie.

Szczególnie szybko wzrasta ilość kajakowców w drużynach harcerskich. Kajakowcy wchodzą tutaj dotychczas do drużyn żeglarskich, których jest 60, a należą one do P. Z. Kajakowców za pośrednictwem kierownictwa harcerskich drużyn żeglarskich przy Naczelnictwie Związku Harcerstwa Polskiego.

Dla kajakowców nie należących do klubów ani sekcji, zamieszkałych w miejscowościach, gdzie nie ma żadnych klubów kajakowców, zorganizowano specjalną Sekcję Związkową P. Z. Kajakowców, która w 1932 r. liczy 36 członków.

W skład Zarządu P. Z. Kajakowców w 1932 r. wchodzą: jako prezes gen. Kwaśniewski Stanisław, jako wiceprezes p. Władysław Grzelak, sekretarz kpt. Sieńczak Władysław, skarbnik p. Bublewski Witold. członkowie Zarządu pp. Heinrich Antoni, Kowalska Alicja, Olędzki Władysław i mjr. Sekunda Włodzimierz.

W czasie dotychczasowej działalności Zarząd założył bibljotekę fachową, przygotował materjały do przewodnika turystycznego po wodach polskich, przystąpiono również do wydawnictwa kalendarzyka kajakowego pod redakcją p. J. Heinricha i mjr. Lewakowskiego. Zyskano ulgi dla przewozu kajaków w wozach osobowych i bagażowych oraz towarowych. W Ministerstwie Skarbu wy-

jednano przewóz kajaków i sprzętu pomocniczego przez granicę bez opłat celnych i kwot gwarancyjnych dla członków P. Z. K., oraz dla członków związków zagranicznych co ułatwi zagranicznym kajakowcom wycieczki do Polski. Wyjaśniono kwestję paszportów żeglarskich oraz rejestracji kajaków. Wszczęto starania o rozszerzenie konwencji turystycznej z Czechosłowacją na teren zainteresowania kajakowców wzdłuż rzek Wagu, Hernadu, Hronu, aż po Zwoleń i Hnilca.

Do Związku w 1932 r. należały następujące **kluby i sekcje krajowe:**

Klub Kanoistów, Katowice (46 członków) ul. Marjacka 2, optyk Weis.

I Polski Klub Kajakowców „Hellas" (22 członków). Mysłowice ul. Bytomska 33.

Kierownictwo Harcerskich Drużyn Żeglarskich (60 drużyn, około 600 kajakowców), Warszawa, ul. Zielna Nr. 35, m. 9.

Sekcja Kajakowa A. Z. S. Kraków, ul. Kościuszki 12 (38 członków).

Koło Kajakowe Oddziału Wioślarskiego „Sokoła" Kraków, ul. Kościuszki 2 (30 członków).

Sekcja Kajakowa K. S. „Wawel" Kraków, ul. Rajska Nr. 3 (15 członków).

Sekcja Kajakowa Z. K. S. „Makkabi", Kraków, 22 Rynek 8 (Goldfinger).

Sekcja Kajakowa A. Z. S. Warszawa, ul. Grójecka 39 (30 członków).

Sekcja Kajakowa Warsz. Kl. Narciarskiego, Warszawa, ul. Czerniakowska 195 (16 członków).

Wojskowy Klub Sportów Wodnych, Warszawa, ul. Czerniakowska 195 (30 członków).

Klub Sportowy „Polska Y. M. C. A.", Warszawa, ul. Miodowa 10 (30 członków).

Sekcja Kajakowa „Sokoła", Warszawa, Saska Kępa 26 (30 członków).

Sekcja Kajakowa Z. T. G. S. „Makkabi", Warszawa, Nalewski 2a. (54 członków).

Klub Wioślarski „Wisła", Warszawa, ul. Wioślarska 4 (25 członków).

Wojsk. Kl. Sport. „Żoliborz", Warszawa, Cytadela (33 członków).

Sekcja Kajakowa A. Z. S., Poznań, Zamek (30 członków).

Klub Wioślarski „Temida", Łódź, ul. Brigidek 8.

Sekcja Kajakowa A. Z. S. Wilno, ul. św. Jana 10 (25 członków).

Klub Wioślarski „Chorzowianka", Chorzów, fabryka związków azotowych p. Zawisza (36 członków).

Sekcja Kajakowa Hufca Harcerskiego Włocławek, Komisarz ziemski.

Koło Wioślarzy Tow. Pracowników Fabryki Amunicji „Ognisko" w Skarżysku.

Sekcja Kajakowa K. S. „Mościce", Mościce k. Tarnowa (30 członków).

Sekcja Kajakowa Podlaskiego Klubu Narciarskiego, Biała Podlaska ul. Samolotowa 3 (12 członków).

Sekcja Związkowa P. Z. Kajakowców dla niestowarzyszonych, Warszawa, ul. Flory 1 m. 9, Kowalska Alicja (36 członków).

5. KLUBY ŻEGLARSKIE.

Pierwszym klubem żeglarskim była sekcja żeglarska Wojskowego Klubu Wioślarskiego w Warszawie. W 1923

roku Klub ten organizuje w lipcu spływ do morza, zakonczony regatami propagandowemi w Gdyni.

Równocześnie w Chojnicach na miejsce likwidującego się klubu niemieckiego powstaje Polski Klub Żeglarski.

Żywa działalność propagandowa Ligi Morskiej i Rzecznej szerzy ideę morską w społeczeństwie, powstają nowe sekcje i kluby żeglarskie.

Najpoważniejszą instytucją żeglarską staje się zawiązany w 1924 r. „Yacht - Klub Polski", skupiający wokół siebie ludzi morza, Klub ten zapoczątkowuje okres morski polskiego żeglarstwa. Jachty „Witeź" i „Carmen" odbywają wycieczki do Danji, Norwegji, Szwecji i Łotwy.

W 1924 r. powstaje **Polski Związek Żeglarski** (Warszawa, ul. Czerniakowska 195) w związku z koniecznością wysłania reprezentacji na Olimpjadę w Paryżu.

W 1930 r. dzięki pomocy P. U. W. F. i P. W. powołano do życia „Ośrodek Żeglarski" w Jastarni, który zgromadził 60 członków klubów żeglarskich i 60 starszej młodzieży harcerskiej.

Obecnie P. Z. Ż. jednoczy 12 klubów liczących 1050 członków. Posiada 12 jachtów morskich i 150 jednostek żeglowych rzecznych. Trudne warunki żeglowania na rzekach zmusiły żeglarstwo polskie do przerzucenia pracy na tereny jezior. Obok istniejącego ośrodka żeglarskiego przy Lidze Morskiej w Trokach powstaje w roku 1931, dzięki staraniom „Yacht - Klubu Polski" ośrodek żeglarski w Augustowie.

Przyszłość żeglarstwa polskiego leży na morzu. Rolę pionierów spełnić ma „Yacht - Klub Polski", oddział w Gdyni, oraz Wojskowy Yacht Klub z siedzibą w Helu.

Kluby należące do P. Z. Żeglarskiego posiadają następujące przywileje:

a) ulgową taryfę na transport taboru żeglarskiego i łodzi w wagonach zamkniętych według rzeczywistej wagi z 25 proc. ulgą od normalnych opłat, w wagonach otwartych (lory) zamiast opłaty minimum 3000 kg. —1000 kg. minus 25 proc.

b) transport łodzi drogą wodną 15 zł. od łodzi od Gdańska do Warszawy,

c) zwolnienie od cła yachtów i takielunku przy wycieczkach zagranicznych.

Prezydjum Związku stanowią: gen. Marjusz Zaruski, jako prezes, inż. Ernest Fryzendorf, Adam Wolff i Zygmunt Pankiewicz jako wiceprezesi, inż. Franciszek Eychhorn jako sekretarz i Czesław Zakaszewski jako skarbnik.

Członkowie klubów żeglarskich organizują corocznie wiele wycieczek wodnych po wodach śródlądowych polskich i zagranicznych, kilku członków Klubu urządziło pozatem budzące uznanie dla śmiałości ich uczestników wycieczek morskich na niewielkich żaglowcach.

Między innymi w ubiegłym roku odbył się 4 krotny wyjazd jachtu „Junak" z uczestnikami „Ośrodka morskiego" na Bałtyk w szczególności na Bornholm, do Kopenhagi, Göteborga, Cherburga i Londynu, wycieczka 16 jachtów żaglowych na jeziora augustowskie, a następnie raid 6 z nich Kanałem Augustowskim, Biebrzą, Narwią, i Wisłą do Warszawy, oraz raid 7 jachtów żaglowych z Warszawy Wisłą do Gdańska, Gdyni i Helu.

Organem Związku jest miesięcznik „Sport Wodny", gdzie znajdują się szczegółowe opisy wspomnianych wycieczek.

Do Polskiego Związku Żeglarskiego należą:

Yacht Klub Polski (Oddział Śródlądowy) Warszawa Stare Miasto 24,

Yacht Klub Polski (oddział morski) Gdynia.

Klub Żeglarski w Chojnicach ul. Dworcowa 10,

Oficerski Yacht Klub, Warszawa, Czerniakowska 195.

Koło Żeglarskie W. T. Wioślarskiego, Warszawa, ul. Foksal 19,

Klub Morski w Gdańsku, Neugarten 27,

Sekcja Żeglarska K. Wiośl. „Wisła", Warszawa, Wioślarska 4.

Sekcja Żeglarska Warsz. Kl. Wioślarek, Warszawa, Pl. Zamkowy 9,

Sekcja Żeglarska W. K. S. „Żoliborz", Warszawa, Cytadela,

Yacht Klub A. Z. S. Warszawa, ul. Filtrowa 83,

Sekcja Żeglarska Wojsk. Kl. Wioślarskiego, Modlin,

Kadra Żeglarska Ligi Morskiej i Kolonjalnej, Włocławek, Kościuszki 3.

6. KLUBY KOLARSKIE.

Kolarstwo rozwija się w Polsce od 1880 r. Już w 1886 roku powstaje Warszawskie Tow. Cyklistów, i w tym samym mniejwięcej okresie Lwowskie Towarzystwo Kolarskie. Z jednej strony rozwija się kolarstwo w kierunku sportowym, z drugiej zaś strony w kierunku turystycznym, a kluby kolarskie organizują często bliższe i dalsze wycieczki zbiorowe.

27 czerwca 1920 r. na zjeździe odbytym w Warszawie powstał **Polski Związek Towarzystw Kolarskich** (Warszawa, Dynasy) do którego przystąpiły wszystkie większe towarzystwa kolarskie w Polsce. Związek opiekuje się jak dotychczas tylko sportem kolarskim, pozostawiając turystykę kolarską poszczególnym klubom,

oraz ich członkom. W Zarządzie Związku nie ma dotychczas specjalnego referatu czy też sekcji turystycznej. W 1932 r. Związek jednoczy 130 klubów, posiadających 10.000 członków.

7. KLUBY MOTOCYKLOWE.

Motocyklizm rozwinął się w Polsce dopiero w latach powojennych, a pierwsze kluby motocyklowe stawiające sobie za zadania równoległe opiekę nad sportem motocyklowym jak i nad turystyką motocyklową, zaczęły powstawać około 1924 r. W 1926 r. powstała równocześnie w Poznaniu i Warszawie myśl utworzenia **Polskiego Związku Motocyklowego**, narazie powstały jednocześnie dwa związki. Dopiero w sierpniu 1927 r. nastąpiło ich zjednoczenie i powołano do życia **Polski Związek Motocyklowy**, mający obecnie siedzibę w Warszawie ul. Bagatela 3. Chcąc dać dowód, że Związek stawia narówni turystykę jak sport, w statucie Związku obydwa te cele wysunięto jako równorzędne cele Związku. Dzięki temu należy Związek do Międzynarodowej Federacji Motocyklowej, do Związku Polskich Związków Sportowych, oraz do Związku Polskich Tow. Turystycznych.

Skład **Zarządu P. Z. M.** w 1932 r. stanowią: Prezes dr. gen. Stanisław Rouppert, wiceprezes Wiesław Modzelewski, kapitan sportowy, kpt. Jerzy Kulesza, kapitan turystyczny Wacław Kossowski, skarbnik kpt. Stefan Witkowski, sekretarz inż. Stefan Ochotnicki. Członkowie Zarządu: Eugenjusz Olechnowicz, kpt. Hieronim Krupiński, dr. Bolesław Hryniewiecki, Bolesław Zwiezdowski i Zbigniew Epstein.

Działalnością turystyczną Związku kieruje **Komisja Turystyczna P. Z. M.**, której przewodniczącym jest kapitan turystyczny. Podobne Komisje istnieją w Klubach

zrzeszonych w Związku. 2/3 członków klubów związkowych t. j. około 700 motocyklistów uprawia turystykę motocyklową. Dłuższe wycieczki połączone ze zwiedzaniem piękniejszych okolic Polski cieszyły się dużą frekwencją członków poszczególnych klubów. Dłuższe wycieczki zagraniczne w ubiegłym roku odbyli na motocyklach: płk. Masoński do Afryki i p. Rabczuk do Francji i Hiszpanji.

W 1931 r. cały szereg klubów zrzeszonych w P.Z.M zorganizował motocyklowe konkursy turystyczne, oparte na regulaminie, przewidującym ścisłe wykonanie zadań, związanych z uprawianiem turystyki krajowej. W 1932 r. ma Związek zamiar zorganizować szereg motocyklowych wycieczek zbiorowych w Polsce i zagranicą.

Organem Związku jest miesięcznik „Motocykl i Cyclecar" wychodzący w nakładzie 2000 egz., który posiada specjalny dział poświęcony turystyce samochodowej.

W 1931 r. w skład Polskiego Związku Motocyklowego wchodziło 36 klubów i sekcji motocyklowych liczących ogółem 1050 członków.

Adresy **klubów motocyklowych**, należących do P. Z. Motocyklowego:

Polski Klub Motocyklowy, Warszawa, Bagatela 3.

Warszawskie Towarzystwo Cyklistów. Sekcja Motoc., Warszawa, Oboźna 1/3,

Wojskowy Klub Sportowy „Legja", Sekcja Motoc., Warszawa, Czackiego 16,

Klub Sportów Motorowych, Warszawa, Leszno Nr. 13 — 19,

Krakowski Klub Motocyklowy, Kraków, Mikołajska 28.

Ż. K. S. „Makkabi", Sekcja Mot. Kraków, Straszewskiego 5 p. inż. Schreiber,

Towarzystwo Sport „Unja", Oddz. Mot., Poznań, Kantaka 7,

Małopolski Klub Motocyklowy, Lwów, Plac Marjacki 4,

Lwowskie Tow. Kol. i Motorzyst., Lwów, Czarnieckiego 7/I p.

Wojskowy Klub Motocyklistów, Wilno, Szefostwo Fortyfikacji D. O. War. p. major Adam Golcz,

Akademicki Związek Sportowy, Sekcja Mot. Gdańsk — Wrzeszcze, Heeresanger 11,

Klub Sportowy „Gedania" Wydział Mot. Gdańsk, Schichaugasse 6,

Bielsko - Bialski Klub Motocyklowy, Bielsko, hotel Grand,

Częstochowskie Tow. Cyklistów, Sekcja Mot., Częstochowa, Aleja 52 J. Kryger,

Klub Ogól. Sport, Victoria Sek. Mot., Częstochowa 3 Aleja 52, f-na Wełna,

Łódzki Klub Motocyklowy, Łódź, Targowa 5,

Łódzkie Tow. Gimn. „Sport, "Bar - Kochba" S. M., Łódź, Piotrkowska 110,

Stowarzyszenie Sport. „Union", Sek. Mot., Łódź, Przejazd 7,

Klub Motocyklistów, Grudziądz, Długa 19 — 20,

Tow. Sport. „Olympia" Sekcja Mot. Grudziądz, Wybickiego 9 „Goniec Nadwiślański",

Śląski Klub Motocyklowy, Katowice, Jordana 10,

Polski Klub Motocyklowy, Katowice, Batorego 10,

Klub Motocyklistów, Bydgoszcz, Gdańska 36,

Klub Motocyklowy, Cieszyn, hotel pod „Brunatnym Jeleniem",

Klub Motocyklowy, Mysłowice, Pozadomowa 2,

Klub Motocyklistów, Toruń, Mostowa 28,

Klub Motocyklowy, Królewska Huta, Gimnazjalna 57,

Klub Sportowy przy zakładach Ostrowieckich, Sek. Mot., Ostrowiec Kielecki,

Klub Sportowy „Gryf", Siedlce, Sienkiewicza 33,

Klub Motocyklowy, Tarnowskie Góry, Nowy Rynek 2,

Lubelski Klub Motocyklowy, Lublin, Krakowskie Przedm. 10,

Pabjanickie Tow. Cyklistów, Sek. Mot., Pabjanice, Zamkowa 1,

Stanisławowski Klub Motocyklowy, Bank Hipoteczny, Stanisławów, p. K. Winnicki,

Tow. Cykl., Sekcja Motoc. Kalisz — Piłsudskiego 30,

Zgierski Klub Sportowy, Sekcja Mot., Zgierz, Zakręt 17.

V. OPIEKA PAŃSTWA NAD TURYSTYKĄ W POLSCE.

1. REFERAT TURYSTYKI MIN. ROBÓT PUBLICZNYCH.

Opieka nad turystyką weszła w Polsce w zakres działania Min. Robót Publicznych (podobnie jak to ma miejsce we Francji), a z dniem 1 lipca 1919 r. został powołany do życia Referat Turystyki M. R. P., którego kierownictwo objął radca ministerjalny dr. Mieczysław Orłowicz. W pierwszym roku etat Referatu składał się tylko z jednego pracownika VI st. sł.; od 1920 r. dodano sekretarkę początkowo w XI, później w X, wreszcie w IX stopniu służby, którą od grudnia 1919 r. jest p. Marja Szachówna, wreszcie od 15 lutego 1929 r. dodano trzeciego pracownika, a zarazem zastępcę kierownika Referatu w randze radcy ministerjalnego VI st. służby, które to stanowisko objął p. Stanisław Lenartowicz.

W zakres działania Referatu Turystyki wchodzi zarówno opieka nad towarzystwami turystycznemi, popieranie urządzeń turystycznych, literatury turystycznej i ruchu turystycznego wewnątrz Polski, jak i propaganda turystyczna Polski zagranicą. Ze względu na szczupły budżet może być ona prowadzoną tylko w skromnym zakresie.

Do 14 stycznia 1924 r. był Referat Turystyki przydzielony do Departamentu Ogólnego Ministerstwa i podporządkowany bezpośrednio dyrektorowi Departamentu, którym był wówczas inż. Opolski. Od tego czasu wszedł Referat Turystyki w skład Dep. Drogowego Ministerstwa i jest podporządkowany Wydziałowi Konserwacji Dróg.

Program działalności Referatu ujęty w formie artykułu dr. Orłowicza „Organizacja turystyki i sportów w Polsce", zaakceptowany przez ówczesnego ministra inż. Próchnika, został ogłoszony w numerze 5 organu ministerstwa „Roboty Publiczne", z lipca 1919 r. Program ten został omówiony i rozszerzony na Kongresie delegatów polskich towarzystw turystycznych, który z inicjatywy Min. Robót Publicznych obradował w dniach 11 — 12 października 1919 r. w Krakowie.

W zasadzie postanowiono, że działalność Referatu pójdzie w kierunku czynnego ułatwienia turystyki przez odpowiednie inwestycje i wydawnictwa, popieranie organizacji turystycznych oraz propagandę tyrystyczną Polski w kraju i zagranicą. Tą ostatnią ze względu na zniszczenie Polski w latach powojennych i wadliwe funkcjonowanie zakładów komunikacyjnych podjęto na szerszą skalę dopiero od 1925 r. kiedy poprawiły się stosunki w przemyśle hotelarskim, oraz środki komunikacyjne.

Wiele zamierzeń, jakie istniały w 1919 r. przy organizacji Referatu, nie było można zrealizować nietylko ze względu na brak pracowników, ale również ze względu na brak dostatecznych kredytów. Szczególnie skromne były budżety referatu turystyki M. R. P. w latach 1919—1924, kiedy przeliczone na walutę złotową wynosiły przeciętnie od 100 do 7000 zł. rocznie. W 1924 r. wobec oszczędności finansowych w okresie wprowadzenia złotego skreślono zupełnie budżet na cele turystyki. Cokolwiek

poprawiła się sytuacja w 1925 r. kiedy podniesiono Kredyty Referatu Turystyki. W pierwszych trzech latach wynosiły one niespełna po 60.000 zł. rocznie, w szczególności w 1925 r. zł. 57.700, w 1926 r. zł. 55.000, w 1927 r. zł. 50.000. W dwuch latach następnych kredyty wzrosły w porównaniu ze stanem poprzednim trzy, względnie cztero krotnie, i tak w 1928 r. do zł. 155.000, a w 1929 r. do zł. 190.000, w czem 40.000 zł. przeznaczono na Międzynarodowy Kongres Urzędów Turystycznych, który odbył się w tym roku w Polsce, resztę na ogólne wydatki turystyczne. W latach następnych wskutek kryzysu ekonomicznego, i redukcji kredytowych spadły również kredyty Referatu Turystycznego. Teoretycznie wynosiły one po 240.000 zł. rocznie, jednakże w 1930 r. wyasygnowano z tego tylko zł. 157.026, zaś w 1931 r. zł. 60.550.

Podwyższenie kredytów Referatu w ostatnich kilku latach pozwoliło już na cokolwiek wydatniejsze subwencjonowanie inwestycji turystycznych, na podjęcie wydawnictw turystycznych w językach obcych, i na pewną, na niewielką skalę prowadzoną propagandę turystyczną Polski zagranicą.

Ogółem w ciągu 13 lecia 1919 — 1931, budżet Referatu Turystyki wynosił zł. 773.000 t. j. przeciętnie rocznie po zł. 59.500.

Brak miejsca nie pozwala na szczegółowe sprawozdanie dotyczące wszystkich agend Referatu Turystyki, ograniczamy się tylko do najważniejszych punktów działalności.

a) **Działalność wydawnicza** była jedną z ważniejszych agend Referatu, jednakże wobec skromnych funduszów nie mogła być rozwinięta na większą skalę. W ciągu 13-lecia 1919 — 31 wydano na wydawnictwa turystyczne kwotę 131.909 zł. co stanowi 17 proc. ogółu kredytów ja-

kimi dysponował Referat Turystyki. W szczególności wydano na przewodniki turystyczne i broszury propagandowe w językach obcych nakładu własnego zł. 47.147, udzielono subwencji na inne wydawnictwa propagandowe w językach obcych zł. 26.372, wreszcie wydano na plany miast w Polsce dla przewodnika angielskiego kwotę 9.790 zł., z czego widać, że 2/3 budżetu na wydawnictwa zł. 83.309 poszło na wydawnictwa w językach obcych. Z wydawnictw w języku polskim udzielono subwencji na przewodniki turystyczne zł. 24.463, subwencji na wydawnictwa propagandowe w języku polskim zł. 15.800, subwencji na mapy turystyczne zł. 3.000, a wreszcie zł. 5.300 kosztował druk protokułów ankiet turystycznych zwoływanych przez Ministerstwo Robót Publicznych.

Niewielkiemi subwencjami poparto wydawnictwo 13 tomów przewodników turystycznych wydanych przez Książnicę Atlas w latach 1920 — 1924 w cyklu „Polska bibljoteko turystyczna", następnie przewodniki po woj. tarnopolskim, woj. stanisławowskiem, po Krakowie, po Wołyniu, Przewodnik Automobilowy po Polsce, Przewodnik po Kaliszu, Przewodnik po Lublinie, Przewodnik po Ojcowie, Rocznik Narciarski, album Tatr, broszurę o parkach narodowych i t. p. Nakładem własnym M. R. P. wyszedł w 1927 r. dr. M. Orłowicza Guide Illustre de la Pologne, w 1926 r. dr. M. Orłowicza broszura „Poland" w języku angielskim poświęcona osobliwościom turystycznym Polski, w r. 1929 broszury prof. Klemensiewicza o terenach narciarskich.

b) Drugą ważną dziedziną działalności Referatu Turystyki było udzielanie **subwencji na inwestycje turystyczne.** Wobec szczupłości kredytów postępowano w tej dziedzinie z wielką ostrożnością. Stosownie do uchwały konferencji międzyministerjalnej z 1923 r. udzielono sub-

wencji przedewszystkiem na takie inwestycje realne, z których korzyść może ciągnąć ogół turystów, zwiedzających daną miejscowość lub okolicę, nie zaś wyłącznie członkowie pewnego klubu, jak np. schroniska, domy wycieczkowe, znakowanie dróg i ścieżek, wywieszanie map orjentacyjnych na dworcach, wydawnictwo map i przewodników turystycznych i t. p. Postanowiono natomiast nie udzielać subwencji na wydatki administracyjne, np. prowadzenie biur, oraz na tego rodzaju wydatki, jak np. subwencja na udział w wycieczce. Stanowisko to spotkało się z uznaniem Zjazdu Tow. Turystycznych w 1927 r., który wyraził życzenie aby system dotychczasowy przy rozdziale subwencji zachowany był nadal.

Pomijając lata 1919 — 1923, kiedy ze względu na bardzo małe budżety Referatu Turystyki, także subwencje na inwestycje realne były bardzo nikłe, i nie przekroczyły ogółem kwoty 12.000 zł., wydano tytułem subwencji na inwestycje realne w dziedzinie turystyki w 1925 r. zł. 40.500, w 1926 r. 27.639 zł., w 1927 r. 23.169 zł., w 1928—1929 r. 88.647 zł., w r. 1930 - 31 zł. 79.923, wreszcie w r. 1931 — 32 zł. 13.250 t. j. razem 365.928 zł., t. j. niespełna połowę kredytów (47 proc.) jakimi dysponował Referat Turystyki M. R. P.

Większe lub mniejsze subwencje otrzymały: Polskie Towarzystwo Tatrzańskie na budowę ścieżek tatrzańskich, oraz na znakowanie farbami i zaopatrzenie w drogowskazy ścieżek w Karpatach, Polskie Towarzystwo Krajoznawcze na wyznaczenie szlaków turystycznych w górach Świętokrzyskich i w Puszczy Kampinoskiej, oraz na budowę domów wycieczkowych w Pucku, Sandomierzu, Pieskowej Skale i nad Świtezią, Karpackie Towarzystwo Narciarzy we Lwowie oraz Sekcja Narciarska Czarnych we Lwowie na budowę schronisk narciarskich

w Sławsku, Warszawski Klub Narciarski na budowę schroniska w Dolinie Chochołowskiej w Tatrach, Oddziały Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego na budowę nowych względnie odbudowanych po wojnie schronisk na Baraniej Górze, Stożku, i Równicy w Beskidach Śląskich, na Pilsku i Babiej Górze w Beskidach Zachodnich, na Turbaczu i na Lubaniu w Gorcach, na Jalu w Gorganach, Dworku Czarnohorskiego w Worochcie i schroniska na Zaroślaku w paśmie Czarnohory, schroniska pod Doboszanką w Gorganach, okazałego schroniska na Hali Gąsienicowej w Tatrach, nowego schroniska przy Pięciu Stawach w Tatrach i remontu dawnych schronisk w Roztoce, przy Morskiem Oku i na Hali Pysznej w Tatrach.

Dalej udzielono subwencji Tow. Miłośników Jeziora Narocz w Wilnie na budowę schroniska nad Naroczą, Lidze Morskiej i Rzecznej w Wilnie na budowę schroniska nad jeziorem Trockiem, Sekcji Narciarskiej K. S. „Pogoń" we Lwowie na urządzenie schroniska narciarskiego w Tuchli, Tow. Szkoły Ludowej na dom wycieczkowy w Krakowie, Pol. Tow. Krajoznawczemu na dom wycieczkowy w Zakopanem, Yacht Klubowi w Warszawie na urządzenie schroniska turystycznego dla żeglarzy w Gdyni, Podolskiemu Tow. Turystyczno - Krajoznawczemu w Tarnopolu na odkopanie jaskiń w Krzywczu, ich naukowe zbadanie, i urządzenie w Krzywczu schroniska turystycznego, oraz na budowę schroniska w Miodoborach i w Zaleszczykach; na gospody wycieczkowe P. T. Krajoznawczego w Warszawie, Grudziądzu i w Pieskowej Skale, na dom turystyczny Krakowskiego A. Z. S. w Zakopanem, na remont schroniska przy Morskiem Oku, na budowę schronisk na Doboszance i na Chomiaku w Karpatach Wschodnich, na schronisko „Beskidu Śląskiego" na Kozubowej k. Jabłonkowa, na schronisko koło

Pustelni błog. Jana z Dukli w Przełęczy Dukielskiej i t. d.

Największa z tych subwencji (na schronisko nad jeziorem Narocz) wynosiła 20.000 zł., najniższe spadały do kilkuset złotych.

Częściowo dzięki wspomnianym subwencjom Min. Robót Publicznych, przeważnie jednakże dzięki zapobiegliwości i funduszom towarzystw turystycznych, przedewszystkiem zaś Pol. Tow. Tatrzańskiego i Pol. Tow. Krajoznawczego, ilość schronisk turystycznych i domów wycieczkowych w Polsce, w latach powojennych wzrosła przeszło dwukrotnie. Nietylko odbudowano schroniska zniszczone w czasie wojny, ale wzniesiono szereg nowych nieustępujących najpiękniejszym schroniskom alpejskim, jak np. schronisko na Hali Gąsienicowej w Tatrach.

c) Chcąc ułatwić ruch wycieczkowy młodzieży szkolnej wystąpił Referat Turystyki M. R. P. w latach 1925, 1926 do Min. Oświaty z inicjatywą zakładania **szkolnych domów wycieczkowych,** które rozwijają się bardzo pomyślnie (p. str. 87).

d) Również walnie postąpiła naprzód dzięki subwencji M. R. P. sprawa budowy i znakowania **ścieżek turystycznych** w górach i innych okolicach ważnych dla turystów. Ogółem wyznakowano tych ścieżek ponad 1200 klm. w Tatrach, Beskidach Zachodnich, Beskidach Wschodnich, Dolinie Ojcowskiej, Górach Świętokrzyskich, Puszczy Kampinoskiej k. Warszawy, Szwajcarji Kaszubskiej i t. p. a odnośne prace prowadzi Pol. Tow. Tatrzańskie i Polskie Tow. Krajoznawcze.

e) Od 1925 r. Referat Turystyki M. R. P. nawiązał kontakt z **międzynarodowemi organizacjami turystycznemi.** Od 1925 r. należy do Conseil Central de Tourisme International w Paryżu, od 1926 r. bierze udział za po-

średnictwem swego kierownika w międzynarodowych kongresach organizacji urzędowych propagandy turystycznej, które w 1930 r. przekształciły się na Zjeździe w Madrycie, na wniosek polski, na Union Internationale des Organes Officiels de Propagande Touristique. V Kongres międzynarodowy w 1929 r. odbył się w Polsce. Wreszcie od 1927 r. należy Referat Turystyki do Alliance Internationale de Tourisme w Brukseli. Na zjazdach wymienionych organizacji reprezentują Referat Turystyki częściowo dr. M. Orłowicz jako kierownik Referatu, częściowo inż. Ryszard Minchejmer. Referat Turystyki nadsyła też do wydawnictw wspomnianych organizacji międzynarodowych wiadomości dotyczące Polski i turystyki w Polsce, oraz przygotowuje referaty na ich zjazdy.

f) **Propagandę turystyczną Polski zagranicą** jak już zaznaczono rozpoczął Referat Turystyki dopiero w 1925 roku skoro polepszyły się stosunki komunikacyjne i hotelarskie. Prowadzono ją za pośrednictwem wystaw turystycznych i t. d.

W dziedzinie **wydawnictw propagandowych** wydano w 1925 r. w nakładzie 5000 egz., broszurę dr. M. Orłowicza „C'est qu'il faut voir en Pologne" w języku francuskim, w tymże roku w 2000 egz. album „Les Montagnes de Pologne", w 1926 r. w nakładzie 5000 egz. „Poland and its curiosities", w 1929 r. w nakładzie 2000 egz. broszurę w języku esperanckim „Vizitu Polandon", w 1930 roku w języku węgierskim w 5600 egz. broszurę „Lengyelorszag" z tekstem dr. M. Orłowicza, w tymże roku broszury propagandowe terenów narciarskich prof. dr. Z. Klemensiewicza w nakładzie 6000 egz. w języku niemieckim „Das Skigelände in Polen", oraz w nakładzie 3000 egz. w języku francuskim „Les Terrains de Ski en Po-

logne". Najważniejszym wydawnictwem turystycznym w językach obcych o charakterze informacyjnym a nie propagandowym był dr. M. Orłowicza „Guide Illustre de la Pologne" (288 str. i 160 ilustracji) wydany nakładem M. R. P. w 1927 r.

Pozatem dr. M. Orłowicz kierownik Referatu Turystyki M. R. P. przygotował dla Min. Komunikacji tekst do wydawanego od 1926 r. Ilustrowanego Kolejowego Przewodnika po Polsce oraz dla broszur propagandowych „Zwiedzajcie Polskę" wydanych w pierwszym wydaniu w 1928 r., w drugim wydaniu w 1931 r. Oprócz wydawnictw własnych rozsyłał Referat Turystyki M. R. P. zagranicę wydawnictwa propagandowe w językach obcych, wydane przez Polski Związek Turystyczny w Krakowie, Polskie Tow. Tatrzańskie, Naczelną Organizcaję Hotelarską, Podolskie Tow. Turystyczno - Krajoznawcze, Ministerstwo Komunikacji i t. d., a ekspedycja ta kosztuje corocznie kilka tysięcy złotych.

g) Od 1925 r. przygotowuje Referat Turystyki dział Polski dla **zagranicznych wystaw turystycznych.** I tak w 1925 r. kosztem 25.000 zł. urządzono dział Polski na międzynarodowej wystawie turystycznej w Grenoble we Francji, w listopadzie 1927, oraz powtórnie w listopadzie 1928 r. a międzynarodowych wystawach turystycznych w Chicago, w 1930 r. kosztem 50.000 zł. w pawilonie polskim na międzynarodowej wystawie w Leodjum w Belgji i t. d.

h) W Polsce urządzono przy pomocy subwencji Referatu Turystyki, dużą **wystawę fotografji krajobrazu polskiego** na Targach Wschodnich we Lwowie w 1926 r. i kilka mniejszych tego rodzaju wystaw w Stanisławowie, Lublinie, Wilnie i t. d.

i) Na Powszechą Wystawę Krajową w Poznaniu

w 1929 r. przygotował Referat Turystyki dział turystyczny Polski, udzielając na ten cel Związkowi Polskich Tow. Turystycznych subwencji w kwocie 20.000 zł. W 1930 r. przygotował Referat Turystyki przy pomocy wojewódzkich komitetów dział polski na Międzynarodową Wystawę Komunikacji i Turystyki w Poznaniu, wynajmując stoiska kosztem 130.000 zł. poparł też niewielką subwencją w kwocie 1500 zł. polską wystawę turystyczną urządzoną we wrześniu 1930 r. przez Polski Touring Klub w Warszawie.

j) W latach 1924—1925 współdziałał Referat Turystyki przy przygotowaniu **konwencji turystycznej polsko - czesko - słowackiej,** podpisanej w Pradze 30 maja 1925 r., przy której kierownik Referatu występował w charakterze eksperta. W dalszym ciągu brał Referat udział w przygotowaniu instrukcji wykonawczych.

Od dwuch lat bierze Referat Turystyki udział w akcji, mającej na celu przygotowanie konwencji turystycznej polsko - rumuńskiej.

k) Dla uporządkowania stosunków i podniesienia najważniejszych stacji turystycznych i terenów turystycznych w Polsce zostały z inicjatywy Referatu Turystyki zwołane **4 ankiety:** 1) w listopadzie 1919 r. w Zakopanem w sprawie rozwoju Zakopanego, 2) w październiku 1927 r. w Gdyni w sprawie rozwoju Wybrzeża Morskiego, 3) w marcu 1929 r. w Zakopanem w sprawie rozwoju Podhala, Tatr i Zakopanego, 4) w maju 1931 r. w Stanisławowie w sprawie rozwoju Karpat Wschodnich. Protokóły tychże ankiet opracowane przez pracowników Referatu Turystyki dr. Orłowicza i St. Lenartowicza wyszły drukiem nakładem M. R. P.

l) Przy współudziale Referatu Turystyki odbyły się dwa polskie kongresy turystyczne, zło-

żone z delegatów wszystkich działających wówczas w Polsce towarzystw turystycznych i krajoznawczych, klubów automobilowych, związków propagandy turystycznej, związków sportowych kierujących działami sportu związanymi z turystyką itd. Pierwszy z nich obradował w Krakowie w dniach 11 i 12 października 1919 r., drugi w Warszawie 2 i 3 kwietnia 1927 r. Na obydwuch omówiono bardzo szczegółowo program działalności państwa i organizacji społecznych w dziedzinie turystyki i propagandy turystycznej, oraz organizacji prac związanych z turystyką. Między innymi na drugim z tych kongresów zainicjowano powstanie Związku Polskich Tow. Turystycznych.

ł) Referat Turystyki starał się rozszerzyć organizację istniejących **towarzystw turystycznych** i krajoznawczych na wszystkie województwa, dawał inicjatywę, względnie współdziałał przy zakładaniu nowych towarzystw turystycznych, związków propagandy turystycznej, kontrolował i popierał ich działalność, starał się o paparcie tej działalności przez samorządy itp.

m) Kierownik Referatu Turystyki współdziałał w 1924 — 1927 w pracach **Międzyministerjalnej Komisji Turystycznej**, prowadząc jej sekretarjat, a w latach 1928—1931 w pracach Międzyministerjalnej Komisji dla Zbadania Zagadnień Turystyki przy Min. Skarbu. Kierował w szczególności pracami Komisji Propagandowo - Wydawniczej i Organizacyjnej w charakterze przewodniczącego, względnie zastępcy przewodniczącego, współdziałał w pracach Podkomisji Hotelarskiej oraz brał udział w opracowaniu obszernego sprawozdania Komisji do druku.

n) Referat Turystyki kierował pracami **referentów turystyki przy urzędach wojewódzkich**, wojewódzkich

komisji turystycznych, oraz zwoływał corocznie zjazdy referentów turystyki przy urzędach wojewódzkich. Odbyły się one kolejno w dniach 2 i 3 kwietnia 1927 r., 2 czerwca 1928 r., 22 kwietnia 1929, w 1930 r. kilkakrotnie w związku z wystawą komunikacji i turystyki w Poznaniu, wreszcie 18 marca 1931 r.

o) Pozatem przygotował Referat Turystyki szereg wniosków dotyczących poprawy rozkładu jazdy, zniżek kolejowych dla turystów, statystyki turystycznej, rozwoju letnisk i uzdrowisk, podniesienia przemysłu hotelarskiego, poprawy ruchu autobusowego, propagandy turystycznej rozwijanej przez polskie biura podróży, udogodnień paszportowych i wizowych, współdziała z Państwową Radą Ochrony Przyrody, przygotowuje informacje o Polsce dla zagranicy, w szczególności zestawia kalendarze sezonów turystycznych itd. Dla użytku własnych wydawnictw turystycznych posiada Rerefat Turystyki archiwum fotografji z widokami Polski w ilości około 5000 fotografji.

2. MIĘDZYMINISTERJALNA KOMISJA TURYSTYCZNA.

Jako organ porozumiewawczy ministerstw zainteresowanych rozwojem ruchu turystycznego, przemysłu turystycznego, komunikacji itp. została w 1925 r. powołana do życia przy Min. Robót Publicznych Międzyministerjalna Komisja Turystyczna.

Jej pierwsze posiedzenie odbyło się 5 marca 1925 r. Wchodzili do niej delegaci Min. Robót Publicznych, Komunikacji, Oświaty, Spraw Zagranicznych, Spraw Wewnętrznych, Skarbu, Przemysłu i Handlu, Generalnej Dyrekcji Poczt, Generalnej Dyrekcji Służby Zdrowia, oraz Państwowej Rady Ochrony Przyrody. Przewodniczącym Komisji był inż. Mieczysław Rappe, naczelnik Wydziału M. R. P., zastępcą przewodniczącego dr. Mieczysław Or-

łowicz, kierownik Referatu Turystyki M. R. P., sekretarką p. Marja Szachówna. Posiedzenia Komisji odbywały się 3 lub 4 razy do roku, w latach 1925 — 1928, a omawiano na nich sprawy aktualne związane z rozwojem ruchu turystycznego i jego organizacją. Komisja wyłoniła Podkomisję Filmową, która poświęciła kilkadziesiąt godzin pracy dla przeglądnięcia wszystkich filmów z widokami Polski, chcąc zebrać materjał dla zestawienia filmu, który mógłby służyć dla propagandy turystycznej Polski w kraju i zagranicą. Protokuły Komisji dały dobry materjał dla obrad Międzyministerjalnej Komisji dla Zbadania Zagadnień Turystyki, która pracowała w latach 1928 — 31 przy Min. Skarbu. Z chwilą powołania tej Komisji t. j. od września 1928 r. przestała Międzyministerjalna Komisja Turystyczna zbierać się na posiedzenia.

W innym składzie i dla innych celów została powołana do życia Międzyministerjalna Komisja Turystyczna na podstawie uchwały Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z dn. 23 marca 1931 r. Komisja ta została utworzona również przy ministrze Robót Publicznych, jako organ porozumiewawczy zainteresowanych ministerstw w sprawach turystyki, przemysłu turystycznego i propagandy turystycznej Polski zagranicą. W skład Komisji zostali powołani reprezentanci ministerstw: Robót Publicznych, Komunikacji, W. R. i Oświecenia Publ., Spraw Wewn., Spraw Zagr., Przemysłu i Handlu, Spraw Wojskowych (Państwowy Urząd Wych. Fiz.), Skarbu, Poczt i Telegrafów oraz Rolnictwa. Komisja miała na celu zupełnie konkretne zadanie, w szczególności miała opracować wnioski w sprawie:

a) scałkowania agend turystycznych, rozproszonych dotychczas w rozmaitych Ministerstwach w jednem ministerstwie,

b) planu działalności rozmaitych ministerstw w dziedzinie popierania turystyki wewnętrznej,

c) planu działalności rozmaitych ministerstw i podziału agend w dziedzinie propagandy turystycznej Polski zagranicą.

Zarazem postanowiono, że jako podstawę finansową swych planów powinna Komisja przyjąć kredyty jakimi dysponowały ministerstwa na sprawy związane z turystyką w okresie budżetowym 1931 — 32.

Posiedzenia Komisji odbyły się w dniach 11 i 31 maja pod przewodnictwem ministra robót publicznych gen. Norwid Neugebauera, a członkowie komisji oświadczyli się za utworzeniem przy Min. Robót Publicznych Polskiego Urzędu Turystycznego, jako jego organu doradczego Państwowej Rady Turystycznej, a jako podstawy finansowej przygotowania ustawy o świadczeniach obowiązkowych na rzecz turystyki. Niestety redukcje etatów w wielu ministerstwach, i redukcje kredytów jakie nastąpiły w 1931 r. uniemożliwiły zrealizowanie uchwał Komisji zarówno w dziedzinie scałkowania etatów, jak i kredytów.

3. MIĘDZYMINISTERJALNA KOMISJA DLA ZBADANIA ZAGADNIEŃ TURYSTYKI.

Została ona powołana przy Min. Skarbu na podstawie rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z września 1928 r. Jej przewodnictwo objął p. Stefan Starzyński, podówczas Dyr. Dep. w Min. Skarbu, później wiceminister Skarbu. Prace Komisji rozpoczęte posiedzeniem inauguracyjnem w dn. 13 listopada 1928 r. trwały do jej posiedzenia likwidacyjnego w dn. 16 marca 1931 r., na którem zostało przyjęte obszerne sprawozdanie Komisji wydane drukiem.

Komisja pracowała w 4-ch Podkomisjach.

a) Organizacyjnej, której przewodniczącym był płk. Władysław Kiliński, dyrektor Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego, a zastępcą przewodniczącego dr. Mieczysław Orłowicz.

b) Propagandowo - Wydawniczej, której przewodniczącym był kierownik Referatu Turystyki w Min. Robót Publicznych dr. Mieczysław Orłowicz.

c) Hotelarskiej, której przewodniczącym był Józef Kożuchowski, wiceminister przemysłu i handlu.

d) Komunikacyjnej, której przewodniczącym był p. Franciszek Moskwa, dyrektor Departamentu w Min. Komunikacji.

Do Prezydjum Komisji oprócz przewodniczącego wiceministra Starzyńskiego, oraz przewodniczących Podkomisji wchodził w charakterze sekretarza Komisji p. Antoni Repeczko, radca Ministerstwa Skarbu.

Komisja odbyła dwa posiedzenia plenarne, poszczególne podkomisje przeszło 30 posiedzeń, na których roz patrywano szczegółowo rozmaite zagadnienia z dziedziny turystyki. Na podstawie materjału zebranego przez poszczególne Podkomisje oraz ich protokułów został opracowany obszerny memorjał, a następnie po zaaprobowaniu go przez prezydjum Komisji i przez końcowe posiedzenie plenarne wydany drukiem jako „Sprawozdanie Komisji Międzyministerjalnej dla zbadania zagadnień turystyki". Jest to obszerna książka formatu quarto o 171 str. druku, opracowana głównie przez sekretarza Komisji p. Antoniego Repeczkę i dr. Mieczysława Orłowicza, kierownika Referatu Turystyki w Min. Robót Publicznych. Sprawozdanie składa się w kilku rozdziałów: 1) gospodarcze znaczenie ruchu turystycznego, 2) stan obecny opieki nad turystyką i organizacja turystyki w Polsce, 3) stan obecny przemysłu turystycznego i urządzeń turystycznych w Pol-

sce, 4) organizacja opieki nad turystyką zagranicą, 5) propaganda turystyczna, 6) Polski Urząd Turystyczny i jego organy doradcze (projekt), 7) działalność społeczna w dziedzinie popierania turystyki, 8) ustawa o popieraniu turystyki, 9) wnioski końcowe Komisji. W części drugiej podane jest sprawozdanie z działalności Komisji i Podkomisji, projekt wniosku o Polskim Urzędzie Turystycznym, oraz program działalności tego urzędu w przyszłości.

Jako rezultat swej przeszło dwuletniej pracy, przedstawiła Komisja następujące wnioski:

1) Niezwłoczne utworzenie przy Ministrze Robót Publicznych autonomicznego Polskiego Urzędu Turystycznego, któryby powstał przez wyodrębnienie Referatu Turystyki w Ministerstwie Robót Publicznych i złączenia go z istniejącemi w innych Ministerstwach agendami, zajmującemi się sprawami turystyki,

2) Scentralizowanie w Polskim Urzędzie Turystycznym kredytów, któremi dysponują rozmaite Ministerstwa na cele popierania turystyki i wydawnictw turystycznych.

2) Wniesienie do Sejmu projektu ustawy o popieraniu turystyki, którąby między innymi na pewne działy przemysłu turystycznego w całej Polsce, oraz na przedsiębiorstwa handlowe i przemysłowe, w miejscowościach wybitnie turystycznych, nałożyła obowiązkowe opłaty na rzecz popierania turystyki i propagandy turystycznej w Polsce. Fundusz powstały z tych opłat byłby zarządzany przez Polski Urząd Turystyczny przy współudziale projektowanej Państwowej Rady Turystycznej, względnie Polskiego Związku dla Popierania Turystyki.

3) Powołanie do życia lokalnych i prowincjonalnych związków propagandy turystycznej, opierających swą działalność w kierunku popierania turystyki i propagandy turystycznej na środkach dostarczonych przez miejscowe

samorządy i przemysł turystyczny, oraz zjednoczenie tych związków w „Polski Związek Popierania Turystyki".

Dnia 29 kwietnia 1931 r. Prezydjum Komisji wręczyło memorjał wraz z jej wnioskami końcowymi Prezesowi Rady Ministrów płk. Sławkowi, który w tymże dniu przekazał wnioski do realizacji Ministrowi Robót Publicznych.

W ciągu 1931 r. zostały przez Ministerstwo Robót Publicznych przygotowane zarówno wnioski dotyczące powołania do życia Polskiego Urzędu Turystycznego i Państwowej Rady Turystycznej, jakoteż projekt ustawy o popieraniu turystyki.

4. OPIEKA NAD SZKOLNYM RUCHEM WYCIECZKOWYM.

Opieka ta wchodzi w zakres działania Ministerstwa Oświaty, a wykonywaną jest ona przy pomocy **Międzydepartamentowej Komisji dla spraw turystyczno - krajoznawczych,** która została powołana do życia w 1926 r. jako organ doradczy Wydziału Wychowania Fizycznego Ministerstwa, w którego zakres działania wchodzi opieka nad ruchem turystyczno-krajoznawczym młodzieży szkolnej. Przewodniczącym Komisji jest naczelnik tego wydziału mjr. Józef Błoński, sekretarzem p. Józef Kołodziejczyk. Posiedzenia Komisji odbywają się 4 razy rocznie

W zakres działania Komisji wchodzą wszelkie sprawy związane z ruchem wycieczkowym młodzieży szkolnej, specjalną uwagę zwraca ona jednakże na organizację szkolnych domów wycieczkowych. Pierwsze takie domy powstały w woj. śląskiem w 1925 r., a od tego czasu ilość zwiększa się corocznie o kilkanaście domów. W 1931 r. było w Polsce 113 szkolnych domów wycieczkowych. W tym roku otwarto też zbudowany wspólnym kosztem Min. Oświaty i gminy miasta Krakowa specjalny dom miejski wycieczkowy obok Parku Jordana na 200 łóżek.

Wszystkie domy dysponują ogółem ilością 3225 łóżek, a bliższe szczegóły co do nich podane są w ustępie IX Informatora.

W 1931 r. w szkolnych domach wyczkowych bawiło ogółem 2806 wycieczek, 44.196 osób, a ilość noclegów wynosiła przeszło 64.000. Świadczy to o intensywnym ruchu wycieczkowym młodzieży szkolnej.

Największą frekwencją wykazał się szkolny dom wycieczkowy w Gdyni, który pod względem ilości łóżek (100) jest po Krakowie drugi co do wielkości w Polsce. Wykazał on 8366 noclegów. Na dalszych miejscach stoją Wilno, z ilością 2878 noclegów, Nowogródek 2484, Warszawa 3300, Nowa Słupia w Górach Świętokrzyskich 1697, Kazimierz nad Wisłą 1654, Poznań 1430, Kartuzy 1441, Miejski Dom wycieczkowy w Krakowie wykazał 4467 noclegów, ale należy zważyć, że został on otwarty dopiero we wrześniu 1931 r., i że w następnych latach wykaże się on niewątpliwie największą frekwencją w Polsce.

5. REFERATY TURYSTYKI PRZY URZĘDACH WOJEWÓDZKICH.

Reskryptem Ministerstwa Robót Publicznych z dnia 3 marca 1924 r. zostały utworzone Referaty turystyki przy urzędach wojewódzkich. Nie są to stanowiska etatowe, ale sprawy turystyki przydzielono jako zajęcie dodatkowe jednemu z urzędników dyrekcji robót publicznych, a w wyjątkowych wypadkach (np. Tarnopol) innym urzędnikom województwa.

Referaty stosownie do indywidualności referentów i ich osobistego zamiłowania do turystyki i krajoznawstwa rozwinęły w wielu województwach energiczną i pożyteczną działalność. Ma to miejsce szczególnie w tych

województwach, gdzie referenci turystyki połączyli w swych osobach działalność urzędową z działalnością społeczną, obejmując prezesury, względnie sekretarjaty, w towarzystwach turystycznych i krajoznawczych, jak np. w Tarnopolu, w Wilnie, Nowogródku, Łucku itd. II Polski Kongres Turystyczny, który odbył się w 1927 r. wyraził specjalne uznanie referentowi turystyki w woj. tarnopolskiem, radcy Kunzekowi, oraz w woj. lwowskiem inż. Dudrykowi.

Od 1927 r. odbywają się corocznie w Min. Robót Publicznych zjazdy referentów turystyki przy urzędach wojewódzkich (p. str. 81) celem wysłuchania sprawozdań z działalności w ubiegłym roku i omówienia działalności na przyszłość.

Zadaniem referentów turystyki przy urzędach wojewódzkich jest między innymi utrzymywanie kontaktu z towarzystwami turystycznemi na terenie województwa, popieranie ich pracy, kontakt z przemysłem turystycznym, ewidencja osobliwości turystycznych, współdziałanie w propagandzie turystycznej, opracowanie przewodników turystycznych, opinjowanie podań wnoszonych do władz centralnych w zakresie turystyki, itd. Staraniem referentów turystyki wyszły już przewodniki turystyczne po niektórych województwach (np. Tomasza Kunzeka Przewodnik po Województwie Tarnopolskiem w 1928 r., inż. Romualda Dąbrowskiego, Przewodnik po woj. stanisławowskiem w 1930 r.), oraz broszur propagandowych danych województw w językach obcych (np. Wilno, Województwo Nowogródzkie, Podole).

W kilku województwach zainicjowali i urządzili referenci turystyki w latach 1926 — 29 wystawy fotograficzne krajobrazu polskiego, zaś w 1930 r. przygotowali z wielkim nakładem pracy i kosztów stoiska swoich wo-

jewództw do polskiego działu turystycznego na Międzynarodowej Wystawie Komunikacji i Turystyki w Poznaniu.

W marcu 1932 r. referentami turystyki przy poszczególnych urzędach wojewódzkich byli:

Woj. białostockie, inż. Z. Gładysz (do r. 1931 inż. Rudolf Macura).

Województwo kieleckie inż. Stanisław Koziołkowski (w latach 1924 — 31 inż. Mikołaj Walentowski).

Województwo krakowskie, inż. Alfred Missbach (w latach 1924—31, inż. Aleksander Praczyński).

Województwo lubelskie, Jan Golc.

Województwo lwowskie, inż. Zenon Łyszyk (w latach 1924 — 26, inż. Maks. Dudryk, 1926 — 31 Jan Wesołowski).

Województwo łódzkie inż. Alfred Schramm (w latach 1928 — 1931 inż. Marjan Kurkowski).

Województwo nowogródzkie, inż. Józef Zmigrodzki (do 1931 r. p. Adolf Rogalewicz).

Województwo poleskie inż. Mikołaj Walentowski (w latach 1924 — 1931 referent turystyki w woj. kieleckiem).

Województwo pomorskie inż. K. Lewandowski (w latach 1924 — 1930 inż. Kazimierz Maćkowski).

Województwo poznańskie inż. Adam Sowa.

Województwo śląskie inż. Eug. Żakiewicz.

Województwo stanisławowskie p. Jan Swoboda (w latach 1928 — 1930 inż. Romuald Dąbrowski).

Województwo tarnopolskie radca Tomasz Kunzek.

Województwo warszawskie Stefan Karzycki.

Komisarjat Rządu w Warszawie Henryk Bukowski.

Województwo wileńskie inż. Franciszek Wojciechowski (w latach 1924 — 1931 p. Napoleon Halicki).

Województwo wołyńskie inż. Józef Romanowski.

6. WOJEWÓDZKIE KOMISJE TURYSTYCZNE.

Reskryptem Ministerstwa Robót Publicznych z dnia 5 czerwca 1925 r. zostały powołane do życia jako organa doradcze urzędów wojewódzkich w sprawach turystyki, **Wojewódzkie Komisje Turystyczne.** W odróżnieniu od Międzyministerjalnej Komisji Turystycznej, w której zasiadali tylko reprezentanci ministerstw, do Wojewódzkich Komisji Turystycznych należą zarówno delegaci władz państwowych, jak samorządowych, handlowo - przemysłowych, oraz turystycznych działających na terenie województwa. W ten sposób Komisje te są łącznikami między władzami państwowemi a organizacjami społecznemi i mają rozwijać działalność względnie przedstawiać wnioski dotyczące rozwoju ruchu turystycznego, przemysłu turystycznego, poprawy środków komunikacji, i polepszenia warunków pobytu dla przyjezdnych, oraz warunków zwiedzania województwa.

5 czerwca 1931 r. wydało Ministerstwo Robót Publicznych nową instrukcję dla Wojewódzkich Komisji Turystycznych na podstawie której w skład tych Komisji winni był powoływani delegaci urzędów wojewódzkich z działów administracji, robót publicznych, spraw wewnętrznych w liczbie 3, sztuki i kultury, przemysłu i handlu oraz delegaci urzędów II instancji, bezpośrednio niezespolonych we władzach administracji ogólnej z działów administracji: oświecenia publicznego, komunikacji, spraw skarbowych, poczt i telegrafów, oraz lasów państwowych, delegaci Wojewódzkiego Komitetu Wychowania Fizycznego, delegaci Wojewódzkiego Komitetu Regjonalnego, reprezentanci Izby Przemysłowo - Handlowej, delegaci

Rady Wojewódzkiej, samorządów, reprezentanci stowarzyszeń turystycznych i organizacji przemysłu turystycznego, wreszcie osoby imiennie przez wojewodę powołane

Komisja może zapraszać na posiedzenia z głosem doradczym delegatów instytucji i stowarzyszeń społecznych. Posiedzenia Komisji powinny się odbywać przynajmniej 2 razy do roku.

Na czele Komisji stoją w niektórych województwach wojewodowie, w innych wicewojewodowie, w większości dyrektorowie Robót Publicznych, wyjątkowo reprezentanci władz szkolnych. Działalność Komisji jest rozmaita, a jej intensywność zależy najczęściej od energji i inicjatywy reprezentantów organizacji społecznych zasiadających w Komisji. To też najbardziej owocną okazała się działalność Komisji w tych województwach, gdzie istnieją żywotne towarzystwa turystyczne, jak np. województwo śląskie, krakowskie, stanisławowskie, wołyńskie, nowogródzkie, najmniej żywotną w tych województwach, gdzie organizacji tego rodzaju niema, jak np. w lubelskiem i białostockiem, względnie gdzie utrzymywały one z Komisją słaby kontakt. W specjalnie dogodnych warunkach pracuje Śląska Wojewódzka Komisja Turystyczna w Katowicach, na czele której stał w pierwszych latach naczelnik Wydziału Szkolnego w urzędzie wojewódzkim p. Dobija Dziubczyński, zaś w ostatnich latach wizytator p. Władysław Miedniak. Dzięki kredytom uzyskanym z autonomicznego budżetu śląskiego, którego nie mają inne Wojewódzkie Komisje Turystyczne, Komisja ta potrafiła rozwinąć na szeroką skalę działalność w dziedzinie tworzenia szkolnych domów wycieczkowych, które później stały się wzorem dla takich domów w innych województwach. Kosztem Komisji powstał też w 1931 r. piękny dom wycieczkowy u stóp Trzech Koron w Pieninach.

W początkach roku 1932 przewodniczącymi Wojewódzkich Komisji Turystycznych byli:

w woj. białostockiem inż. Juljan Wąsowski, dyr. Robót Publicznych.

w woj. kieleckiem vacat (poprzednio wicewojewoda dr. Adam Kroebl), zastępca inż. Włodz. Kolasiński.

w woj. krakowskiem inż. Aleksander Praczyński, nacz. Wydz. Drog. M. R. P. (do r. 1932 inż. Henryk Dudek, dyrektor robót publicznych).

w woj. lubelskiem inż. Konrad Jankowski, dyrektor Robót Publicznych.

w woj. lwowskiem inż. Stanisław Maliszewski, dyrektor Robót Publicznych.

w woj. łódzkiem inż. Franciszek Szczygieł, Dyrektor Robót Publicznych.

w woj. nowogródzkiem Fr. Godlewski, Wicewojewoda.

w woj. poleskiem inż. Jan Moszyński, dyrektor Robót Publicznych.

w woj. pomorskiem inż. Kazimierz Maćkowski, dyrektor Robót Publicznych.

w woj. poznańskiem inż. Bernard Zakrzewski, dyrektor Robót Publicznych.

w woj. śląskiem wizytator Władysław Miedniak.

w woj. stanisławowskiem inż. Franciszek Południewski, b. dyrektor Robót Publicznych.

w woj. tarnopolskiem inż. Władysław Bargielski, dyrektor Robót Publicznych.

w woj. warszawskiem inż. Władysław Tryliński, dyrektor Robót Publicznych.

w woj. wileńskiem Zygmunt Beczkowicz, wojewoda wileński.

w woj. wołyńskiem inż. Franciszek Księżopolski, dyrektor Robót Publicznych.

7. REFERAT TURYSTYKI MIN. KOMUNIKACJI.

Od 1925 r. rozwija Min. Komunikacji energiczną działalność w dziedzinie propagandy turystycznej Polski, a specjalnie ruchu osobowego na polskich kolejach państwowych. Rozpoczęto wówczas wydawanie cyklu kolorowych **afiszów propagandowych** z widokami Polski, który obejmuje w chwili obecnej 15 wzorów, częściowo już wyczerpanych. W większości wykonane zostały wedle obrazów St. Norblina. Zagranicą afisze te cieszą się wielkiem powodzeniem, a wedle ogólnej opinji należą do najładniejszych afiszów propagandowych w Europie.

W 1926 r. z inicjatywy ministra Tyszki rozpoczęło Min. Komunikacji wydawnictwo obliczonego na 4 tomy **„Ilustrowanego Przewodnika Kolejowego"**, który wychodzi w języku polskim, francuskim, angielskim, niemieckim. Tekst pierwszych dwóch tomów opracował dr. Mieczysław Orłowicz. Tom I obejmujący Polskę północno-zachodnią z Warszawą, Krakowem, Śląskiem i Zakopanem wyszedł w latach 1926 — 1927, tom II obejmujący Polskę północnozachodnią z Łodzią, Poznaniem i Gdynią, a w dodatku z wolnym miastem Gdańskiem w latach 1931 — 1932. Tom III ma wyjść w 1933 r., a obejmie on Polskę północnowschodnią z Wilnem i Polesiem.

W 1928 r. rozpoczęło Min. Komunikacji wydawnictwo ulotek propagandowych **„Zwiedzajcie Polskę"** z tekstem opracowanym przez dr. M. Orłowicza, których pierwsze wydanie w czterech językach wyszło w 1928 r., drugie wydanie w dziesięciu językach w 1931 r. Ponadto w 1929 r. wyszła w czterech językach broszura ś. p. Juljana Ejsmonda „Polska raj myśliwych". W ostatnich latach wydano

też dwa cykle kolorowych pocztówek propagandowych z nich pierwszy na podstawie afiszów propagandowych Min. Komunikacji, drugi na podstawie akwarel St. Błońskiego.

Dla kierownictwa działalnością propagandową turystyczną Min. Komunikacji z dniem 1 kwietnia 1931 r. został przy Min. Komunikacji powołany do życia Referat Turystyki, a jego kierownikiem został radca ministerjalny Jan Ochman. Referat podlega Dep. Handlowo - Taryfowemu, i wchodzi w skład wydziału taryf osobowych wewnętrznych. W roku budżetowym 1931 — 1932 preliminarz wydatków Referatu Turystyki przewidywał kwotę 400.000 zł. z czego wobec częściowych redukcji kredytowych wydano w rzeczywistości 240.000 zł.

8. OKRĘGOWE KOMISJE TURYST. DYR. P. K. P.

W końcu 1931 r. przy poszczególnych dyrekcjach kolejowych zaczęły powstawać **Okręgowe Komisje Turystyczne Polskich Kolei Państwowych.** W chwili obecnej zorganizowano je już przy niektórych dyrekcjach kolejowych np. Kraków, Lwów, Stanisławów, przy innych zaś znajdują się one w stadjum tworzenia. Stanowią one organ doradczy dyrekcji kolejowych w dziedzinie zagadnień związanych z turystyką wchodzących w ich zakres działania. Na czele Komisji stoją dyrektorowie P. K. P. w charakterze ich przewodniczących, zaś zastępcami przewodniczącego są z reguły naczelnicy wydziałów handlowo - taryfowych. Sekretarzem Komisji jest jeden z urzędników Wydziału handlowo - taryfowego, który równocześnie jest referentem turystyki w odnośnej dyrekcji P. K. P. Ponadto w skład Komisji wchodzą reprezentaci wydziału taryfowego, wydziału ruchu i wydziału mechanicznego dyrekcj

P. K. P., pewna liość urzędników dyrekcji P. K. P. mianowanych osobiście ze względu na ich zainteresowanie się turystyką, delegaci towarzystw turystycznych na terenie dyrekcji P. K. P., a wreszcie delegaci dyrekcji Robót Publicznych przy urzędach wojewódzkich, ze względu na to, że dyrekcjom tym podlegają referaty turystyki przy urzędach wojewódzkich i Wojewódzkie Komisje Turystyczne. Komisje nie posiadają własnego budżetu, mogą jednakże przedstawiać wnioski poczynienia pewnych wydatków z kredytów, jakiemi na cele poparcia turystyki dysponuje Min. Komunikacji.

9. OCHRONA PRZYRODY.

Akcja mająca na celu ochronę zabytków przyrody i krajobrazu wchodzi w zakres działania Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, przy którem istnieje Referat Ochrony Przyrody, przydzielony do Wydziału Nauki. Referentem jest p. J. Karpowicz. Ponadto Ministerstwo działa w sprawach ochrony przyrody przy pomocy delegata M. W. R. i O. P. dla spraw ochrony przyrody, którym to delegatem jest prof. botaniki na uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie dr. Władysław Szafer.

Prof. dr. Szafer jest zarazem przewodniczącym **Państwowej Rady Ochrony Przyrody,** która jest organem doradczym M. W. R. i O. P. dla spraw ochrony przyrody. Rada składa się z 25 członków, a istnieje ona od 1919 r. Członkowie Rady mianowani są przez ministra na okres 6-lecia. Na okres od 1 stycznia 1932 r. do końca roku 1937, zostali członkami Rady mianowani, w Warszawie prof. dr. Bolesław Hryniewiecki, prof. dr. Seweryn Dziubałtowski, doc. dr. Marjan Sokołowski, geolog P. I. G. p. Stanisław Małkowski; z Krakowa prof. dr. Michał Siedlecki, prof.

dr. Jerzy Smoleński, prof. dr. Walery Goetel, prof. dr. Stefan Kreutz, prof. dr. Fryderyk Zoll; z Poznania: prof. dr. Adam Wodziczko, prof. dr. Jan Grochmalicki, prof. dr. Józef Paczoski; z Rawicza: prof. dr. Jan Sokołowski; z Wilna prof. dr. Mieczysław Limanowski, p. Jan Bułhak; z Nowoświęcian: inż. Stanisław Kurczyn; ze Lwowa: prof. dr. Szymon Wierdak, prof. dr. Gwalbert Pawlikowski, prof. dr. Stanisław Kulczyński, prof. inż. Aleksander Kozikowski; z Katowic: inż. Andrzej Czudek.

Rada posiada kilka komitetów okręgowych, przeważnie w miastach uniwersyteckich. Na czele Komitetu Lwowskiego stoi prof. S. Wierdak, na czele Komitetu Warszawskiego prof. B. Hryniewiecki, na czele Komitetu Poznańskiego prof. A. Wodziczko, na czele Komitetu Wileńskiego prof. M. Limanowski.

Delegatem Rady dla spraw pogranicznych parków narodowych jest prof. dr. Walery Goetel z Krakowa, który w dziedzinie tej współdziała z Min. Rolnictwa przy pomocy którego udało się już utworzyć parki narodowe w Puszczy Białowieskiej i w Pieninach, a tworzenie dalszych znajduje się w toku.

Rada ma bardzo liczne delegatury w całej Polsce już to na pewne województwa, już to na pewne powiaty. Organem Rady jest rocznik „Ochrona Przyrody", którego wyszło dotychczas 11 tomów. Zawierają one szczegółowe sprawozdanie z działalności Rady. Pozatem prof. Szafer jako delegat ministra do spraw ochrony przyrody wydaje „Kwartalny Biuletyn Informacyjny" zawierający wiadomości o sprawach bieżących.

Doroczne zjazdy Państwowej Rady Ochrony Przyrody odbywają się w Warszawie w Min. Oświaty prawie stale w drugą sobotę stycznia.

10. MINISTERSTWO PRZEMYSŁU I HANDLU.

W zakres działania M. P. i H. wchodzi z natury rzeczy opieka nad tymi działami przemysłu i handlu, które mają związek z turystyką, a które tworzą t. zw. przemysł turystyczny.

Do 1929 r. nie było jednakże w tym ministerstwie żadnej specjalnej komórki dla opieki nad tymi działami przemysłu.

Dopiero w 1929 r. został powołany do życia **Referat Przemysłu Hotelarskiego** w realizacji jednego z postulatów przedstawionych przez Podkomisję Hotelarską Międzyministerjalnej Komisji dla Zbadania Zagadnień Turystyki. Referentem został mianowany p. Roman Sianożęcki, który objął też w 1931 r. wówczas utworzony **Referat Przemysłu Restauracyjnego.**

Obydwa te referaty podlegają wydziałowi handlu wewnętrznego.

W ubiegłych dwuch latach Ministerstwo M. P. i H. nie posiadało specjalnych kredytów na cele rozwoju i poparcie przemysłu hotelarskiego i restauracyjnego, ograniczyło się zatem tylko do prac organizacyjnych, kontroli i ewidencji. Referat Hotelarski współdziałał w szczególności z Naczelną Organizacją Hotelarską w wydaniu Skorowidza Hoteli w Polsce, a to wydaniu obszerniejszym dla kraju, i w wydaniu skróconym dla zagranicy.

11. WYDZIAŁ UZDROWISK MIN. SPRAW WEWNĘTRZNYCH.

Opieka nad uzdrowiskami weszła przy tworzeniu Ministerstw w 1918 r. w zakres działania Ministerstwa Zdrowia Publicznego, i była wykonywaną narazie za pośred-

nictwem Referatu Uzdrowisk, który później po przekształceniu Min. Zdrowia Publicznego w Departament Służby Zdrowia w Min. Spraw Wewnętrznych został rozszerzony i od kilku lat stanowi **Wydział Uzdrowisk i Lecznic.**

W zakres działania Wydziału wchodzi zarząd uzdrowiskami państwowemi do których należą Krynica, Ciechocinek, Busk, Druskieniki i kilka mniejszych, oraz opieka i kontrola innych zakładów kąpielowych i uzdrowisk w Polsce. Zasady tej opieki określone są w ustawie o uzdrowiskach z 1922 r.

Naczelnikiem Wydziału Uzdrowisk jest dr. Witold Przywieczerski, oprócz tego w Wydziale tym pracuje w dziale uzdrowisk 2-ch referentów w randze radców Ministerjalnych VI st., a to inż. Marcin Heyman, oraz dr. Kazimierz Pröckl i kilka sił pomocniczych.

W ostatnich latach wobec redukcji kredytowych nie dysponował Wydział Uzdrowisk specjalnymi kredytami na rozwój i propagandę uzdrowisk poza uzdrowiskami rządowymi.

12. WYDZIAŁ PRASOWY MINISTERSTWA SPRAW ZAGRANICZNYCH.

W propagandzie turystycznej Polski zagranicą współdziałało też Ministerstwo Spraw Zagranicznych za pośrednictwem swego Wydziału Prasy i Propagandy, oraz poselstw i konsulatów, którym przesyła ono materjały propagandowe. Ministerstwo dysponuje też pewnymi kredytami na wydawnictwa turystyczne, z których udziela subwencji na wydawanie broszur propagandowych, zamawia artykuły propagandowe w językach obcych dla prasy zagranicznej, przesyła fotografje z widokami Polski do cza-

sopism zagranicznych, współdziała przy propagandzie filmowej Polski zagranicą, organizuje wycieczki propagandowe zagranicznych dziennikarzy i publicystów po Polsce, wydaje almanachy poświęcone Polsce w językach obcych w których pomieszczone są artykuły o osobliwościach turystycznych Polski, uzdrowiskach i t. p.

Referentem spraw związanych z propagandą turystyczną Polski w Wydziale Prasowym M. S. Zagr. jest p. Aleksander Olchowicz.

13. PAŃSTWOWY URZĄD WYCHOWANIA FIZYCZNEGO I PRZYSPOSOBIENIA WOJSKOWEGO.

(Warszawa, ul. Myśliwiecka 3)

Urząd ten podporządkowany Min. Spraw Wojskowych został powołany do życia w początkach 1927 r. jako państwowy organ kierowniczy w dziedzinie wychowania fizycznego, sportu i przysposobienia wojskowego. Jego dyrektorem w pierwszych dwuch latach był płk. dypl. Juljusz Ulrych, od 1929 r. jest nim płk. dypl. Władysław Kiliński.

Urząd opiekuje się wszystkiemi działami sportów fizycznych, a tem samem także tymi działami sportu, które pozostają w związku z turystyką, jak narciarstwo wioślarstwo, kolarstwo, sport kajakowy i żeglarstwo. Między innymi Urząd udzielił subwencji na budowę schronisk turystycznych Sekcji Narciarskiej K. S. „Czarni" ze Lwowa, w Sławsku, oraz Warszawskiego Klubu Narciarskiego na Hali Chochołowskiej w Tatrach.

VI. MIĘDZYNARODOWE ORGANIZACJE TURYSTYCZNE.

1. LIGUE INTERNATIONALE DES ASSOCIATIONS TOURISTES.

Niemal do końca XIX w. nie było międzynarodowych organizacji turystycznych, aczkolwiek w całym szeregu krajów działały już towarzystwa turystyczne, nieraz bardzo energiczne i tysiące członków posiadające. Najstarszemi z nich były kluby alpejskie, podobnie jak i u nas w Polsce, gdzie najstarszem towarzystwem turystycznem jest Polskie Towarzystwo Tatrzańskie, założone w 1873 r.

Towarzystwa te nie czuły potrzeby tworzenia związków międzynarodowych, gdyż ich członkowie naogół uprawiali turystykę we własnym kraju. Dopiero wzrost turystyki szosowej w ostatniem dziesięcioleciu wieku XIX, uprawianej przez cyklistów oraz zaczątek turystyki automobilowej w końcu XIX w. i potrzeba ułatwień granicznych przy przewozie przez granicę samochodów i rowerów wywołały w końcu XIX w. dążenia do porozumienia się towarzystw turystycznych rozmaitych krajów w tej dziedzinie. Doprowadziło to do założenia w 1898 r. **„Ligue Internationale des Associations Touristes"** t. j. Międzynarodowej Ligi Stowarzyszeń Turystycznych, która używała skróconej nazwy „Liat". Przeważnie należały

do niej organizacje turystyczne środkowej, zachodniej i południowej Europy. Polska, nie posiadając własnej państwowości, nie była w niej reprezentowana, tembardziej, że poza Polskiem Tow. Tatrzańskiem, które zajmowało się wyłącznie turystyką górską, nie mieliśmy wówczas żadnej organizacji turystycznej. „Liat" przetrwała do wybuchu wojny, odbywając doroczne zjazdy coraz to w innem państwie. Wybuch wojny, antagonizm stron prowadzących wojnę, a nawet państw neutralnych, sympatyzujących z tą lub inną stroną, spowodowały nietylko zamarcie Ligi, ale jej zupełne rozbicie.

2. ALLIANCE INTERNATIONALE DE TOURISME.

Po zakończeniu wojny odżyła Liga nanowo jako **„Alliance Internationale de Tourisme"** (Bruxelles, 44 rue de la Loi) w skróceniu oznaczana jako A. I. T. Zebranie organizacyjne A. I. T. odbyło się 30 maja 1919 r. w Brukseli. W charakterze założycieli wystąpiły potężne liczbą członków, organizacją i działalnością touring kluby i kluby automobilowe Francji, Włoch, Belgji, Anglji i Stanów Zjednoczonych, liczące blisko 2 miljony członków, w szczególności: Touring Club de France w Paryżu, Cyclist's Touring Club w Londynie, Automobile Association w Londynie, Touring Club Italiano w Medjolanie, Touring Club de Belgique w Brukseli, oraz American Automobile Association w Waszyngtonie.

W ciągu następnego 12-lecia przystępowały do A.I.T. dalsze organizacje turystyczne, automobilowe i kolarskie, a wreszcie urzędy turystyczne kilkudziesięciu państw całego świata. Kluby automobiliwe należące do A. I. T. będące t. zw. klubami nieuznanemi, które początkowo nie posiadały prawa wystawiania tryptyków automobilowych

podjęły od początku ostrą walkę w swych krajach, popartą przez A. I. T., o zrównanie w dziedzinie wydawania tryptyków z uznanymi klubami automobilowymi, i niemal we wszystkich krajach równouprawnienie to już osiągnęły.

Polska reprezentowaną jest w A. I. T. od 1925 r. przez Polski Touring Klub, który jest członkiem zwyczajnym oraz od 1927 r. przez Referat Turystyki Min. Robót Publicznych, który jest członkiem wspierającym.

W 1932 r. należy do A. I. T. 110 organizacji turystycznych 44 państw całego świata, a liczą one ogółem wedle sprawozdania Sekretarjatu A. I. T. około 5 miljonów członków. Najpotężniejszą z tych orgaizacji, gdyż liczy miljon członków, jest American Automobile Association w Waszyngtonie, 500.000 członków liczy angielska Automobile Association w Londynie, ponad 300.000 członków liczą Touring Club de Belgique oraz Touring Club Italiano. Cokolwiek mniejszy bo liczący 250.000 członków jest Touring Club de France, 240.000 członków liczy Allgemeiner Deutscher Automobil Club w Monachjum, a tyle mniej więcej członków liczy też Bund Deutscher Radfahrer. Svenska Turistforeningen liczy 130.000 członków, Klub Czeskosłowackich Turystów w Pradze 100.000 członków. Inne towarzystwa związkowe mają mniejszą liczbę członków, niebrak jednakże wśród nich takich, które mają po kilkadziesiąt tysięcy członków.

Doroczne Zjazdy A. I. T. odbywają się co roku w innym państwie. Zjazd w 1925 r. odbył się w Wiedniu, w 1927 r. w Genewie, w 1928 r. w Amsterdamie, w 1929 r., w Monachjum w 1930 r. w Konstantynopolu, w 1931 r. w Pradze, w maju 1932 r. w Kopenhadze. Polska była dotychczas reprezentowana tylko na dwuch zjazdach przez dr. Orłowicza, a to w Monachjum i w Pradze.

Zarząd A. I. T. złożony z 15 członków nie jest wybierany, ale wchodzą do niego automatycznie delegaci największych towarzystw związkowych, płacących największe składki roczne. W 1932 r. prezesem jest p. dr. H. Henneberg, prezes Szwajcarskiego Touring Klubu, wiceprezesem p. Pos, wiceprezes Holenderskiego Touring Klubu, sekretarzem dr. Paul Duchaine, adwokat w Brukseli, prezes Belgijskiego Touring Klubu, który jest duszą całej organizacji i kieruje od czasu jej powstania pracami Sekretarjatu. Skarbnikiem jest p. Dubois (Belgja). Zresztą w Zarządzie zasiadają delegaci touring klubów i automobilklubów Francji, Anglji, Włoch, Niemiec, Austrji, Turcji, Węgier i Danji.

Dotychczas zajmowała się A. I. T. przeważnie turystyką automobilową, Na ostatnim Zjeździe postanowiono jednakże działalność rozszerzyć na wszystkie działy turystyki.

A. I. T. rozwija dość ożywioną działalność wydawniczą. W szczególności wydaje biuletyn miesięczny, obszerne roczniki, zawierające najważniejsze wiadomości dotyczące turystyki we wszystkich państwach reprezentowanych w A. I. T., słownik turystyczny w siedmiu językach, wreszcie w 1928 r. wyszedł pod patronatem A. I. T. obszerny i zaopatrzony w liczne mapy i plany miast przewodnik automobilowy po Europie „Europa Touring", którego redakcję sprawował Szwajcarski Touring Klub, a dla którego opisu Polski dostarczył Referat Turystyki Min. Robót Publicznych.

Nie mogąc z braku miejsca podać adresów wszystkich organizacji należących do A. I. T. podajemy adresy tylko najważniejszych:

Touring Club de France, Paris, Avenue de la Grande Armée, 65. — 250.000 członków, zał. w r. 1890.

Cyclist's Touring Club, London W. 2, Craven Hill 3.— zał. w r. 1878, 50.000 członków.

Automobile Association, London W. 1, Fanum House, New Coventry Street. — zał. w r. 1905, — 50.000 członków.

Touring Club Italiano, Milano, Corso Italia 10. — 400.000 członków, zał. w r. 1894.

Touring Club de Belgique, Bruxelles, 44 rue de la Loi, — zał. w r. 1895, 300.000 członków.

American Automobile Association, Washington D.C. (U.S.A.) Pensylvania Avenue 17-th Street. — 1.000.000 członków.

Union des Federations des Syndicats d'Initiative, Paris, Boul. Haussmann 152. zał. w r. 1919.

Touring Club Suisse, Genève, 9 rue Pierre Fatio, zał. w r. 1896.

Allgemeene Nederlandsche Wielrijredsbond. (Toeristen Bond voor Nederland) Amsterdam, Keizersgracht 590, zał. w r. 1883. — 90.000 członków.

Forenede Danske Moterejere, Copenhague, Vestre Boulevard 4, 21.000 członków, — zał. w r. 1909.

Klub Ceskoslovenskych Turistu, Praha, Mikulandska 7. — 100.000 członków, zał. w r. 1888.

Liga Csl. Motoristu, Praha, Lützowova 4. — 20.000 członków, zał. w r. 1927.

Motor Touring Klub, pro Ceskoslovensko, Praha, Lützowova 29, zał. w r. 1928 — członków 15.000.

Oesterreichischer Touring Club, Wien IX, Peregringasse 2, zał. w r. 1896, członków 25.000.

Norges Automobil Forbund, Oslo, Drammensveien 34, zał. w r. 1924, — 6.000 członków.

Touring Club Peruano, Lima, Ediffício Italia 205, Piso 20, zał. w r. 1924.

Deutscher Touring Klub, München, Prannerstrasse 24, zał. w r. 1886, — 40.000 członków.

Allgemeiner Deutscher Automobil Club E. V. München, Königinstrasse 11-a, zał. w r. 1903, — 24.000 członków.

Bund Deutscher Radfahrer, Altona — Ottensee, Fischers Allee 52, — zał. w r. 1884, 100.000 członków, 3.000 klubów.

Polski Touring Klub, Warszawa, ul. Bagatela 3. — 2.100 członków, zał. w r. 1925.

Jugoslovenski Touring Klub, Beograd, Oblicev Venac 3, zał. w r. 1926.

Touring Club de Brasil, Rio de Janeiro, 22—26 Avenue Rio - Branco, zał. w r. 1925.

Svenska Turistforeningen, Stockholm, Stureplan 6. — 130.000 członków.

Automobile et Touring Club de Grèce, Athênes, 11 rue Merlin.

Touring Club Uruguayo, Montevideo, Calle Minas 1495, — zał. w r. 1890.

Touring Club Argentino, Buenos Aires, Tacuari 16, — zał. w r. 1907.

Magyar Touring Club, Budapest, Ferencz Jozsef tér 5 — 6, zał. w r. 1927, 1.600 członków.

Latvijas Republicas Auto Klubs, Riga, Raina bulv. 17, zał. w r. 1925.

Touring et Automobile Club de Turquie, Stamboul, Adalet Han 17 — 18, zał. w r. 1923.

Touring Club de Portugal, Lisbonne, Largo de Chiado 12, zał. w r. 1906.

Montreal Motorist League, Montreal, Windsor Hotel (Canada).

Touring Club Ecuatoriano, Guayquil, Casilla de Correo 818.

Union Cycliste et Motocycliste de Lettonie, Riga, Valdemara iela 65 — 67.

Turing Club Romaniei, Bucuresti, 7 St. General Gh. Manu

Y. A. L. Suomi Touring Club, Helsinki, Aleksander Inkatu 44, zał. w r. 1927, — 3.000 członków.

Automobile Club of South Africa, Durban, 40/42 Field Street.

Touring Club Espaniol, Madrid, Serrano 31, zał. w r. 1930.

The Canadian Automobile Association, Toronto, Lumsden Building.

Eesti Turistide Uhing, Tallin, Viru tän 26.

Federacion Sudamericana de Turismo, Buenos Aires, Tacuari 16.

Na zjeździe odbytym w końcu maja 1932 w Kopenhadze przyjęto dalszych 20 towarzystw i urzędów turystycznych rozmaitych krajów. W liczbie tej znalazły się m. in.:

Touring Club d'Egypte, w Kairze.

Turistföreningen for Danmark Kopenhaga, Vesta Boulevard 18,

Automobile et Touring Club de Bulgarie, Sofia,

American Automobile Touring Alliance, Filadelfja,

Vlaamsche Toeristenbond, Antwerpja,

Nederlandsche Reisvereeniging w Hadze (70.000 czł.), Anna Paulovna Straat 48,

Touring Club de Chile, Valparaiso,

Associatia Generala a Automobilistilor din Romania, Bukarest,

Office Touristique Italo - Albanais, Tirana (Albania).
Western India Automobile Association, Bombay

3. CONSEIL CENTRAL DE TOURISME INTERNATIONAL. (Paris 8-e, 101 Av. des Champs Elysées)

Drugą międzynarodową instytucją turystyczną jest **Conseil Central de Tourisme International** (C. C. T. I.) t. j. „Międzynarodowa Centralna Rada Turystyczna" z siedzibą w Paryżu. Założona w lutym 1925 r. z inicjatywy Francuskiego Urzędu Turystycznego, ma ona za zadanie teoretyczne jednoczyć dla celów popierania międzynarodowego ruchu turystycznego organizacje międzynarodowe w dziedzinie komunikacji i przemysłu turystycznego, rządy państw, towarzystwa turystyczne i automobilowe, zgrupowane w Alliance Internationale de Tourisme, a wreszcie t. zw. Uznane Kluby Automobilowe, zgrupowane w odnośnej Międzynarodowej Asocjacji w Paryżu. W odróżnieniu od A. I. T. prezydjum C. C. T. I. nie ma charakteru międzynarodowego, ale ma charakter czysto francuski. Prezesem jest p. Edmund Chaix, b. dyrektor Francuskiego Urzędu Turystycznego i prezes Francuskiego Touring Klubu.

Obok związków międzynarodowych należą tutaj rządy państw, poszczególne automobilkluby i touring kluby rozmaitych krajów. Według spisu wydanego w 1932 roku, należy do C. C. T. I. 46 klubów z 21 krajów i 8 federacji międzynarodowych z dziedziny turystyki, komunikacji i przemysłu turystycznego. Przynależność do C. C. T. I. rządów państw oraz federacji międzynarodowych, daje jej w stosunku do innych związków międzynarodowych charakter organizacji wyższego rzędu

Pierwsze trzy Zjazdy C. C. T. I. w latach 1925, 1926 i 1927 odbyły się w Paryżu. Zgłoszone w 1926 r. przez delegatów Polski zaproszenie Zjazdu do Krakowa zostało odrzucone większością 1 głosu, którym był głos Monaco, który przeważył głosy Stanów Zjednoczonych i Anglji, które padły za Polską.

Dopiero w 1928 r. odbył się pierwszy Zjazd C. C .T. I. poza Paryżem, t. j. w Brukseli. W 1930 r. odbył się Zjazd znowu w Paryżu, w 1931 r. w Budapeszcie, w 1932 r. w Paryżu. Projektowanem jest zaproszenie jednego z najbliższych Zjazdów do Polski.

Delegatami Polski do Zarządu C. C. T. I. są p. Doleżal, wiceminister Przemysłu i Handlu, oraz inż. Ryszard Minchejmer, inspektor dróg w Min. Robót Publicznych, który reprezentował też Polskę na większości Zjazdów dorocznych.

W porówaniu z A. I. T. — C. C. T. I. rozwija dość słabą działalność wydawniczą. Od kilku lat wydawane są corocznie pod firmą C. C. T. I. tylko międzynarodowe kalendarze turystyczne.

Poza touring klubami i automobilklubami, których adresy podano na str. 103, należą do C. C. T. I. następujące związki międzynarodowe:

1) Union Internationale des Chemins de Fer, 10 rue de Prony, Paris.

2) Federation Internationale des Agences de Voyages, 20 rue de Gramont, Paris.

3) Union Internationale pour l'emission des Billets a Coupons Combines, 2 rue du Marquis, Bruxelles.

4) Association des Grandes Organisations Touristiques, (Agot) Wien Friedrichstrasse, 7.

5) Alliance Internationale de l'Hotellerie, 97, rue de la Rome, Paris.

6) Alliance Internationale de Tourisme, 44 rue de la Loi, Bruxelles.

7) Alliance Internationale des Automobile Clubs Reconnus, 8 place de la Concorde, Paris.

8) Union Internationale des Organes Officiels de Propagande Touristique, Haag, 102 Lange Voorhout.

Polskę reprezentuje w C. C. T. I. od samego początku t. j. od lutego 1925 r. Referat Turystyki Min. Robót Publicznych oraz Automobilklub Polski, a od lutego 1926 r. należy do niej także Polski Touring Klub. Bardzo liczny Zarząd C. C. T. I. składa się z około 60 osób gdyż należy do niego po dwuch delegatów z każdego państwa. Zarząd ten na posiedzeniu zbiera się zazwyczaj dopiero w przeddzień rocznego Zjazdu, a członkowie Zarządu są zazwyczaj delegatami na Walny Zjazd.

4. UNJA MIĘDZYNARODOWA ORGANIZACJI URZĘDOWYCH PROPAGANDY TURYSTYCZNEJ.

„Union Internationale des Organes Officiels de Propagande Touristique" ma siedzibę w Hadze (Holandja) 102 Lange Voorhout. Unja rozwinęła się z międzynarodowych kongresów organizacji urzędowych propagandy turystycznej, które z inicjatywy Holenderskiego Zw. Propagandy Turystycznej odbywają się corocznie od 1925 r. i to w rozmaitych krajach. I tak w 1925 r. odbył się kongres w Hadze, drugi w 1926 r. w Czechosłowacji, trzeci w 1927 r. w Jugosławji, czwarty w 1928 r. w Budapeszcie, piąty w 1929 r. w Polsce, szósty w 1930 r. w Hiszpanji, siódmy w 1931 r. we Włoszech, wreszcie ósmy ma się odbyć w jesieni 1932 r. w Portugalji. Kongresy odbywają się przeważnie jako kongresy wędrowne i tak np. kongres odbyty w Polsce obradował kolejno w Warszawie, Poznaniu, Krakowie i Zakopanem. Polska jest reprezento-

waną na kongresach stale od 1926 r. przez dr. Mieczysława Orłowicza jako kierownika Referatu Turystyki w Min. Robót Publicznych, który na każdy kongres przygotowuje kilka referatów, nie rzadko na polecenie poprzedniego Kongresu. W kongresach biorą udział reprezentanci urzędów turystycznych 20-tu państw europejskich: z państw poza europejskich brali niezbyt systematycznie w kongresach udział reprezentanci Japonji, Egiptu, Equadoru i Indji Holenderskich. W krajach w których niema państwowych urzędów turystycznych są na kongresach reprezentowane ich napółoficjalne związki propagandy turystycznej. Każdy kraj może być reprezentowany tylko przez jedną instytucję. Kongresy trwają zazwyczaj od 8 do 14 dni, ich porządek dzienny obejmuje nieraz po 40 spraw, dyskusja toczy się bardzo swobodnie w trzech językach, a głównem zadaniem Kongresu jest wzajemne informowanie się kierowników urzędów turystycznych o najbardziej aktualnych zagadnieniach międzynarodowych z dziedziny turystyki, propagandy turystycznej, statystyki turystycznej i t. p.

Jedną z najważniejszych zalet międzynarodowych kongresów jest także i to, że spotykają się na nich corocznie kierownicy państwowych urzędów turystycznych, względnie referenci turystyki w ministerstwach państw europejskich, a dzięki osobistej znajomości mają ułatwione poparcie swych spraw w innych państwach.

W pierwszych 6 latach istnienia kongresu jedyną stałą ich instytucją był Sekretarjat Generalny z siedzibą w Hadze. Sekretarzem generalnym od samego początku jest inicjator Kongresów van Deventer, dyrektor Holenderskiego Związku Propagandy Turystycznej.

Na VI kongresie w Madrycie na wniosek polski, referowany przez dr. M. Orłowicza postanowiono jedno-

głośnie kongresy przekształcić na unję opartą na statucie, który również na podstawie wniosku dr. Orłowicza został przyjęty na kongresie w Neapolu w 1931 r Zarząd Unji składa się z 7 osób. Jej prezesem jest dr. Albert Junod, dyrektor Szwajcarskiego Urzędu Turystycznego, sekretarzem jak zaznaczono wyżej p. van Deventer (Holandja). Ponadto w skład Zarządu wchodzą p. Weber, dyrektor Reichsbahnzentralle für den Deutschen Reiseverkehr w Berlinie, p. Lampe dyrektor Norwegskiego „Landslaget for Reiselivet" w Oslo, prof. G. Bognetti, wiceprezes Ente Nazionale per le Industrie Turustiche (ENIT) w Rzymie, oraz p. A. Matousek, dyrektor biura czesko-słowackiego „Ustredi cizineckeho Ruchu" (Centrala zagranicznej propagandy turystycznej) w Pradze. Siódmy mandat jest chwilowo nieobsadzony.

Unja prowadzi wspólną propagandę turystyczną krajów europejskich w Ameryce. W tym celu wydano w 1928 r. w nakładzie 100.000 egz., piękną broszurę propagandową „Europe calling" (Europa woła) w języku angielskim, w której każdemu z państw, reprezentowanych na kongresach, poświęcono dwie strony i dwie ilustracje. Niezależnie od tego sekretarjat wydaje corocznie obszerne drukowane protokuły kongresu.

Członkami Unji są następujące urzędy turystyczne względnie napółoficjalne organizacje propagandy turystycznej:

Polska: Ministerstwo Robót Publicznych, Referat Turystyki, zał. w r. 1919.

Czechosłowacja: Ustredi Cizineckeho Ruchu, Praha, Obecni Dum.

Austrja: Verkehrssektion des Bundesministeriums für Handel und Verkehr, Wien I, Stubenring 1, zał. w r. 1907.

Belgja: Office Belgo-Luxembourgeois du Tourisme Bruxelles, 18, Place de Broukere (zał. w r. 1930).

Danja: Turistforeningen for Danmark, Copenhague, 18 Vestre Boulevard .

Francja: Office National du Tourisme, Paris, 101 Aven. des Champs Elysées, zał. w r. 1910, zreorg. w roku 1927.

Anglja i Irlandja: Travel Association of Great Britain and Ireland, London S. W. I., Kinnaird House 1, Pall Mall East.

Egipt: Tourist Development Association of Egypt, Cairo, Station.

Grecja: Office Hellenique du Tourisme, Athenes, 5, rue du Stade, (zał. w r. 1929).

Hiszpanja: Patronato Nacional del Turismo, Madrid Medinaceli 2 (zał. w r. 1928).

Holandja: Allgemeene Nederlandsche Vereeniging voor Vreemdelingenverkeer, Haag, 102 Lange Voorhout, (zał. w r. 1915).

Japonja: Japan Tourist Bureau, Tokjo: Reprezentacja na Europę: Tetsudosho, Japanisches Eisenbahn Ministerium, Berlin W. 9 Friedr. Ebertstrasse 6.

Jugosławja: Ministarstvo Trgovine i Industrije, Sekcja za Tourizam, Beograd.

Łotwa: Latvijas Centrala Turistu Biedriba, Riga, I. Skunu iela 30/32.

Niemcy: Reichsbahnzentrale für den Deutschen Reiseverkehr, Berlin W. 35, 121 b, Potsdamer Privatstrasse.

Norwegja: Landslaget for Reiselivet i Norge, Oslo, 2, Stortingsgaten (zał. w r. 1903).

Portugalja: Conselho Nacional do Turismo, Lisbona, Min. des Int. (zał. w r. 1930).

Rumunja: „Romania" Societe Academique de Tourisme, Bucarest Calea Victoriei 86.

Szwajcarja: Office National Suisse du Tourisme Zurich, 55 Löwenstrasse (zał. w r. 1917).

Szwecja: Svenska Trafikförbundet, Stockholm, 12 Vasagatan (zał. w r. 1902).

Węgry: Orszagos Magyar Idegenforgalmi Tanacs, Budapest IV, Vaczi ucca 1, (Węgierska Państwowa Rada Turystycza) (zał. w r. 1930).

Włochy: Ente Nazionale per le Industrie Turistiche (Enit), Roma 6 Via Marghera (zał. w r. 1921).

Turcja: Touring Club Turc, Constantinople, Galata-Adalat Han, (zał. w r. 1923).

5. MIĘDZYNARODOWA ASOCJACJA UZNANYCH KLUBÓW AUTOMOBILOWYCH W PARYŻU.

„Association Internationale des Automobile Clubs Reconnus", Paris 8, Place de la Concorde, opiekuje się zarówno sportem jak i turystyką automobilową na terenie międzynarodowym. Asocjacja powstała 20 czerwca 1904 r. Z każdego państwa może do Asocjacji należeć tylko jeden klub automobilowy, który jest t. zw. klubem uznanym. Inne kluby automobilowe w danym państwie uzyskują na terenie międzynarodowym jego prawa, o ile pozostają z nim w pewnym stosunku jako kluby afiljowane. Wedle rocznika Asocjacji z 1931 r. należy do niej 37 klubów z rozmaitych państw całego świata. Zjazdy Asocjacji odbywają się stale w Paryżu. Prezesem jest baron de Zuylen. Zarząd ma charakter międzynarodowy, a jako reprezentant Polski wchodzi do niego hr. Karol Raczyński, prezes Automobilklubu Polski. Asocjacja zwraca baczną uwagę na sprawy turystyki automobilowej i posiada

specjalną „Commission Internationale de Tourisme" na czele której stoją pp.: de Meuse (Belgja), oraz hr. Gallenga Stuart (Włochy). Asocjacja wydaje corocznie okazały almanach turystyczny (Recueil de Renseignements de Tourisme). Ostatni rocznik za 1931 r. ma blisko 900 str. druku. We wszystkich działach zawiera on informacje o Polsce, dostarczone przez Automobilklub Polski.

Adresy ważniejszych klubów automobilowych należących do Asocjacji:

Austrja: Oesterr. Automobil Club, Wien I, Kärntnerring 10.

Anglja: The Royal Automobile Club, London S. W. I., Pall Mall.

Belgja: Royal Automobile - Club de Belgique, Bruxelles 58 Avenue des Arts.

Bułgarja: Automobile Club Royal de Bulgarie, Sofia, 122 rue Rakowsky.

Czechosłowacja: Autoklub Republiky Ceskoslovenske, Praha II, Lützowova 29.

Danja: Kongelig Dansk Automobil Klub, Copenhague B. 77 Raadhudsplads.

Egipt: Royal Automobile - Club d'Egypte, le Caire, 3 rue Chawarby.

Estonja: Eesti Auto - Klubi, Tallinn, Luhikejalg 4.

Finlandja: Finlands Automobil Klubb, Helsingfors, Uniensgatan 23.

Francja: Automobile - Club de France, Paris 8, 6 — 8 Place de la Concorde.

Grecja: Automobile et Touring - Club de Grece, Athenes, 11 rue Merlin.

Hiszpanja: Automovil Club de Espania, Madrid 14, Alcala 63.

Holandja: Koninklike Nederlandsche Automobile Club S'Gravenhage, Lange Vijverberg.

Jugosławja: Automobile - Club du Royaume de Yougoslavie, Belgrad, 35, rue Prince - Michel.

Litwa: Lietuvos Automobiliu Klubas, Kaunas, Daukanto Gatvé 15.

Łotwa: Latvijas Automobilu un Aero - Klubs, Riga, Gildes iela 3.

Niemcy: Automobilclub von Deutschland, Berlin W. 9, Leipziger Platz 16, zał. w r. 1899, 20.000 członków.

Norwegja: Kongelig Norsk Automobilklub, Oslo, Drammensveien 20.

Polska: Automobilklub Polski, Warszawa, Al. Szucha 10, zał. w r. 1905, 3.000 członków.

Rumunja: Automobil - Club Regal Roman, Bucuresti, Calea Victoriei 88, Platza Palatului Regal.

Stany Zjednoczone Ameryki: The Automobile Club of America, New - York City, 12 East Fifty - Third Street.

Szwajcarja: Automobile - Club de Suisse, Geneve rue du Mont - Blanc.

Szwecja: Kungliga Automobil Klubbes, Stockolm, S. Blasieholmshamnen 6.

Węgry: Kiralyi Magyar Automobil - Club, Budapest IV, 1 Apponyi-Ter.

Włochy: Reale Automobile Club d'Italia, Roma, via Po nr. 14.

6. MIĘDZYNARODOWE KONGRESY ALPINISTYCZNE.

Towarzystwa opiekujące się turystyką górską, które posiadają niejednokrotnie ponad 300.000 członków, jak np. Deutscher Alpenverein, nie należały dotychczas do żadnego z wyżej wymienionych zrzeszeń międzynarodowych, które też nie zajmowały się turystyką górską. Pol-

skie Tow. Tatrzańskie na Zjeździe Asocjacji Słowiańskich Tow. Turystycznych, odbytym w Pradze we wrześniu 1926 r. postawiło wniosek, przyjęty jednogłośnie, aby dążyć do założenia Międzynarodowej Federacji Alpinistycznej. Motywem wniosku była stwierdzona potrzeba omawiania na terenie międzynarodowym spraw związanych z zagadnieniami turystyki górskiej, ochrony przyrody górskiej i ustalenie ideologji alpinistycznej. Prace przygotowawcze do założenia Federacji znajdują się dopiero w toku, a narazie odbywają się tylko międzynarodowe kongresy klubów alpejskich. Pierwszy z tych kongresów na zaproszenie Pol. Tow. Tatrzańskiego odbył się we wrześniu 1930 r. w Zakopanem przy udziale towarzystw turystyki górskiej Polski, Francji, Szwecji, Czechosłowacji, Bułgarji i Jugosławji. Drugi kongres na zaproszenie Węgierskiego Związku Towarzystw Turystycznych odbył się we wrześniu 1931 r. w Budapeszcie, a ponieważ uznał on w zupełności uchwały pierwszego kongresu w Zakopanem, wzięły w nim udział kraje reprezentowane na kongresie w Zakopanem, ponadto zjawili się delegaci Węgier, Niemiec i Austrji. Trzeci kongres postanowiono urządzić w sierpniu 1932 r. w Chamonix we Francji, a dla jego przygotowania wyłoniono komitet, w którym prezydjum objął prezes Club Alpin Français, wiceprezesury reprezentanci Niemiec i Szwecji, zaś sekretarjat Pol. Tow. Tatrzańskiego i Związek Węgierskich Tow. Turystycznych. Na Zjeździe powstanie prawdopodobnie Międzynarodowa Federacja Alpinistyczna.

7. TURYSTYKA GÓRSKA.

Towarzystwa turystyki górskiej w niektórych krajach noszą nazwy klubów alpejskich, w innych towarzystw tu-

rystyki górskiej, w niektórych krajach jednakże niema specjalnych towarzystw turystyki górskiej ale turystyką tą opiekują się ogólne towarzystwa turystyczne, jak np. w Bułgarji, Czechosłowacji, Szwecji itd. Charakter klubów alpejskich jest rozmaity. Jedne przyjmują wszystkich miłośników turystyki górskiej, np. w Niemczech, inne tylko zaawansowanych alpinistów np. we Francji; dzięki czemu ilość członków tych klubów jest bardzo rozmaita.

Największym towarzystwem turystyki górskiej w Europie jest **Deutscher und Oesterreichischer Alpenverein,** liczący po dokonanej we wrześniu 1931 r. fuzji z Osterreichischer Turistenverein 320.000 członków. Oesterreichischer Alpenverein powstał w r. 1862, Deutscher Alpenverein w r. 1869, w r. 1873 na Zjeździe w Bludenz nastąpiło ich zjednoczenie. Dalsza fuzja nastąpiła w r. 1931, przystąpiły wtedy do Związku Oesterreichischer Turistenklub, założony w r. 1896, posiadający około 40.000 członków, 60 schronisk i 60 oddziałów miejscowych, oraz Oesterreichischer Gebirgsverein, założony w r. 1890, który miał około 40 oddziałów, 34 schronisk i 40.000 członków. O potędze tej organizacji świadczy okoliczność, że po dokonanej fuzji w samym tylko Wiedniu istnieje 16 sekcji, mających ogółem 81.000 członków, z tego 64.000 zamieszkałych w Wiedniu, a oddziały wiedeńskie mają 153 schronisk w Alpach. W Niemczech największą ilość członków posiadają oddziały klubu w Monachjum w liczbie 15. Alpenverein ma ponad 600 oddziałów w Austrji i Niemczech (w Polsce jest oddział w Katowicach). Siedziba centrali zmienia się co trzy lata, od r. 1829 ma ona siedzibę w Innsbrucku Rennweg 8. Centralą dla Austrji jest „Deutscher und Oesterreichischer Alpenverein Sektion Austria“, Wien I, Babenbergstrasse 5. Centralą dla

Niemiec Deutscher und Oesterreichischer Alpenverein, München, Brunnstrasse 9.

D. O. Alpenverein jest w chwili bieżącej największem przedsiębiorstwem hotelarskiem świata, posiada bowiem 561 schronisk, naogół urządzonych systemem hotelowym i połączonych z restauracjami, a schroniska te mają 19.991 łóżek (schroniska Pol. Tow. Tatrzańskiego mają 906 łóżek).

W Austrji poza wspomnianymi wyżej sekcjami Deutscher und Oesterreichischer Alpenverein, oraz złączonymi z nim Oesterreichischer Turistenklub i Oesterreichischer Gebirgsverein działa organizacja socjalistyczna „Naturfreunde", która w Austrji jest specjalnie silna (180.000 członków) oraz zamknięty klub alpinistów „Oesterreichischer Alpenklub" (Wien VI Getreidemarkt 3) założony w r. 1878, liczący 1000 członków.

W Niemczech po za Alpami turystyką górską w innych pasmach gór niemieckich (np. Harz, Sudety itd.) opiekuje się cały szereg towarzystw o charakterze lokalnym. Tworzą one związek „Bund Deutscher Wander und Gebirgsvereine" (Fulda, Sturmiusstrasse 8). Związek ten powstał 14 maja 1883 r. na zjeździe we Fuldzie. W r. 1930 zjednoczył on 82 towarzystwa z ilością 300.000 członków.

Francuski **„Club Alpin Français"**, Paris, 121 Boulevard Hausmann, zał. w r. 1874, ma charakter klubu alpinistów, to też liczba jego członków wynosi tylko 14.000.

„Club Alpin Suisse" (Schweizer Alpenclub) posiadający oddziały w całej Szwajcarji, ma siedzibę zmienną przy rozmaitych odziałach. W roku 1932 centrala mieści się w Baden in der Schweiz, Bahnhofweg.

We Włoszech turystyką górską opiekuje się założony w r. 1863 **Club Alpino Italiano,** Roma, Via Delle Muratte 92, liczący 25.000 członków. Ma on również prze-

szło 60 oddziałów w miastach włoskich, a jednym z największych jest Oddział w Turynie (Torino, 28 Via Monte de Preta), gdzie do niedawna była siedziba centrali klubu. Klub utrzymuje blisko 300 schronisk. Pozatem istnieją mniejsze towarzystwa alpejskie, jak np. Associazione Nazionale Alpini, Roma, Via della Palonbella 35, Club Alpinisti Triestini, Trieste, itd.

W Anglji działa **„Alpine Club“** London W. 1. 23 Savile Row.

W Belgji: **„Club Alpin Belge“** Bruxelles, 29 rue de l'Industrie.

W Hiszpanji działają dwa kluby: Club Alpino Espaniol, Madryt, oraz Club de „Penialara“ również w Madrycie. (Penialara 2406 m. jest to nazwa najwyższego szczytu w paśmie Sierra de Guaderrama koło Madrytu).

W Szwecji turystyką górską opiekuje się ogólne towarzystwo turystyczne, którem jest „Svenska Turistforeningen“ Stockholm, Stureplan 6, liczące 130.000 członków. Charakter zamkniętego klubu wysokogórskiego ma „Svenska Fjällklubben“ Stockholm, liczący 1000 członków.

W Czechosłowacji specjalnego towarzystwa turystyki górskiej, obejmującego całą Czechosłowację niema, ale turystyką górską zarówno w Karpatach, jak Sudetach i innych górach czeskich opiekuje się Klub Ceskoslovenskych Turistu, (Praha II, ul. Mikulandska 7), organizacja licząca 100.000 członków w 320 oddziałach, podzielonych na kilkanaście żup.

Niemcy i Żydzi mają w Czechosłowacji odrębny związek swych towarzystw turystycznych, który nosi nazwę „Hauptverband Deutscher Gebirgs und Wandervereine“, (Usti n/L. — Aussig), a należące do niego towarzystwa liczą około 60.000 członków. Z towarzystw nie-

mieckich działających na terenie Tatr i Karpat do związku tego należą:

Karpathenverein, Keżmarok,

Beskidenverein, Moravska Ostrava.

Polacy po czeskiej stronie Śląska Cieszyńskiego mają własne towarzystwo turystyki górskiej, liczące 1000 członków, a to „Polskie Towarzystwo Turystyczne Beskid Śląski" Orlova ve Slezsku, (inspektor Wójcik).

Wśród lokalnych towarzystw turystycznych czeskich największem jest liczące 6.000 członków Pohorska Jednota „Radhost" Frensztat (Moravy), opiekujące się turystyką górską w grupie Radhoszczy w Beskidach Morawskich.

Na Węgrzech, na terytorjum których w obecnych granicach niema większych gór, turystyką górską opiekuje się Magyar Turista Egyesület (Budapeszt IV, Aranykéz utca 63). Przed wojną głównem towarzystwem turystyki górskiej na Węgrzech był „Magyar Karpatheegyesület — Ungarischer Karpathenverein", z siedzibą w Keżmarku, który po wojnie kontynuuje swą działalność już tylko jako Karpathenverein, z ograniczeniem do Słowaczyzny. Taternicy jednoczyli się natomiast w M. T. E.

W Holandji działa Nederlandsche Alpenvereeniging.

W Jugosławji niema centralnego towarzystwa turystyki górskiej, jest jednakże 11 klubów alpejskich, o charakterze narodowym, prowincjonalnym, lub lokalnym, liczących ogółem 35.000 członków. Tworzą one „Związek Towarzystw Górskich w Jugosławji" po kroacku „Savez Planinarskich Družstava" z siedzibą zmienną. Obecnie Ljubljana ul. Wolfova 12. Największemi z towarzystw związkowych są:

Slovenske Planinske Družstvo (Słoweńskie Towarzystwo Alpejskie), Ljubljana ul. Scheltenburgowa 7, mające

11.000 członków, zgrupowanych w 34 oddziałach miejscowych. Ma ono 85 schronisk i dwa hotele.

Na drugiem miejscu stoi Hrvatsko Planinarsko Družstvo (Kroackie Towarzystwo Alpejskie) Zagreb, Ilica 37, mające 40 oddziałów miejscowych.

Družstvo Planinara u Bosni i Hercogovini (Towarzystwo Alpejskie Bośni i Hercegowiny) Sarajevo, ma 14 oddziałów. Družstvo Planinara „Fruszka Gora" Novi Sad, ma 10 oddziałów. Na terenie Starej Serbji działa „Serbsko Planinarsko Družstvo" Beograd ul. Dvorska 1.

W Rumunji turystyką górską opiekuje się założony przed kilku laty „Touring Clubul Romaniei" Bucuresti, 7 Str. Gen. Manu. Posiada on kilka oddziałów górskich „Sectia Alpina" np. w Sinai, Kronsztadzie, Predealu, Koloszwarze, Kimpolungu na Bukowinie itd. Niemcy Siedmiogrodzcy mają istniejące od lat kilkudziesięciu towarzystwo „Siebenbürgischer Karpathenverein" w Sibiu (Hermanstadt), które opiekuje się turystyką górską przedewszystkiem w paśmie Alp Transylwańskich.

Wreszcie **w Bułgarji** turystyką górską opiekuje się Bułgarsko - Turisticzesko Drużestvo, Sofia, ul. Solounska 23. Towarzystwo założone w r. 1895 ma 5.000 członków w 50 oddziałach, a połączoną z nim jest organizacja młodzieży Turisticzeskij Junaczewskij So'uz, która ma 12.000 członków w 70 oddziałach. Towarzystwo ma 7 schronisk górskich i 7 domów wycieczkowych w miastach.

8. ASOCJACJA SŁOWIAŃSKICH TOWARZYSTW TURYSTYCZNYCH.

Poza międzynarodowemi organizacjami ogólnemi istnieją inne związki również o charakterze międzynarodowym, ograniczone tylko do pewnej grupy państw. Polskę

interesuje najbardziej **Asocjacja Słowiańskich Towarzystw Turystycznych** (Praha, Mikuladska 7). Asocjacja założona w 1925 r. z inicjatywy Klubu Czeskosłowackich Turystów, popartej przez Pol. Tow. Tatrzańskie, jednoczy wyłącznie te towarzystwa turystyczne krajów słowiańskich, które opiekują się turystyką górską.

Do Asocjacji należą: Klub Czeskoslovenskych Turistu Praha 55 Mikuladska 7, liczący w 1932 r. około 100.000 członków w 320 oddziałach.

Polskie Tow. Tatrzańskie (Kraków, Potockiego 5) jednoczące 17.000 członków.

Bulgarsko Turisticzesko Drużestwo, Sofja, ul. Solunska 23, które wraz z organizacją młodzieży „Junaczewskij Turisticzeskij Sojuz" liczy 17.000 członków.

Związek Klubów Alpejskich w Jugosławji (Savez Planinarskich Družstava) liczył w 1931 r. 11 towarzystw posiadających ogółem 35.000 członków. Należą do niego samodzielne kluby alpejskie: Słoweński w Lublanie, Kroacki w Zagrzebiu, Serbski w Belgradzie, Bośniacki w Sarajewie i mniejsze towarzystwa turystyczne.

Zjazdy Asocjacji odbywają się kolejno w każdym z 4 reprezentowanych państw. Zjazd organizacyjny w 1925 roku odbył się w Zakopanem, w 1926 r. w Pradze, w 1927 roku w Krakowie, w 1928 r. w Lublinie, w 1929 r. w Sofji, w 1930 r. w Pradze i Bernie, w 1931 r. we Lwowie. W kraju, w którym odbywa się Zjazd ma też przez najbliższy rok siedzibę Prezydjum Asocjacji. Dzięki temu w latach 1927 i 1931 Prezydjum Pols. Tow. Tatrzańskiego wyznaczało Prezydjum Asocjacji. Na Zjazdach Asocjacji obok spraw ułatwienia kontaktu państw słowiańskich w dziedzinie turystyki (np. konwencje turystyczne) omawiane są żywo sprawy ochrony przyrody, w szczególności tworzenie pogranicznych parków narodowych.

9. BAŁKAŃSKA FEDERACJA TURYSTYCZNA.

„Federation Balkanique du Tourisme" jednoczy automobilkluby i touring kluby Turcji, Grecji, Rumunji, Bułgarji i Jugosławji. Federacja ta powstała w 1930 r. dla koordynacji działalności turystycznej i propagandy turystycznej krajów bałkańskich. Należy ona do Alliance Internationale de Tourisme.

10. FEDERACJA TURYSTYCZNA AMERYKI POŁUDNIOWEJ.

Ograniczony terytorjalnie charakter ma też zakrojona na wielką skalę **Federacja Turystyczna Ameryki Południowej** (Federazione Sud Americana del Turismo), której sekretarjat ma siedzibę obecnie przy Argentyńskim Touring Klubie w Buenos Aires, Calle Tacuari 16. Federacja założona w 1927 r., jednoczy rządy 10 republik południowej Ameryki, touring kluby tych krajów, ich organizacje hotelarskie, towarzystwa żeglugi, biura podróży itp. Federacja wytknęła sobie daleko idące cele realne, mające na celu stworzenie z republik południowej Ameryki terenu międzynarodowej turystyki. Ameryka południowa chce bowiem w przyszłości ściągać nietylko turystów z Ameryki północnej, ale także z Europy, ze względu na to, że obfituje w pierwszorzędne atrakcje turystyczne i jest krajem dotychczas naogół nieznanym. Są tam góry nieporównanie wyższe i piękniejsze od Alp, dziewicze puszcze podzwrotnikowe, piękne i duże miasta, które pod względem położenia należą do najpiękniejszych w świecie jak Rio de Janeiro, liczne zabytki kultury po plemionach, które zamieszkiwały Amerykę przed jej odkryciem itp. Na rozwój turystyki międzynarodowej nie pozwala do-

tychczas brak szos automobilowych i niski poziom hotelarstwa, to też najważniejszym celem jaki sobie Federacja wytknęła jest budowa dokoła Ameryki Południowej szosy automobilowej. Szosa, której długość będzie wynosić 15.000 km., znajduje się już w budowie. W ważniejszych dla turystów okolicach przy tej szosie mają być zbudowane odpowiednie hotele z garażami automobilowymi. Już obecnie alpiniści niemieccy przedsiębiorą częste wycieczki na nietknięte stopą ludzką olbrzymy górskie Ameryki Południowej.

Kongresy Federacji odbywają się kolejno w rozmaitych państwach. Kongres organizacyjny w 1927 r. odbył się w Buenos Aires, kongres w 1929 r. w Limie, kongres w 1930 r. w Rio de Janeiro. Należące do Federacji touring kluby poszczególnych państw Ameryki Południowej rozwinęły ożywioną działalność propagandową, nadsyłając dość licznie swe wydawnictwa do Europy. Dla kontaktu z międzynarodową turystyką Federacja Turystyczna Południowej Ameryki, zarówno jak poszczególne touring kluby, należą do Alliance Internationale de Tourisme, zaś automobilkluby do Asocjacji Uznanych Automobilklubów w Paryżu.

11. ZWIĄZEK MIĘDZYNARODOWY TOWARZYSTW TURYSTYCZNYCH „PRZYJACIELE PRZYRODY".

Jest to Związek robotniczy o charakterze socjalistycznym.

Został on założony 16 września 1895 r. w Wiedniu, jako „Turistenverein „Die Naturfreunde". Zasadą stowarzyszenia były wędrówki piesze bez używania napojów alkoholowych i tytoniu, poświęcone studjom piękności przyrody, fauny i flory. Do 1905 r. organizacja ta rozwijała

się tylko w Austrji, później przeszła do Szwajcarji i Niemiec. W latach powojennych rozwinęła się na kilkanaście krajów, przeszła nawet do Ameryki i Australji. W związku tym grupują się przedewszystkiem uprawiający turystykę robotnicy, jego oddziały w rozmaitych krajach należą do sportowych związków robotniczych (np. w Niemczech), a całość jest reprezentowana w Socjalistycznej Robotniczej Sportowej Międzynarodówce (Sozialistische Arbeiter Sport Internationale (Sasi), założonej w 1913 r.

„Przyjaciele Przyrody" mają organizację centralistyczną, a dzięki oparciu o związki i stowarzyszenia robotnicze rozszerzyli się szybko w rozmaitych krajach. W wielu krajach np. w Austrji i w Niemczech zajmują się oni przedewszystkiem turystyką górską. Siedzibą centrali jest Wiedeń (Adres: „Die Naturfreude", Wien IV, Hütteldorfer Str. 5), a grupa austrjacka należy do najsilniejszych, gdyż posiada 180.000 członków. Bardzo silną jest też grupa niemiecka (Nürnberg, Söndersbühlstr. 5) posiadająca 1000 odziałów miejscowych i 100.000 członków, w czem 30.000 młodzieży. Pierwsze schronisko otwarli „Przyjaciele Przyrody" w Alpach w 1908 r. Od tego czasu ilość tych schronisk bardzo wzrosła, a w 1930 r. mieli oni tylko w czterech krajach t. j. w Niemczech, Austrji, Czechosłowacji i Szwajcarji 416 schronisk, z tego w samych Niemczech 300. Początkowo miały one charakter schronisk dla turystów, później zaś zamieniły się częściowo na kolonje letnie dla członków Związku i ich rodzin. Przeciętnie posiadają one od 20 do 50 łóżek.

Zasadą organizacji „Przyjaciół Przyrody" jest to, że w każdej miejscowości może być tylko jeden oddział. Oddziały istnieją w Austrji, Szwajcarji, Niemczech, Czechosłowacji, Węgrzech, Rumunji, Bułgarji, Jugosławji, Polsce, Norwegji, Szwecji, Holandji, Francji, Danji, Stanach Zjed-

noczonych, Brazylji i Australji. Istnieją związki państwowe, krajowe i okręgowe.

W Polsce towarzystwo „Przyjaciele Przyrody" istnieje w Katowicach. Jego staraniem zostało zbudowane schronisko turystyczne na szczycie Blatni w Beskidach Śląskich.

Prócz międzynarodowych organizacji turystycznych istnieją międzynarodowe związki w dwuch dziedzinach przemysłu turystycznego, a to biur podróży i hotelarzy.

12. MIĘDZYNARODOWY ZWIĄZEK HOTELARSKI.

„Alliance Internationale de l'Hotellerie" (Paris, 97 rue de Rome) jednoczy związki hotelarskie rozmaitych krajów dla koordynacji ich działalności i zbiorowej reprezentacji ich interesów. Zjazdy Związku odbywają się corocznie w innym kraju. Polska przez dłuższy czas w Związku tym nie była reprezentowana ze względu na brak polskiego Związku Hotelarzy. Dopiero w 1929 r. po założeniu Naczelnej Organizacji Przemysłu Hotelarskiego w Polsce zgłosiła Polska również przystąpienie do Związku.

Alliance została założona w r. 1921 z inicjatywy księcia Monaco Alberta I. Obecnym prezesem jest dr. Herman Seiler, prezes Związku Hotelarzy Szwajcarskich. Do Alliance należy 25 państw: Argentyna, Austrja, Anglja, Belgja, Kuba, Danja, Egipt, Francja, Grecja, Hiszpanja, Holandja, Japonja, Kanada, Niemcy, Polska, Monaco, Norwegja, Portugalja, Szwecja, Szwajcarja, Czechosłowacja, Węgry, Włochy, Bermuda, Stany Zjednoczone Ameryki Północnej.

13. ZWIĄZKI MIĘDZYNARODOWE BIUR PODRÓŻY.

Biura podróży posiadają dwa związki, jeden który jednoczy międzynarodowe biura podróży i drugi który jednoczy narodowe biura podróży.

a) **Federacja Międzynarodowa Biur Podróży** (Federation Internationale des Agences de Voyages, Paris, 20 rue de Grammont) jednoczy biura międzynarodowe t. j. takie, które nie ograniczają swej działalności do jednego kraju, ale posiadają filje w całym szeregu krajów, jak np. biuro podróży Cooka.

b) Ponadto istnieje **Związek Narodowych Biur Podróży**, po francusku niezupełnie odpowiednio nazwany „Association des Grandes Organisations Touristiques", (Wien, Friedrichstrasse 7), w skróceniu AGOT. Do Związku tego należą biura podróży oficjalne lub nawpółoficjalne, działające tylko w jednym kraju, które o ile zakładają oddziały zagranicą, mają na celu propagandę danego kraju. Do Związku należą, względnie utrzymują z nim kontakt między innymi:

Austrja: „Oesterreichisches Verkehrsbüro", Wien I, Friedrichstrasse 7.

Czechosłowacja: Biuro podróży „Czedok", Praha I Prokopy 13.

Danja: Biuro podróży „Dansk Rejsebureau, Kopenhaga, Amagertoro 24.

Estonja: „Eesti Reisebüro", Tallin, Langstrasse 6.

Grecja: Bureau de Voyages „Hellas", Athenes, rue de Bucarest 1.

Hiszpanja: Compania Espaniola del Turismo „CET" Madrid.

Jugosławja: Biuro podróży „Putnik", Beograd, Kolarceva 1.

Niemcy: Mitteleuropäisches Reiseburo „MER", Berlin W. 9 Voss - Strasse 2.

Norwegja: Bennet's Reisebüro, Oslo, Karl Johans Gate 35.

Rosja: „Inturist", Moskwa, Plac Swierdłowa, hotel Metropol.

Rumunja: Biuro podróży „Europa", Bucuresti, Str. Doamnei 1.

Szwecja: Biuro podróży „Nordisk", Stockholm, Operahuset.

Węgry: Biuro podróży „Ibus" Budapest 4, Marja Valeria ut. 7.

Włochy: Compania Italiana del Turismo „CIT", Roma, Via Marghera 2.

Polska: Polskie Biuro Podróży „Orbis", Warszawa, Krakowskie Przedmieście 5.

VII. LITERATURA PRZEWODNIKOWA PO POLSCE.

Pragnąc ułatwić zorjentowanie się w literaturze przewodnikowej, wprowadzono podział przewodników na kilka grup, a mianowicie: przewodniki ogólne, przewodniki po województwach, po uzdrowiskach polskich, przewodniki górskie i narciarskie z podziałem na Beskidy Zachodnie, Wschodnie, Pieniny i Tatry, przewodniki po wybrzeżu morskiem i Szwajcarji Kaszubskiej, przewodniki regjonalne (ujęte alfabetycznie), przewodniki po miastach i ich okolicy (alfabetycznie), przewodniki po ziemiach dawnej Polski, położonych poza granicami Rzeczypospolitej, przewodniki w językach obcych, oraz w końcu podano mapy regjonalne, ogólne i mapy górskie.

I. PRZEWODNIKI OGÓLNE.

Automobilowy przewodnik po Polsce. Opracowali: dr. M. Orłowicz i Inż. R. Morsztyn. Wydawnictwo Automobilklubu Polskiego r. 1930 — str. 211 (dużego formatu), 31 map i ilustracje. Przewodnik obejmuje jedynie najciekawsze turystycznie szlaki automobilowe. Cena zł. 7.

Ilustrowany przewodnik kolejowy — Dr. M. Orłowicza. Wydawnictwo Ministerstwa Komunikacji w dwóch częściach. Cz. I. — Polska południowo-zachodnia, r. 1926—

str. 157 i mapa. Cena zł. 3. Cz. II. — Polska północno-zachodnia, r. 1930 — str. 231 i mapa. Cena zł. 3.

Informacyjno - turystyczny przewodnik po Polsce. Wydawnictwo Syndykatu Turystycznego rok 1930 — str. 288 i mapa. Cena 7 zł. 50 gr. Przewodnik ma charakter więcej informacyjny niż opisowy.

Przewodniki po Województwach.

Województwo Białostockie.—Wydane nakładem T-wa Opieki nad sztuką, kulturą i pomnikami przyrody w woj. Białostockiem. Monografja województwa wydawana zeszytami. — I. Krajobraz, r. 1930 — str. 45 i ilustracje. Cena zł. 5. II. Przeszłość i zabytki, r. 1929 — str. 49 i ilustracje. Cena zł. 3.

Województwo Nowogródzkie. — Ulotka informacyjno-turystyczna z mapką i ilustracjami, r. 1929 — str. 8. Ulotka podaje w skrócie dwa dłuższe szlaki wycieczkowe po Województwie.

Ilustrowany przewodnik po woj. Pomorskiem. — Dr. M. Orłowicza. Wydawnictwo — Książnicy Atlas, r. 1924— str. 575, plany i mapa. Przewodnik ułożony marszrutami, które trzymają się linji kolejowych. Cena zł. 9 gr. 20.

Ilustrowany przewodnik po Poznańskiem. — Dr. M. Orłowicza. Wydawnictwo Książnicy Atlas, r. 1920 — str. 190. Przewodnik ułożony marszrutami, które trzymają się linji kolejowych. Cena zł. 1 gr. 80.

Zabytki Wielkopolskie. — Ilustrowany przewodnik po Poznaniu i Wielkopolsce. Rys geograficzny, krótki przegląd historyczny, najważniejsze daty historyczne. Zabytki i osobliwości miast i wsi woj. Poznańskiego. Poznań. M. Derda, r. 1929 — str. 278.

Ilustrowany przewodnik po woj. Stanisławowskiem — pod redakcją Inż. R. Dąbrowskiego. Wydany przy po-

mocy Woj. Kom. Turystycznej w Stanisławowie, r. 1930 — str. 180 i mapka. Cena zł. 4 gr. 20. Przewodnik ułożony wycieczkowemi szlakami drogowemi, kolejowemi, wodnemi oraz pieszemi szlakami górskiemi po Karpatach Wschodnich, położonych na terenie woj. Stanisławowskiego.

Instrowany przewodnik po woj. śląskiem—Dr. M. Orłowicza. Wydawnictwo Książnicy Atlas, r. 1924 — str. 192, plany i mapy. Cena zł. 4 gr. 50. Przewodnik ułożony marszrutami, które trzymają się linji kolejowych.

Ilustrowany przewodnik po woj. Tarnopolskiem. — Wydany nakł. Tow. Turystyczno - Krajoznawczego w Tarnopolu, r. 1928 — str. 132 i mapa. Cena zł. 3 gr. 50. Przewodnik ułożony według powiatów.

Plan wycieczek po woj. Tarnopolskiem (Podolu). — Marszruty wycieczek od 1 dniowej do 10 dni. Wydawnictwo Podolskiego Towarzystwa Turystyczno - Krajoznawczego w Tarnopolu, r. 1931/32 — str. 9 i mapka.

Nasze Podole — T. Kunzeka. Opis turystyczny i krajoznawczy woj. Tarnopolskiego, wydany nakładem Podolskiego Towarzystwa Turystyczno - Krajoznawczego, r. 1930 — str. 21.

Informacyjno - turystyczny przewodnik po woj. Warszawskiem. — Opracowany pod redakcją Komitetu Redakcyjnego w składzie osób: Dr. R. Danysz - Fleszarowej, J. Gintowta - Dziewałtowskiego, S. Karzyckiego i J. Kołodziejczyka. Wydany przez Warszawski woj. Komitet Regjonalny i Oddział Warszawski P. T. Krajoznawczego, r. 1932 — str. 288, ilustracje i mapki. Cena zł. 5. Przewodnik ułożony marszrutami wycieczkowemi.

Ilustrowany przewodnik po Wołyniu — Dr. M. Orłowicza. Wydany nakładem Wołyńskiego Tow. Krajoznawczego i Opieki nad Zabytkami Przeszłości, r. 1929 —

str. 380 i mapka. Cena 4 zł. 50 gr. Przewodnik ułożony marszrutami, które trzymają się linji kolejowych i obejmuje od północy niektóre pow. woj. Poleskiego.

Przewodniki po Uzdrowiskach polskich.

Przewodnik po uzdrowiskach polskich — Dr. K. Saysse - Tobiczyka. Wydawnictwo Książnicy Atlas, rok 1931 — str. 104, ilustracje i mapa. Tom I — Polska południowo - zachodnia. Cena zł. 4 gr. 40.

Przewodnik po uzdrowiskach i letniskach polskich — pod redakcją Cz. Rokickiego, jako wydawnictwo własne, skład główny w Domu Ks. Polskiej, str. 240 — ilustracje i mapka. Cena zł. 3. Przewodnik ujęty opisem poszczególnych uzdrowisk i letnisk, ułożonych alfabetycznie.

Zdrojowiska i Uzdrowiska Polskie. — Przewodnik ilustrowany. Skład główny Polskiego Tow. Ks. Kolejowych „Ruch", — str. 180 i ilustracje. Cena zł. 1 gr. 80. Przewodnik ujęty opisem zdrojowisk i uzdrowisk, ułożonych alfabetycznie.

Ciechocinek — Zdrój. — Przewodnik, wydawnictwo Polskiego Towarzystwa Ks. Kolejowych — Ruch.

Gdynia jako uzdrowisko. — Wydana nakładem Polskiego Tow. Kąpieli Morskich, r. 1930 — str. 56. Cena 1 zł.

Przewodnik po Truskawcu i okolicach. — Wydany nakładem Zarządu Zdrojów, w Truskawcu, r. 1930 — str. 24.

Piękno Polski. — M. Szachówny. Wydawnictwo Polskiego Touring Klubu, r. 1930 — str. 150, ilustracje. Cena 1 zł.

II. PRZEWODNIKI GÓRSKIE.

Po Beskidzie Zachodnim.

Przewodnik po Beskidzie Zachodnim i Pieninach — K. Sosnowskiego. Wydany nakładem księgarni geograficz-

nej Orbis w Krakowie, r. 1930 — str. 490 i ilustracje. Część I — Krynica, Szczawnica, Rabka — cena 4 zł. Część II — Zawoja, Bystra, Wisła — cena 4 zł. Przewodnik uwzględnia i tereny narciarskie.

Przewodnik po Beskidzie Śląskim od Baraniej po Ostrawicę i Śląsku Cieszyńskim, ze szczególnem uwzględnieniem m. Cieszyna — Dr. J. Galicza. Wydany nakładem Oddziału P. T. T. w Cieszynie, r. 1931 — str. 256 i mapa orjentacyjna szlaków turystycznych.

Ziemia Sądecka — jej uzdrowiska, letniska i tereny turystyczne — A. Artymiaka. Wydawnictwo Nowosądeckiego Komitetu pow. Międzynarodowej Wystawy Komunikacji i Turystyki w Poznaniu, r. 1930 — str. 31 i mapka schematyczna Beskidu Sądeckiego i Pienin, z podaniem właściwemi barwami znakowanych przez P. T. T. szlaków turystycznych.

Przewodnik Turystyczny po Beskidzie Sądeckim i okolicznych górach Słowackich. — Krynica, Żegiestów, Muszyna i okolice — R. Nitribitta i Z. Hetpera. Wydany nakładem Krynickiego Oddziału P. T. T., r. 1929 — str. 210, ilustracje i mapka komunikacyjna. Cena 8 zł.

Ilustrowany przewodnik po Wiśle i okolicy — A. Podzorskiego. Wydany nakładem autora w Ustroniu, rok 1930 — str. 32 i mapka. Jedyny przewodnik po Wiśle i okolicy.

Żywiec—miasto i powiat. — Wydane nakładem Rady pow. w Żywcu 1929 r., str. 29. Ilustrowana monografja, ze wskazaniem na zabytki przyrody i sztuki, walory zdrowotne, krajobrazowe, etnograficzne i turystyczne.

Po Beskidzie Wschodnim (Karpatach Wschodnich).

Przewodnik ilustrowany po woj. Stanisławowskiem — pod redakcją Inż. R. Dąbrowskiego. Wydany przy pomocy Woj. Kom. Turystycznej w Stanisławowie, r. 1930 —

str. 180 i mapka. Cena zł. 4 gr. 20. W drugiej części 173 str., przewodnik poświęcony jest szlakom wycieczkowym górskim po Karpatach Wschodnich, położonych na terenie woj. Stanisławowskiego.

Z Łodzi do Wschodnich Karpat — Jotsawa. Wydane w Łodzi, r. 1927 — str. 92, cena zł. 2 gr. 50. I. Worochta — II. Żabie — III. Jaremcze — IV. Kuty — V. Zaleszczyki. — Ilustracje i mapka.

Po Pieninach.

Ilustrowany przewodnik po Pieninach i Szczawnicy — W. A. Marczaka. Wydany w Krakowie, r. 1927 — str. 186, ilustracje i dwie mapki.

Przewodnik po Pieninach — W. Gadomskiego. Wydawnictwo księgarni geograficznej Orbis w Krakowie, r. 1928 — str. 37, ilustracje i mapa. Krótki przewodnik o charakterze reklamowym.

Przewodnik po Beskidzie Zachodnim i Pieninach (część I.) — K. Sosnowskiego. Wydany nakładem księgarni geograficznej Orbis w Krakowie, r. 1930 — str. 234, cena zł. 4. Przewodnik obejmuje Krynicę, Szczawnicę i Rabkę.

Po Tatrach.

Przewodnik po Tatrach i Zakopanem — M. Świerza. Wydany nakładem ś. p. autora w Zakopanem, r. 1927 — str. 320, mapa Tatr i plan Zakopanego. Cena zł. 5. Najodpowiedniejszy dla początkujących turystów po Tatrach. Przewodnik obejmuje całość Tatr w streszczeniu.

Przewodnik po Zakopanem i Tatrach — T. i S. Zwolińskich. Wydany nakładem księgarni L. Zwolińskiego w Zakopanem, r. 1930 — str. 355, ilustracje, plan Zakopanego i przeglądowa mapa Tatr w podziale 1:100.000. Cena zł. 5. Przewodnik poza szczegółowem opisem Zako-

panego obejmuje cały obszar Tatr w streszczeniu z uwzględnieniem wszystkich ważniejszych wycieczek.

Tatry Wysokie (przewodnik w 4 częściach) — J. Chmielewskiego i M. Swierza. Wydany przez P. T. Tatrzańskie — Kraków. Cz. I — Ogólna i Doliny, r. 1925 — str. 118, cena 3 zł. 60 gr. Cz. II — Przełęcze i szczyty (od Liljowego po Wagę) r. 1925 — str. 178, cena zł. 5 gr. 40. Cz. III. — Przełęcze i szczyty (od Wagi po Lodową Przełęcz), r. 1926 — str. 175, cena zł. 5 gr. 40. Cz. IV. — Przełęcze i szczyty (od Lodowej po przełęcz pod Kopą), r. 1926 — str. 179, cena zł. 3 gr. 60. Przewodnik nadzwyczaj szczegółowo opracowany i odpowiedni dla turystów, chcących przedsiębrać trudniejsze wycieczki skalne.

Zakopane — T. Zwolińskiego. Całoroczne uzdrowisko wysokogórskie i stacja turystyczno - sportowa w Tatrach. Wydawnictwo Zarządu Uzdrowiska w Zakopanem, rok 1931 — str. 60 i ilustracje. Jest to prospekt ilustrowany, który zawiera krótki opis Zakopanego i Tatr oraz szereg informacyj dotyczących pobytu w Zakopanem i pobliskich wycieczek tatrzańskich. Wydany w językach: polskim, angielskim, francuskim i niemieckim.

Przewodniki narciarskie.

Przewodnik narciarski po Beskidzie Zachodnim — M. Augustynowicza i Wł. Midowicza. Wydany nakładem Oddziału P. T. T. w Żywcu, r. 1929 — str. 192 i ilustracje. Przewodnik daje dokładny przegląd najlepszych szlaków narciarskich oraz obejmuje: Babią Górę, Pasmo Jałowieckie, Beskid Żywiecki, Beskid Mały, Grupę Baraniej Góry i Gorce.

Przewodnik narciarski po terenach Karpat Wschodnich — Dudryka. Wydany w r. 1925 — str. 32 — cena 1 zł.

Przewodnik po terenach narciarskich Zakopanego i Tatr Polskich — Gen. M. Zaruskiego. Wydawnictwo głównej księgarni wojskowej w Warszawie, r. 1931 — str. 102. Przewodnik obejmuje: informacje ogólne, rady praktyczne dla górskiego turysty zimowego, oraz opis 56 szlaków narciarskich.

Zwardoń i okolice. — Przewodnik narciarski z dodatkiem letniskowym — Wł. Midowicza i St. Merty. Wydany nakładem Koła Narciarzy w Żywcu i Sekcji Narciarskiej w Białej przy P. T. T., r. 1931 — str. 44. Przewodnik daje opis kilkunastu dalszych i bliższych wycieczek z dołączeniem szkicu wszystkich szlaków narciarskich.

III. PRZEWODNIKI PO WYBRZEŻU MORSKIEM. I SZWAJCARJI KASZUBSKIEJ.

Przewodnik po Polskiem Wybrzeżu — J. Staśka. Wydany nakładem Polsk. Tow. Księgarni Kolejowych — Ruch — r. 1926 — str. 216, mapka wybrzeża i ilustracje. Cena zł. 3 gr. 50. Przewodnik dzieli obszar powiatu Morskiego na poszczególne krainy, różniące się od siebie pod względem krajobrazowym i kolejno opisuje te jednostki geograficzne.

Brzegiem Bałtyku — St. Karczewskiego. Przewodnik geologiczny po polskich brzegach Bałtyku. Wydawnictwo Gebethnera i Wolffa w Warszawie, r. 1926 — str. 142, ilustracje i wykresy.

Polskie Morze — Informator Wybrzeża Polskiego. Wydawnictwo Oddziału Ligi Morskiej i Rzecznej w Gdyni, r. 1926 — str. 92, mapka i plany. Cena zł. 2. Informator nie może zaspokoić potrzeb przewodnika po Wybrzeżu.

Wybrzeże Polskie — T. Ziółkowskiego. Mały przewodnik po Wybrzeżu. Wydany w Grudziądzu, r. 1929 — str. 46, mapa Wybrzeża i ilustracje. Cena zł. 1.

Ilustrowany przewodnik po Gdańsku. — Dr. M. Orłowicza. Wydawnictwo P. T. Krajoznawczego, r. 1928 — str. 217, ilustracje i plan miasta. Cena 3 zł. Przewodnik obejmuje i terytorjum Wolnego miasta Gdańska.

Ilustrowany przewodnik po Gdańsku. — Wyd. II. Ajencji Wschodniej, — str. 30. Cena zł. 1 gr. 50.

Gdynia port — D. Downarowicza. Informator z najnowszym planem portu i miasta, spraw. przez Urząd Morski w Gdyni. Opracowany i wydany przez P. A. T. w Gdyni, r. 1931/32 — str. 95.

Przewodnik po Gdyni, Wybrzeżu i Szwajcarji Kaszubskiej — B. Koselnika. Wydany nakładem Gdyńskiego Zw. Propagandy Turystycznej, r. 1931 — str. 192 i ilustracje. Cena zł. 3 gr. 50. Przewodnik o charakterze informatora. Tereny Szwajcarji Kaszubskiej potraktowane b. ogólnikowo. Wydawnictwo nie może zaspokoić wymagań turysty.

Ilustrowany przewodnik po Ziemi Kaszubskiej — Dr. M. Orłowicza. Wydawnictwo Książnicy Atlas, r. 1924 — str. 179, ilustracje i mapka woj. Pomorskiego. Przewodnik obejmuje teren od Chojnic i Starogardu aż po Morze. Odbitka z „Ilustrowanego przewodnika po woj. Pomorskiem". Cena zł. 4 (na wyczerpaniu).

Przewodnik po Szwajcarji Kaszubskiej — Dr. A. Majkowskiego. Wydany nakładem P. T. Krajoznawczego w Warszawie, r. 1924 — str. 112. Cena zł. 1. Przewodnik dość wyczerpujący.

IV. PRZEWODNIKI REGIONALNE.

Ziemia Bocheńska.

Ziemia Bocheńska — St. Fischera. Krótki przewodnik turystyczny, wydany w Bochni, r. 1930 — str. 23.

Kujawy.

O Kujawach i Inowrocławiu — T. Panieńskiej. Inowrocław, r. 1929 — str. 40. Cena 1 zł. 50 gr.

Gopło i Kruszwica — Wł. Sperczyńskiego. Ilustrowany przewodnik z rys. i mapką Gopła. Poznań, 1923 — str. 38. Cena zł. 2.

Kurpie.

Kurpie — A. Chętnika. Opis wydany nakładem księgarni geograficznej Orbis w Krakowie, r. 1924 — str. 140.

Lubelskie.

Wycieczka do Puław i Kazimierza — Dr. T. Dybczyńskiego. Wydawnictwo P. T. Krajoznawczego w Warszawie, r. 1926 — str. 27 i ilustracje. Cena zł. 1.

Nowogródzkie.

Nowogródzkie. — Praca zbiorowa, wydana staraniem P. T. Krajoznawczego pod redakcją Dr. W. Borowego, r. 1926 — str. 94 i ilustracje. Cena zł. 4.

Dolina Ojcowska.

Ojców i jego okolice — St. Stączka (jun.). Przewodnik po Ziemiach Małopolski, t. III, wydany nakładem P. T. Krajoznawczego — Odziału w Krakowie, r. 1928 — str. 44, dwie mapki i ilustracje. Cena zł. 1 gr. 80.

Zamek w Ojcowie — E. Sukertowej. Przyczynek do dziejów zamku i rodów starościeńskich w Ojcowie. Skład główny w księgarni Gebethnera i Wolffa, r. 1922 — str. 182.

Świętokrzyskie (i Kieleckie w poł. części).

Przewodnik po Łysogórach — Dr. T. Dybczyńskiego. Wydawnictwo P. T. Krajoznawczego, r. 1924 — str. 288, ilustracje i mapka. Cena zł. 1 gr. 50.

Piesze szlaki turystyczne w Górach Świętokrzyskich, cz. I. — Opis szlaków i mapa: Kielce — Łysica — Św. Krzyż — Ostrowiec — Ćmielów — Opatów — Sandomierz. Wydawnictwo P. T. Krajoznawczego — Oddziałów w Kielcach, Ostrowcu i Sandomierzu, r. 1929 — str. 8 i mapa. Cena zł. 1 gr. 10.

Wycieczka do Buska, Stopnicy i Solca — Dr. T. Dybczyńskiego. Wydawnictwo P. T. Krajoznawczego w Warszawie, r. 1928 — str. 45 i ilustracje. Cena zł. 1. Opracowana marszruta wycieczkowa.

Podlasie.

Wycieczka szlakiem unitów na Podlasiu — J. Frankowskiego. Wydawnictwo Polsk. Tow. Krajoznawczego w Warszawie, r. 1927 — str. 39 i ilustracje. Cena gr. 50. Opracowana marszruta wycieczkowa przez Kodeń, Janów Podlaski, Leśną i Białą Podlaską.

Podole.

Przewodnik po pow. Buczackim. — W opracowaniu W. Urbańskiego. Nakładem Podolskiego Tow. Krajoznawczego — Oddziału w Buczaczu, r. 1931 — str. 33 i ilustracje. Cena zł. 1 gr. 50.

Plan wycieczek po woj. Tarnopolskiem (Podolu). — Marszruty wycieczek od 1 - dniowej do 10 dni. Wydawnictwo Podolskiego Towarzystwa Turystyczno - Krajoznawczego w Tarnopolu, r. 1931/32 — str. 9 i mapka.

Monografja pow. Złoczowskiego. — Wydawnictwo Podolskiego Tow. Turystyczno - Krajoznawczego. Cena zł. 1 gr. 50.

Pojezierze Brodnickie (Pomorskie).

Wycieczka na Pojezierze Brodnickie — J. Kołodziejczyka. Krótki przewodnik, wydany przez P. T. Krajoznawcze w Warszawie, r. 1930 — str. 15 i mapka marszruty wycieczkowej. Opracowana marszruta wycieczkowa po najciekawszych jeziorach Pojezierza Brodnickiego.

Polesie.

Polesie cz. I. — W. Mondalskiego. Zarys wiadomości ogólnych. Brześć nad Bugiem, r. 1927 — str. 238.

Polesie — J. Niezbrzyckiego. Opis wojskowo - geograficzny terenu. Wydawnictwo Wojskowego Instytutu Geograficznego w Warszawie. Cena zł. 22.

Zahorynie. — Numer monograficzny — Ziemi - Organu Polsk. Tow. Krajoznawczego. Nr. 6 i 7 z 1925 r. Cena 1 zł.

PUSZCZE.

Białowieska.

Przewodnik po Puszczy Białowieskiej — W. Szymańskiego. Księgarnia Stow. Naucz. Polskiego w Wilnie, r. 1930.

Wycieczka do Parku Narodowego w Białowieży — J. Paczoskiego. Wydawnictwo Polskiego Tow. Botanicznego. Broszurka wydana z racji wycieczki IV zjazdu Botaników do Puszczy w dn. 7 i 8 lipca 1925 r.

Puszcza Białowieska i Park Narodowy w Białowieży. — Inż. J. Karpińskiego. Wydawnictwo Dyrekcji Lasów Państwowych w Białowieży, r. 1930 — str. 30 ilustracje i 2 mapki.

Kampinoska.

Cztery wycieczki do Puszczy Kampinowskiej — J. i R. Kobendzów. Przewodnik wydany przez Polskie Tow. Krajoznawcze, r. 1929 — str. 40 i ilustracje. Przewodnik skła-

da się z czterech marszrut wycieczkowych wzdłuż szlaków wytkniętych przez Oddział Warszawski P. T. Krajoznawczego. Cena zł. 1 gr. 50.

Bory Tucholskie.

Przewodnik po Borach Tucholskich — Dr. K. Karasiewicza. Wydawnictwo P. T. Krajoznawczego. r. 1922, str. 27 i 7 mapek z marszrutami wycieczkowemi. Przewodnik opisuje 18 wycieczek po Borach Tucholskich. Cena 70 gr.

Rawskie.

Inowłódź i Spała — Ks. L. Łomnińskiego. Szkic historyczny wydany nakładem autora w Lublinie, r. 1925 — str. 73 i ilustracje.

Spała — Ks. L. Łomnińskiego. Krótka monografja turystyczna o Spale i okolicy, wydana nakładem autora w Łodzi, r. 1930 — str. 21.

Wileńszczyzna.

Ziemia Wileńska — St. Wołłosowicza. Wydawnictwo księgarni geogr. Orbis w Krakowie, r. 1925 — str. 130 i ilustracje. Cena zł. 3 gr. 40. Wydawnictwo posiada charakter monografji popularno naukowej.

V. PRZEWODNIKI PO MIASTACH I OKOLICY

Brodnica.

Zarys historji miasta — M. Bogusławskiej. Monografja z ilustracjami. Wydana nakładem „Drwęcy" w Nowem Mieście, str. 10 (wyczerpane).

Kartki historyczno - krajoznawcze — St. Bochniga. Wydawnictwo autora. Kartki pocztówkowe z ilustracjami zabytków m. Brodnicy i opisem tych zabytków. Serja 2. I. serja — 6 kartek, cena zł. 1gr. 80, II serja — 12 kartek,

cena zł. 2. Serje obydwie mogą częściowo zaspokoić wymagania turysty.

Bydgoszcz.

Ilustrowany przewodnik po Bydgoszczy — Dr. St. Łabędzińskiego. Wydany nakł. księgarni J. Idzikowskiego w Bydgoszczy — str. 36, ilustracje, plan miasta i mapka okolic miasta. Cena zł. 1.

Bydgoszcz — przewodnik krajoznawczy — K. Fiedlera i J. Mozolewskiego. Wydany staraniem P. T. Krajoznawczego Oddziału w Bydgoszczy, r. 1929 — str. 148, ilustracje i plany miasta Bydgoszczy. Cena zł. 2.

Mały przewodnik po Bydgoszczy. — Wydany nakładem T-wa Miłośników Bydgoszczy, str. 16 i ilustracje.

Chełmno.

Ilustrowany przewodnik po Chełmnie i Świeciu — Dr. M. Orłowicza. Wydawnictwo Książnicy Polskiej, r. 1924— str. 24 i ilustracje. Odbitka z „Ilustrowanego przewodnika po woj. Pomorskiem". Cena 65 gr.

Przewodnik po Chełmnie — J. Grabowskiego. Wydany w Toruniu, r. 1929 — str. 32 i plan.

Chełmno — Dr. Stolarzewicza. Przewodnik wydany nakładem księgarni J. Kobierzyńskiego w Chełmnie, r. 1921 — str. 31.

Częstochowa.

Jasna Góra i jej pamiątki — O. Al. Łazińskiego. Przewodnik dla pielgrzymów i zwiedzających, wydany w Częstochowie, r. 1930.

Czortków.

Przewodnik po Czortkowie i okolicy — J. Opackiego. Wydany nakładem Podolskiego Towarzystwa turystyczno - krajoznawczego Oddziału w Czortkowe, r. 1931— str. 68 i ilustracje. Cena zł. 1 gr. 50.

Drohobycz.

Królewskie wolne miasto Drohobycz — M. Mściwujewskiego. Monografja. Wydawnictwo Księgarni Ludowej w Drohobyczu, r. 1929 — str. 34.

Gdańsk.

Ilustrowany przewodnik po Gdańsku. — Wyd. II. Ajencji Wschodniej — str. 90, cena zł. 1 gr. 50.

Ilustrowany przewodnik po Gdańsku — Dr. M. Orłowicza. Wydawnictwo P. T. Krajoznawczego, r. 1928 — str. 217, ilustracje i plan miasta. Cena zł. 3.

Gniezno.

Ilustrowany przewodnik po Gnieźnie i okolicy wraz z planem miasta. Wydany nakładem księgarni W. Lebiedzińskiej w Gnieźnie, r. 1929 — str. 82.

Grodno.

Grodno — J. Jodkowskiego. Dzieje miasta i zabytki Grodna. Wydawnictwo księgarni J. Zawadzkiego w Wilnie, r. 1923 — str. 119, ilustracje i plan miasta. Cena 3 zł.

Grudziądz.

Ilustrowany przewodnik po Grudziądzu — Dr. M. Orłowicza. Wydawnictwo Książnicy Polskiej — Atlas, r. 1924 str. 27, ilustracje i plan miasta. Odbitka z „Ilustrowanego przewodnika po woj. Pomorskiem" (wyczerpany).

Grudziądz i okolice — pod redakcją Ks. W. Łęgi. Przewodnik ilustrowany z ilustracjami, planem miasta i mapką okolicy. Wydany nakładem P. T. Krajoznawczego Oddziału w Gudziądzu, r. 1925 — str. 68. Cena zł. 2 gr. 20.

Grudziądz. — Przewodnik kartkowy z planem i kroniką miasta — wydany nakładem St. Bochniga. Kartki o charakterze pocztówkowym z ilustracjami zabytków miasta i opisem tych zabytków.

Inowrocław.

Inowrocław, Kruszwica, Gopło. — Krótki przewodnik po tych miejscowościach. Wydany nakładem Tow. Akc. „Par" w Poznaniu (ul. Ratajczaka 8), str. 36 i ilustracje. Cena gr. 50.

Jarosław.

Jarosław — jego przeszłość i zabytki — Dr. M. Orłowicza. Wydawnictwo Książnicy Polskiej (Atlas), r. 1921 — str. 140 (wyczerpany).

Kazimierz nad Wisłą (i Janowiec).

Wycieczka do Kazimierza i Puław — Dr. T. Dybczyńskiego. Wydawnictwo P. T. Krajoznaw. w Warszawie, r. 1926 — str. 27 i ilustracje. Cena 1 zł. Krótki przewodnik, w którym znaleźć można treściwy opis zabytków Kazimierza.

Kazimierz nad Wisłą i jego zabytki — Ks. L. Łomińskiego. Lublin, r. 1926 — str. 69.

Przewodnik po Janowcu — Ks. Wł. Chrzanowskiego, r. 1930 — str. 32.

Kalisz.

Przewodnik ilustrowany po Kaliszu i jego okolicach — M. Szachówny. Wydany nakładem Drukarni Wydawniczej w Kaliszu, r. 1927 — str. 208, ilustracje i plan miasta. Cena zł. 3 gr. 80.

Kielce.

Przewodnik - informator po Kielcach i okolicach Kielc. Kielce, r. 1922.

Kraków.

I. Miasto: — **Kraków.** — Przewodnik dla zwiedzających miasto i jego okolice. — K. Estreicher. Wydany nakładem Towarzystwa Miłośników Historji i zabytków Krakowa r. 1931 — str. 286, ilustracje i plan miasta. Przewodnik jeden z najnowszych. Cena zł. 10.

Kraków i okolice — Przewodnik — H. Dabancourt. Wydany nakładem Gebethnera i Wolffa r. 1924 — str. 222, plan miasta i ilustracje. Przwodnik treściwy i wyczerpujący.

Przewodnik po Krakowie i okolicy.—Wydany nakładem Polskiego Zw. Turystycznego w Krakowie r. 1928 — str. 120, ilustracje i plan miasta Krakowa. Przewodnik obejmuje dalsze i bliższe okolice Krakowa oraz uwzględnia stronę przemysłowo - gospodarczą.

Przewodnik po Krakowie — A. Dobrowolskiej i F. Tomaszkiewicza. Wydany nakładem Gebethnera i Wolffa w Krakowie r. 1929 — str. 116 i plany. Cena zł. 3 gr. 20. Przewodnik opracowany specjalnie dla wychowawców, organizatorów wycieczek młodzieży oraz ludowych.

Ilustrowany przewodnik po Krakowie. — Z planem miasta oraz skorowidzem władz, urzędów, instytucyj, towarzystw ,wolnych zawodów i firm chrześcijańskich. Wydany nakładem Chrzešc. Frontu Gospodarczego w Krakowie r. 1931 — str. 261. Cena zł. 3 gr. 20.

Dwa dni w Krakowie — J. Hellsteina. Przewodnik popularny. Wydany nakładem „P. A. R." w Krakowie. r. 1929 — str. 131. Cena zł. 2 gr. 20.

Najnowszy zwięzły przewodnik po Wawelu — J. N Trepki. Wydawnictwo Księg. Sal. Malarstwa Polskiego w Krakowie r. 1925 — str. 48.

Przewodnik po katedrze Wawelskiej, skarbcu i grobach królewskich — W. Tetmajera i Ks. T. Kruszyńskiego. Wydany nakładem Komitetu rest. Katedry r. 1924 — str. 68.

Katedra Krakowska — Al. Borawskiego. Przewodnik po Ziemiach Małopolski Nr. 2. Wydany nakładem P. T Krajoznawczego Oddziału w Krakowie r. 1921 — str. 95. Cena 50 gr.

Skałka. — Przewodnik, wydany nakładem S. A. „Ryngraf", str. 12 i ilustracje.

II. Okolice: — **Szlak turystyczny w okolicy Krakowa.** — St. Leszczyckiego. Zwięzły opis 100 klm. szlaku wycieczkowego z mapą i ilustracjami. Wydany nakładem P. T. Krajoznawczego Oddziału w Krakowie r. 1930 — str. 8. Cena 50 gr.

Mogiła Kościuszki — W. Konczyńskiej. Kraków. Cena 50 gr.

Bielany — St. Tomkowicza. Odbitka „Bibljot. Krakowskiej" Nr. 36. Cena zł. 1 gr. 60.

Wieliczka — J. Słowika. Nowy ilustrowany opis salin Wielickich. Wieliczka — Kraków r. 1927. Cena zł. 3.

Ojców i jego okolice — St. Stączka (jun). Przewodnik po Ziemiach Małopolski t. III, wydany nakładem P. T Krajoznawczego — Oddziału w Krakowie r. 1928 — str. 44, dwie mapki i ilustracje. Cena zł. 1 gr. 80.

Zamek w Ojcowie — E. Sukertowej. Przyczynek do dziejów zamku i rodów starościeńskich w Ojcowie. Skład główny w księgarni Gebethnera i Wolffa r. 1922—str. 182.

Kruszwica.

Inowrocław, Kruszwica, Gopło. — Krótki przewodnik po tych miejscowościach. Wydany nakładem Tow. Akc. „Par" w Poznaniu (ul. Ratajczaka 8) str. 36 i ilustracje. Cena 50 gr.

Gopło i Kruszwica — Wł. Sperczyńskiego. Ilustrowany przewodnik z rys. i mapką Gopła Wydany w Poznaniu r. 1923 — str. 38. Cena zł. 2.

Krzemieniec.

Krzemieniec. — Monografja turystyczna Krzemieńca i okolic. Praca zbiorowa. Wydawnictwo P. T. Krajoznawczego w Warszawie r. 1926 — str. 122, ilustracje i mapka powiatu, cena zł. 4.

Leszno.

Ilustrowany opis Leszna i ziemi Leszczyńskiej — Dr. B. Świderskiego. Wydany nakł. księgarni A. Krajewicza, w Lesznie, r. 1929 — 116 ilustracyj.

Lublin.

Ilustrowany przewodnik po Lublinie. — Wydany nakładem P. T. Krajoznawczego Oddziału w Lublinie r. 1931 str. 133 i plan wielkiego miasta Lublina. Cena zł. 3 gr. 50.

Przewodnik po Lublinie i jego oklicach — W. Cholewińskiego. Wyd. III uzupełnione. Lublin 1929 — str. 66. Cena zł. 1 gr. 20.

Lwów.

Ilustrowany przewodnik po Lwowie — Dr. M. Orłowicza. Wydawnictwo Książnicy — Atlas. Cena zł. 6 gr. 70 r. 1925, ilustracje i plan miasta.

Lwów. — Przewodnik orjentacyjny z planem miasta i ilustracjami. Wydany nakładem gminy m. Krakowa, r. 1930 — str. 52. Przewodnik b. ogólnikowy.

Zabytki m. Lwowa. — Dr. J. Sass - Zubrzyckiego. Lwów r. 1928 — str. 148 i ilustracje. Cena zł. 9.

Łask.

Ilustrowany przewodnik po Pabjanicach, Łasku i pow. Łaskim — K. Staszewskiego. Wydany nakładem P. T. Krajoznawczego — Oddziału w Pabjanicach — r. 1929 — str. 89 i plan miasta Pabjanic. Cena zł. 1 gr. 85.

Łowicz.

Przewodnik po Łowiczu i okolicy — Al. Bluhm-Kwiatkowskiego. Wydany nakładem P. T. Krajoznawczego — Oddziału w Łowiczu — r. 1927 — str. 55.

Przechadzka po Łowiczu — R. Oczykowskiego. Wydawnictwo księgarni K. Rybickiego w Łowiczu r. 1922 — str. 186 i ilustracje. Przewodnik b. wyczerpujący.

Łódź.

Łódź, miasto pracy — E. Rosseta. r. 1929. Cena zł. 3

Łuck.

Łuck na Wołyniu — Dr. A. Wojnicza. Opis historyczno - fizjograficzny. Łuck, 1922 — str. 96 i ilustracje.

Nowogród Łomżyński.

Kościół i parafja w Nowogrodzie — A. Chętnika. Nakładem P. T. Krajoznawczego — Oddziału w Nowogrodzie, r. 1927.

Nowogródek:

Nowogródek i okolice — Inż. J. Żmigrodzkiego. Przewodnik, wydany nakładem P. T. Krajoznawczego — Oddziału w Nowogródku — r. 1931 — str. 118, ilustracje plan miasta i mapka turystyczna województwa. Cena zł. 2 gr. 50.

Pińsk:

Pińsk i jego okolice — R. Horoszkiewicza. Monografja turystyczna, wydana nakładem P. T. Krajoznawczego Oddziału w Pińsku, r. 1926, str. 28.

Pabjanice.

Ilustrowany przewodnik po Pabjanicach, Łasku i pow. Łaskim — K. Staszewskiego. Wydany nakładem P. T Krajoznawczego — Oddziału w Pabjanicach — r. 1929 — str. 89 i plan miasta Pabjanic. Cena zł. 1 gr. 50.

Pelplin.

Nowy ilustrowany przewodnik po Pelplinie — Dr. ks. R. Frydrychowicza. Wydany nakładem autora w Pelplinie r. 1928 — str. 164. Cena zł. 2 gr 50.

Piotrków.

Przewodnik po Piotrkowie Trybunalskim (z planem miasta) — M. Rawita-Witanowskiego. Wydawnictwo P. T. Krajoznawczego — Oddziału w Piotrkowie r. 1923 — str. 97. Cena zł. 1 gr. 20.

Płock.

Przewodnik po Płocku — M. i Al. Macieszów. Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego w Płocku r. 1922— str. 113 — plan miasta i ilustracje. Cena zł. 1.

Katedra Płocka — M. Macieszyny. Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego w Płocku r. 1922 — str. 31.

Poznań.

Przewodnik po Poznaniu — J. Kilarskiego. Wydawnictwo Książnicy Atlas r. 1929. Cena zł. 4 gr. 20.

Przewodnik po Poznaniu — Dr. N. Pajzderskiego. Wydawnictwo P. W. K. w Poznaniu r. 1929 — str. 32 i ilustracje.

Ilustrowany przewodnik po m. st. Poznaniu — T. Pudłowskiego. Poznań r. 1928.

Przewodnik po Poznaniu — Rucińskiego. Wydawnictwo Ks. św. Wojciecha — str. 211 i ilustracje. Cena zł. 2.

Ilustrowany przewodnik po Poznaniu — Dr. M. Orłowicza. Wydany nakładem Książnicy Polskiej (Atlas), rok 1920 — str. 176 i ilustracje. Odbitka z „Ilustrowanego przewodnika po Poznańskiem" (wyczerpany).

Kościół katedralny pod wezwaniem św. Apostołów Piotra i Pawła w Poznaniu. — Rucińskiego. Poznań. Przewodnik dla zwiedzających.

Wycieczki dookoła Poznania — J. Kilarskiego i T. Smoluchowskiego. Wydawnictwo decernatu Wychowania Fizycznego przy magistracie m. Poznania r. 1930. Poradnik dla młodzieży. Cena gr. 50.

Sandomierz.

Ilustrowany przewodnik po Sandomierzu i okolicy — J. Pietraszewskiego. Wydany nakładem P. T. Krajoznawczego — Oddziału w Sandomierzu — r. 1930 — str. 47, ilustracje i plan miasta. Cena zł. 1 gr. 50.

Przewodnik po Sandomierzu z dokładnym planem miasta — ks. J. Rokosznego. Sandomierz, księgarnia W. Chodakowskiej r. 1926 str. 72.

Siedlce.

Siedlce — T. Moniewskiego. Przewodnik po mieście i powiecie. Wydawnictwo Muzeum Ziemi Podlaskiej im m. Asłanowicza w Siedlcach, r. 1929 — str. 67 i ilustracje Cena zł. 3.

Sieradz.

Sieradz — ks. W. Pogorzelskiego. Wydawnictwo drukarni Djecezjalnej, r. 1927, str. 157.

Stanisławów:

Stanisławów i jego pamiątki z dawnych czasów — St. Gajkowskiego. Wydawnictwo księgarni B. Jasielskiego w Stanisławowie, r. 1922 — str. 32 i ilustracje.

Świecie.

Ilustrowany przewodnik po Chełmnie i Świeciu — Dr. M. Orłowicza. Wydawnictwo Książnicy Polskiej, rok 1924 — str. 24 i ilustracje. Odbitka z „Ilustrowanego przewodnika po woj. Pomorskiem". Cena 65 gr.

Tarnów.

Przewodnik po Tarnowie — Z. Rapaporta i Dr. M. Rozwadowskiego. Tarnów r. 1929. Księgarnia Z. Jelenia

Tarnów i jego okolica — Z. Simchego. Monografja geograficzna, uwzględniająca plan wycieczek. Wydana nakładem gminy m. Tarnowa, r. 1931 — str. 304, mapki, wykresy, rysunki, rotograwjury i fotografje. Cena zł. 18.

Toruń.

Ilustrowany przewodnik po Toruniu — Dr. M. Orłowicza. Wydawnictwo Książnicy Polskiej (Atlas) r. 1924— str. 64, ilustracje i plan miasta. Odbitka z „Ilustrowanego przewodnika po woj. Pomorskiem" (wyczerpany).

Monografja i przewodnik ilustrowany po Toruniu. — Wydany nakładem Pomorskiej drukarni rolniczej sp. akc w Toruniu. Tekst opracowali Dr. Lankau i Dr. Pajzderski, str. 84, ilustracje i plan miasta.

Toruń, jego dzieje i zabytki — M. Sydowa. Przewodnik wydany nakładem Drukarni Toruńskiej s. a. w Toruniu, r. 1929 — str. 125 i ilustracje. Cena zł. 2.

Trembowla.

Przewodnik po Trembowli i powiecie — K. Missona. Wydawnictwo Podolskiego Tow. Turystyczno Krajoznawczego, r. 1930 — str. 25. Cena 50 gr.

Warszawa.

I. Miasto: — **Mały przewodnik po Warszawie** — Al. Janowskiego i Dr. R. Fleszarowej. Wydany nakładem P.T. Krajoznawczego — Oddziału Warszawskiego — r. 1930— str. 54. Cena zł. 1 gr. 20.

Przewodnik po Warszawie — Dr. M. Orłowicza. Wydany nakładem P. T. Krajoznawczego — Oddziału w Warszawie — r. 1922 — str. 215, plan miasta i ilustracje (wyczerpany).

Przewodnik po Warszawie dla harcerzy i dla wszystkich pragnących zwiedzić stolicę — E. Muszalskiego i T. Rudnickiego. Wydawnictwo Księgarni J. Lisowskiej. Str. 123. Cena zł. 1.

3 dni w Warszawie — T. Sawickiego. Przewodnik ze specjalnemi planikami na każdy dzień oraz ogólnym planem Warszawy monumentalnej. Przewodnik obejmuje i Wilanów. Wydawnictwo Polskiego Tow. Księgarni Kolejowych „Ruch" w Warszawie, str. 32. Ten sam przewodnik wydany w jęz. angielskim, francuskim i niemieckim.

Przewodnik po dzielnicy staromiejskiej. — Al. Janowskiego. Wydawnictwo P. T. Krajoznawczego — Oddziału Warszawskiego — str. 4 — cena gr. 10.

Przewodnik po Zamku Królewskim w Warszawie. — Wydany nakładem Dyrekcji Państwowych Zbiorów Sztuki Ministerstwa W. R. i O. P. r. 1930 — str. 37 i ilustracje. Cena zł. 1 gr. 20.

Zamek Królewski. — Opracował i wydał E. Boss nakładem Wydziału Ośw. i Kult. Magistratu st. m. Warszawy, r. 1931 — str. 9. Cena gr. 10.

Łazienki Królewskie — L. Niemojewskiego. Przewodnik z katalogiem obrazów, wydany z zapomogi Departamentu Sztuki Ministerstwa W. R. i O. P. r. 1922 — str. 103 i ilustracje. Cena zł. 2 gr. 40.

Łazienki Królewskie. — Opracował A. Brzeczkowski, a wydano nakładem Wydziału Ośw. i Kult. Magistratu st. m. Warszawy r. 1931 — str. 8. Cena gr. 10.

Katedra św. Jana — W. Trojanowskiego. Przewodnik artystyczny, wydany nakładem P. T. Krajoznawczego — Oddziału Warszawskiego — r. 1923 — str. 43 i ilustracje. Cena gr. 70.

Pałac Paca w Warszawie — Zb. Rewskiego. Monografja wydana nakładem P. T. Krajoznawczego — Oddziału Warszawskiego — r. 1929 — str. 70 i ilustracje. Cena zł. 1 gr. 50.

Przewodnik po cmentarzach warszawskich — Dr. M. Orłowicza. Wydany nakładem P. T. Krajoznawczego — Oddziału Warszawskiego — r. 1921, str. 42, plan Powązek, cmentarza ewangelickiego i żydowskiego. Cena gr. 60.

Krótki przewodnik drzewoznawczy po parku Ign. Paderewskiego w Warszawie — R. Kobendzy, wydany nakładem Wydziału Ośw. i Kult. Magistratu m. st. Warszawy, r. 1930 — str. 51. Cena gr. 80.

II. Okolice: — **Okolice Warszawy** — Praca zbiorowa, wydana nakładem P. T. Krajoznawczego — Oddziału

Warszawskiego — r. 1927 — str. 56 i ilustracje. Cena zł. 1 gr. 50.

Wydawnictwo obejmuje krajobraz i zabytki.

Przewodnik florystyczny po okolicach i parkach Warszawy — Dr. J. Kołodziejczyka i R. Kobendzy. Wydawnictwo M. Arcta, r. 1922 — str. 90, mapki i ilustracje. Cena gr. 80.

Przewodnik geologiczny po Warszawie i okolicy. — Opracowali J. Lewiński, A. Łuniewski, St. Małkowski i J. Samsonowicz. Wydawnictwo Oddziału Warszawskiego Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademji Umiejętności, r. 1927 — str. 178, mapka geologiczna, wykresy i ilustracje. Cena zł. 6.

Przewodnik zoologiczny po okolicach Warszawy — St. Sumińskiego i Sz. Tenenbauma. Wydawnictwo M. Arcta. Warszawa r. 1921 — str. 100, cena 60 gr.

Wycieczka do Czerska — Al. Janowskiego. Krótki przewodnik z opracowaną marszrutą, wydany nakładem P. T. Krajoznawczego — Oddziału Warszawskiego — r. 1926 — str. 16 i ilustracje. Cena gr. 50.

Wycieczka do Otwocka — Al. Janowskiego. Krótki przewodnik z opracowaną marszrutą, wydany nakładem P. T. Krajoznawczego — Oddziału Warszawskiego — r. 1926 — str. 16 i ilustracje. Cena gr. 50.

Wycieczka do Żelazowej Woli — Al. Janowskiego. Krótki przewodnik z opracowaną marszrutą, wydany nakładem P. T. Krajoznawczego — Oddziału Warszawskiego — r. 1926 — str. 11 i ilustracje. Cena gr. 50.

Cztery wycieczki do Puszczy Kampinoskiej — J. i R. Kobendzów. Przewodnik wydany nakładem P. T. Krajoznawczego — Oddziału Warszawskiego — r. 1929— str. 40 i ilustracje. Przewodnik składa się z czterech marszrut wycieczkowych wzdłuż wytkniętych szlaków przez

Oddział Warszawski P. T. Krajoznawczego. Cena zł. 1 gr. 50.

Bielany. — Opracowane przez Al. Brzeczkowskiego, a wydane nakładem Wydziału Ośw. i Kult. Magistratu m. st. Warszawy. r. 1930 — str. 4. Cena gr. 5.

Wilno.

I. Miasto: — **Wilno.** — Przewodnik krajoznawczy — Prof. J. Kłosa. Szkic monografji historyczno - architektonicznej. Wydany nakładem Polskiego Tow. Krajoznawczego — Oddziału w Wilnie — r. 1929 — str. 285, ilustracje i plany miasta. Cena zł. 7. Przewodnik obszerny i b. treściwy.

Wilno. — Przewodnik — Wł. Studnickiego. Wydany nakładem Druk. L. Chomińskiego w Wilnie r. 1921 — str. 68 (wyczerpany).

Przewodnik po Wilnie — Dr. Wł. Zahorskiego. Wydany nakładem J. Zawadzkiego w Wilnie r. 1927 — str. 182, ilustracje i plan miasta. Cena zł. 2.

Dwa dni w Wilnie — Wydawnictwo P. Touring Klubu — Oddziału w Wilnie — r. 1929—str. 12. Ulotka z planem i ilustracjami.

II. Okolice: — **Okolice Wilna.** — Przewodnik turystyczny — St. Jarockiego. Wydany nakładem J. Zawadzkiego w Wilnie r. 1925 — str. 80, ilustracje i mapka. Cena zł. 1 gr. 60.

Kalwarja pod Wilnem — E. Jeleńskiej. Wydawnictwo J. Zawadzkiego w Wilnie. Cena zł. 1 gr. 50.

Włocławek:

Ilustrowany przewodnik po Włocławku i okolicy — P. Czarneckiego. Wydawnictwo Miejskiego Komitetu Regjonalnego we Włocławku — str. 48 ilustracje i plan m.

Przewodnik ilustrowany po Włocławku — St. Jankowskiego. Włocławek, r. 1922, str. 128.

Zaleszczyki:

Przewodnik informacyjny po Zaleszczykach i okolicy — J. Schwartza. Wydawnictwo Towarzystwa Turystyczno Krajoznawczego — Oddziału w Zaleszczykach — r. 1931 — str. 70 — cena zł. 2.

Zamość.

Zamość, ordynacja Zamojskich i pow. Zamojski — Br. Chlebowskiego. Nakładem Księgarni Z. Pomarańskiego w Zamościu str. 60 — cena gr. 60. Krótka monografja.

Złoczów:

Dzieje miasta Złoczowa. — Wydawnictwo Podolskiego Towarzystwa Turystyczno Krajoznawczego. Cena zł. 5.

VI. PRZEWODNIKI PO ZIEMIACH DAWNEJ POLSKI, POŁOŻONYCH POZA GRANICAMI RZECZYPOSPOLITEJ.

Ilustrowany przewodnik po Spiszu, Orawie, Liptowie i Czadeckiem — Dr. M. Orłowicza. Wydany nakładem Książnicy Polskiej (Atlas), r. 1921 — str. 288, ilustracje i mapka. Cena zł. 4 gr. 50.

Ilustrowany przewodnik po Mazurach Pruskich i Warmji — Dr. M. Orłowicza. Wydany nakładem Książnicy Polskiej (Atlas) r. 1923 — str. 294 ilustracje. Cena zł. 4 gr. 50.

Ilustrowany przewodnik po Gdańsku — Dr. M. Orłowicza. Wydany nakładem Polskiego Tow. Krajoznawczego, r. 1928 — str. 217, ilustracje i plan miasta. Przewodnik obejmuje i terytorjum wolnego m. Gdańska. Cena zł. 3.

Ilustrowany przewodnik po Gdańsku. — Wyd. II Ajencji Wschodniej — str. 90. Cena zł. 1 gr. 50.

Uwaga. — W spisie prócz literatury specjalnie przewodnikowej podano i niektóre monografje o charakterze jednak turystycznym, odnoszące się przeważnie do tych

miejscowości, które specjalnej literatury przewodnikowej nie posiadają. Spis obejmuje możliwie wszystkie te wydawnictwa, które ukazały się w druku po r. 1919.

Przewodniki wymienione w spisie nabywać można w biurze P. T. Krajoznawczego — Oddziału Warszawskiego (Warszawa — Karowa 31) jak również i księgarniach.

VII. LITERATURA PRZEWODNIKOWA PO POLSCE W JĘZYKACH OBCYCH.

Przewodniki ogólne.

W języku angielskim:

Poland (A Tourist Guide) — Dr. M. Orłowicz. Wydawnictwo Ministerstwa Rob. Publicznych. Warszawa, r. 1927 — str. 118.

Guide of Poland. Polish and English.—A. Burski. Wydawn. Polsk. Ameryk. Tow. Uniwersal.

Excursions trough Poland by the Tourist Check System — Dr. M. Orłowicz. Wydawnictwo Polskiego Touring Klubu. Warszawa r. 1930.

Ilustrated Guide (South — Western Poland) — Dr. M. Orłowicz. Wydawnictwo Ministerstwa Komunikacji, Warszawa r. 1927 — str. 157 i mapa.

W języku czeskim:

Polsko turistycky pruvodce se 106 ilustracemi a mapou Polska — Dr. T. Lubaczewski. Wydany nakładem Kola Prätel Polska w Praze — Praha r. 1931 — str. 167.

W języku francuskim:

Guide illustré de la Pologne — Dr. M. Orłowicz. Wydawnictwo Ministerstwa Robót Publicznych. Warszawa, r. 1927 — str. 285 i mapa.

Guide illustré des Chemins de fer polonais (Sud — Ouest de la Pologne) — Dr. M. Orłowicz. Wydawnictwo

Ministerstwa Komunikacji. Warszawa, r. 1927 — str. 157 i mapy.

Excursions en Pologne (Service des cheques de voyages) — Dr. M. Orłowicz. Wydawnictwo Polskiego Touring Klubu. Warszawa r. 1930.

W języku holenderskim:

Reisgids voor Polen — Dr. M. Orłowicz. Wydawnictwo Polskiego Konsulatu w Rotterdamie r. 1923 — str. 55 i ilustracje.

W języku niemieckim:

Rundreisen in Polen auf Grund von Reiseschechs — Dr. M. Orłowicza Wydawnictwo Polskiego Touring Klubu. Warszawa r. 1930.

Illustrierter Eisenbahnführer (Südwestlicher Teil) — Dr. M. Orłowicz. Wydawnictwo Ministerstwa Komunikacji. Warszawa r. 1927 — str. 157.

Przewodniki po miastach.

Warszawa.

A short guide to Warsaw — Dr. M. Orłowicz. Wydawnictwo Księgarni E. Wendego. Warszawa r. 1921 — str. 85 i ilustracje.

3 days in Warsaw (Wilanów) — T. Sawicki. Wydawnictwo P. Tow. Ks. Kolej. „Ruch" w Warszawie — str. 32 i plan. Przewodnik ze specjalnemi planikami na każdy dzień.

Varsovie — R. Przezdziecki. Wydawnictwo Bibljoteki Polskiej r. 1925 cena zł. 36. Ozdobna monografja ilustrowana.

Varsovie vu en 3 jours — T. Sawicki. Wydawnictwo P. Tow. Ks. Kolej. „Ruch" w Warszawie — str. 39 i plan miasta. Przewodnik ze specjalnymi planikami na każdy dzien. **Le château de Łazienki** — S. Dunin - Karwicki.

Wydawnictwo Gebethnera i Wolffa. Warszawa r. 1927— str. 20 i ilustracje.

Kraków.

Cracow and its environs (Przewodnik po Krakowie i okolicy). — Wydawnictwo Polskiego Związku Turystycznego w Krakowie r. 1928 — str. 92, ilustracje i plan m.

Cracovie et ses environs (Przewodnik po Krakowie i okolicy). — Wydawnictwo Polskiego Związku Turystycznego w Krakowie r. 1928 — str. 107, ilustracje i plan miasta.

Krakau und Umgebung (Przewodnik po Krakowie i okolicy). — Wydawnictwo Polskiego Związku Turystycznego w Krakowie r. 1928 — str. 106, ilustracje i plan m.

Deux jours à Cracovie — E. Morawskiej. Wydawnictwo Krzyżanowskiego. Kraków, str. 38 i ilustracje.

Poznań.

Le Guide des étrangers à Poznań — Dr. Worman. Poznań r. 1924, str. 56.

Po Tatrach.

Die Hohe Tatra — Dr. A. Otto. Grieben — Reiseführer B. 47. W. X. Berlin r. 1926.

Zakopane (w językach: angielskim, francuskim i niemieckim) — T. Zwoliński. Wydawnictwo Zarządu Uzdrowiska w Zakopanem r. 1931. Prospekt ilustrowany, który zawiera krótki opis Zakopanego i Tatr oraz szereg informacyj dotyczących pobytu w Zakopanem i pobliskich wycieczek tatrzańskich.

VIII. MAPY TURYSTYCZNE.

Mapy górskie.

Gorgany Zachodnie — A. Lenkiewicza. Wyd. Książnicy Atlas. Podziałka 1:100.000 rozm. 34×35. Cena zł. 3.

Mapa turystyczna Karpat Polskich. — Wydana staraniem P. T. Tatrzańskiego przez Zakłady Kartograficzne „GEA" w Warszawie r. 1929. Podziałka 1:100.000 — rozm. 33×40 cm. Mapa obejmuje następujące arkusze: ark. 1. Szczawnica—Pieniny—Żegiestów, ark. 2. Pilsko — Barania Góra, ark. 3. Czarnohora — Żabie, ark. 4. Jaremcze — Worochta, ark. 5. Babia Góra, ark. 6. Bielsko — Magórka — Klimczok, ark. 7. Nowy Sącz — Krynica. Mapy szczegółowe, wielobarwne, z uzupełnioną nomenklaturą i wykreślonemi szlakami turystycznemi. Cena księgarska 2 zł. 50 gr. odcinek.

Tatry — T. Zwolińskiego. Część wschodnia: Tatry Wysokie i Bielskie w podziałce 1:40.000. Wydawnictwo Książnicy Atlas r. 1930. Cena zł. 9 gr. 50 (niepodklejona) Mapa specjalnie turystyczna, wielobarwna, warstwicowa, podająca wszelkie szczegóły terenu. Obejmuje obszar od Poronina, Bukowiny i Żaru na poł. po Jaskinie Bielskie na wsch., uzdrowiska podtatrzańskie na poł. a Zakopane na zach.

Tatry Polskie — T. Zwolińskiego. Wielobarwna warstwicowa mapa turystyczna Tatr środkowych i Zakopanego w podziałce 1:37.500, z oznaczeniem wszystkich szczegółów terenu, dróg, kolorów ścieżek, znaków i t. d. Wydanie 6 — cena zł. 5.

Mapa Podhala, Spisza i Orawy — T. Zwolińskiego. Mapa wydana staraniem i nakładem Komitetu Narodowego Obrony Spisza, Orawy i Podhala. W podziałce 1:200.000. Obejmuje teren od Żywca i Nowego Sącza po Niżnie Tatry na Słowaczyźnie. Może posłużyć jako mapa przeglądowa lub automobilowa Tatr i Podhala.

Mapa szlaków turystycznych w Beskidach Zachodnich — w opracowaniu K. Sosnowskiego oraz Z. i T. Wyrobków. Wydana jako załącznik do Zarządzenia Kurator-

um Okręgu Szkolnego Krakowskiego L. O. — 1432/30. W skali 1:200.000. Obejmuje teren od Grybowa na wschodzie aż po Wisłę na zachodzie, z oznaczeniem ścieżek górskich w naturalnych barwach.

Mapy regjonalne i ogólne.

Mapa Świętokrzyskich szlaków turystycznych.—Wydana nakładem P. T. Krajoznawczego — Oddziałów: Kieleckiego, Ostrowieckiego i Sandomierskiego w skali 1:200.000 — r. 1927. Mapa posiada opis szlaków wycieczkowych. Cena zł. 1 gr. 10.

Mapa szlaku turystycznego w okolicach Krakowa — St. Leszczyckiego. Wydana nakładem P. T. Krajoznawczego — Oddziału Krakowskiego r. 1930. Mapa 100 klm. szlaku wycieczkowego ze zwięzłym opisem szlaku. Cena gr. 50.

Mapa Polskiego Wybrzeża. — Wydana nakładem Pol. Tow. Księgarni Kolejowych „Ruch" w skali 1:100.000. Mapa nie obejmuje Szwajcarji Kaszubskiej.

Mapa okolic Lwowa. — Wydana nakładem Książnicy Atlas — w skali 1:100.000 rozm. 43×57 cm. Mapa kolorowana. Cena zł. 3.

Mapa topograficzna okolic Warszawy. — Wydana nakładem Wojskowego Instytutu Geograficznego r. 1924 w skali 1:100.000. Mapa sięga od półn. po Serock, od poł. po Czersk, od zach. po Sochaczew, od wsch. po Mińsk Mazowiecki. Cena zł. 5.

Mapa samochodowa Rzeczypospolitej Polskiej.—Wydana nakładem Wojskowego Instytutu Geograficznego w skali 1:300.000. Mapa opracowana dla ruchu kołowego, zawiera wszelkie objekty i znaki mające znaczenie dla komunikacji samochodowej (szosy I i II kl.). Wydana w 7 kolorach arkuszami. Cena arkusza 2 zł. Dotąd wydano tylko 4 arkusze.

Mapa samochodowa Polski. — Wydana nakładem Trzaski, Ewerta i Michalskiego w Warszawie r. 1930. Skala 1:1.000.000. Mapa posiada plany dróg dojazdowych Warszawy, Krakowa, Poznania, Lwowa i Łodzi. Cena zł. 13.80.

Automobilowy przewodnik po Polsce.—W opracowaniu Dr. M. Orłowicza i Inż. R. Morsztyna. Wydawnictwo Automobilklubu Polskiego w Warszawie r. 1930. Przewodnik zawiera 31 map (odcinków) w skali 1:500.000, na których podane są odległości w kilometrach pomiędzy poszczególnemi miejscowościami. Cena zł. 7

Mapy specjalne z obszaru Polski — w skali 1:75.000. Na składzie w Książnicy Atlas. Odcinek gr. 90.

Katalog map i innych wydawnictw Wojskowego Instytutu Geograficznego — ze skorowidzami i wzorami.— Nakładem Wojskowego Instytutu Geograficznego r. 1927.

Uwaga: — Mapy sztabowe i wydawnictwa kartograficzne Wojskowego Instytutu Geograficznego, nabywać można w generalnej reprezentacji wydawnictw W. I. G.: „Samopomoc Inwalidzka" w Warszawie — ul. Sienkiewicza 2.

VIII. SCHRONISKA TURYSTYCZNE

A. SCHRONISKA GÓRSKIE

Położenie schroniska i nazwa.	Własność	Zagosp. Nie-zagosp.	Ilość miejsc noclegow.	Cena noclegu			Adres
				człon.	młodzież szk.	niecz ł.	
TATRY.							
Hala Gąsienicowa (nowe)	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	120	2,30 2,—	[1]) [2])	3,45 3,—	Zakopane, Hala Gąsienicowa
Hala Gąsienicowa (stare)	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	30	1,—			Zakopane, Hala Gąsienicowa
Hala Pyszna	Pol. Tow. Tatrz.	niezag.	16	0,80		1,—	Zakopane, Dworzec Tatrzański.
Dolina Kościeliska	prywatne	zagosp.					Zakopane.
Dolina Pięciu Stawów Polskich	Pol. Tow. Tatrz.	niezag.	56	1,50 1,80 1,—		3,60 2,—	Bukowina

Dolina Roztoki	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	50	1,80 1,—		3,60 2,—	Roztoka, Zakopane
Kalatówki	Tatrzańskie Tow. Narc.	zagosp.					Zakopane
Łysa Polana	prywatne	zagosp.	15				Zakopane
Morskie Oko (nowe)	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	61	3,— 1,20		6,—	Zakopane, Morskie Oko
Morskie Oko (stare)	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	60	1,20		1,70	Zakopane, Morskie Oko
Polana Chochołowska	Warsz. Klub Narc.	niezag.					Zakopane
Zakopane	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	59	1,50 2,50		3,— 1,50	Zakopane, Dworzec Tatrzański
Zakopane, Dom Wycieczkowy im. ks. Stolarczyka	Polskie Tow. Krajozn.	zagosp.	100	2,—	1,— 1,50	3,—	Zakopane, ul. Chałubińskiego pod Kozińcem
Zakopane, „Mołodów" Schron. tur.	Związ. Polskich Nauczycieli Szkół Powsz.		60	2,— 3,—			Zakopane, ul. Piłsudskiego

Położenie schroniska i nazwa	Własność	Zagosp. Nie-zagosp.	Ilość noclegów	Cena noclegu			Adres
				człon.	młodzież szk.	niecześł.	
Zakopane, Bursa Tow. Pomocy Naukowych	Tow. Pomocy Naukowych		50				Zakopane, ul. Krupówki
Zakopane, Schronisko Śląskiej Wojewódzkiej Komisji Turystycznej	Śląsk. Wojew. Komisji Turyst.			0,50			Willa „Cieszynianka". Droga do Białego.
PIENINY.							
Czorsztyn, Schronisko Naucz. Szk. Powsz.	prywatne	zagosp.	36			2,—	Czorsztyn, p. Kluczkowice
Krościenko	prywatne	zagosp.	20				Willa w Krościenku n./D. Kazim. Kajana
Sromowce Niżne „Pod Trzema Koronami"	Śląskiej Woj. Komisji Turyst.	zagosp.	20		0,50		Sromowce Niżne

Sromowce Wyżne „Dworek Cisowy"	Związku Harcerstwa Polskiego		50			0,20	Sromowce Wyżne
Szczawnica Niżna	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	12	1,00		2,—	Stary Sącz
BESKIDY ZACHODNIE.							
Babia Góra	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	70	0,50 1,—	0,50	1,— 2,— 3,—	st. Maków, os. Zawoja
Babia Góra	Beskidenverein	zagosp.	50				st. Maków
Barania	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	72	0,50 1,— 2,—	0,50	3,—	Barania — Wisła
Błatnia	Towarz. „Naturfreunde" w Bielsku	zagosp.	50				Bielsko
Boracza	Sekcji Narciars. Kl. Sport. „Makkabi" w Bielsku	zagosp.	50				st. Milówka

Położenie schroniska i nazwa	Własność	Zagosp. Nie-zagosp.	Ilość miejsc noclegow.	Cena noclegu			Adres
				człon.	młodzież szk.	niecz.	
Pod Pilskiem Glinne (Korbielów)	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	60	1,–		2,—	Korbielów, p. Jeleśnia
Klimczak	Beskidenverein	zagosp.	80				Bielsko
Koziniec	prywatne	zagosp.	12				Wisła
Lipowska	Beskidenverein	zagosp.	20	1,50		3,—	Węgierska Górka
Magórka	Beskidenverein	zagosp.	80				Bystra
Magórka	Beskidenverein	zagosp.	60				Bystra
Magórka	prywatne	zagosp.	44				Bystra
Magóra	Beskidenverein	zagosp.	48	1,50		3,—	Bystra
Przełęcz Magóra „Klementynówka"	Beskidenverein	zagosp.	45				Bielsko
Pilsko	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	100				Jeleśnia

Równica	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	50	0,50 1,– 2,–	0,50	3,–	Ustroń
Runek	Pol. Tow. Tatrz.	niezag.	8	0,75		1,50	Krynica
Salmopol	Beskidenverein	zagosp.	26				Bystra
pod Skrzycznem	prywatne	niezag.	16				Bystra
na Stożku	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	75	1,50		3,–	Wisła
Szyndzielnia	Beskidenverein	zagosp.	12				Bielsko
Turbacz	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	38	1,25 2,50		2,50 5,–	Nowy Targ
Wielki Luboń	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	10				Rabka Zdrój
Żar	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	100	1,–		2,–	Żywiec, Międzybrodzie Bialskie
BESKIDY WSCHODNIE.							
Borewka pod Sywulą	Pol. Tow. Tatrz.	niezag.	24				Broszniów
Burkut	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	10	0,50			Kołomyja

Położenie schroniska i nazwa	Własność	Zagosp. Nie-zagosp.	Ilość miejsc noclegow.	Cena noclegu			Adres
				członków	młodzież szk.	nieczł.	
Ciuchowy Dział	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	4				Borysław
Czarna Góra	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	14	1,25 2,25			Borysław
Diłok	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	10	1,— 2,—			Diłok
Doboszanka	Pol. Tow. Tatrz.	niezag.	30	0,50		1 —	Nadwórna
Dolina	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	4	0,50			Dolina
na Jali	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	25	2,50		3,50	Broszniów, os. Ryzarnia
Ludwikówka	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	10	0,50			Dolina
Łysunia	Pol. Tow. Tatrz.	niezag.	20	1,—		1,50	Mikuliczyn
Mikuliczyn	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	4	1,—			Mikuliczyn
Nadwórna	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	6	1,—			Nadwórna
Podleśniów	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	10	0,50			Podleśniów

Rozłucz	Wych. Fiz. Okr. K. X.	zagosp.	80				Rozłucz
Sławsko	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	4				Sławsko
Sławsko pod Wełykim Werchem	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	4				Sławsko
Sławsko	Karpackie Tow. Narc.	zagosp.	80	1,— 3,—			Sławsko
Sławsko	Lwowski Klub Sp. „Czarni"	niezag.	30				Sławsko
Szybeny	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	10	0,50			Kołomyja
Worochta	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	80	0,50 1,— 2,— 2,50			Worochta
Wyszków	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	10	0,50			Dolina
Zaroślak	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	50	2,50		4,50	Worochta
Zielenica	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	10	0,50			Nadwórna
Zielona	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	6	1,—			Nadwórna
Żabie	Pol. Tow. Tatrz.	zagosp.	10	0,50			Kołomyja

B. INNE SCHRONISKA NA NIZINACH

Położenie schroniska i nazwa	Własność	Zagosp. Nie-zagosp.	Ilość miejsc noclegów.	Cena noclegu			Adres
				człon.	młodzież szk.	niecz.	
Bydgoszcz	Pol. Tow. Krajozn.	zagosp.	20	1,–		1,50	Bydgoszcz, ul. Staszica 8
Gdańsk, Polski Dom Akademicki, Ognisko Wycieczkowe we Wrzeszczu	Polski Dom Akadem.	zagosp.	100	60 fenigów			Gdańsk, ul. Heeresanger Nr. 11-a
Gdańsk, Dom Polski dla wycieczek szk.	Gminy Polskiej	zagosp.	100		0,40 0,60		Gdańsk, ul. Wallgasse Nr. 16-a
Grudziądz	Pol. Tow. Kraj.	zagosp.	28	0,50		1,—	ul. Forteczna 29, róg Nadgórnej
Kazimierz nad Wisłą	Pol. Tow. Kraj.	zagosp.	40	0,50	0,20 0,30	1,–	Kazimierz nad Wisłą, Klasztor OO. Reformatów
Kraków	Pol. Tow. Kraj.	zagosp.	30	1,50	1,50	2,–	Kraków, ul. Grodzka Nr. 64

Kraków	Tow. Szk. Ludowej		200				Kraków, ul. Św. Anny 5
Kraków, Miejski Dom Wycieczkowy			2C0		1,70		Kraków, Al. 3-go Maja (Oleandry)
Krzywcze Górne	Podols. Tow. Tur. Krajozn.		20				Krzywcze Górne, pow. Borszczów
Narocz	Tow. Przyjaciół Naroczy						Wilno
Ojców, Willa „Reduta" koło Bramy Krak.	Pol. Tow. Kraj.	zagosp.	70	1,50 2.—	0,50	2,50 3,—	Ojców, willa „Reduta"
Pieskowa Skała	Pol. Tow. Kraj.	zagosp.	30	0,30		1,—	Pieskowa Skała, willa p. Marszałkowej.
Puck	Pol. Tow. Kraj.	zagosp.	64	1,—	0,50	2,—	Puck. schr. Pol. Tow. Kraj. przy Dworcu Kolejowym
Sandomierz	Pol. Tow. Kraj.	zagosp.	30	1,—	0,60	1,50	Sandomierz (Muzeum, Biblioteka)

Położenie schroniska i nazwa	Własność	Zagosp. Nie-zagosp.	Ilość miejsc noclegow.	Cena noclegu			Adres
				człon.	młodzież szk.	nieczł.	
Św. Katarzyna	Pol. Tow. Kraj.	zagosp.	20	0,50			Św. Katarzyna, willa pp. Dziaczkowskich pod Łysicą
Świteź	Pol. Tow. Kraj.	zagosp.	32	1,—	0,50	2,—	Nowogródek, inż. Puzynowski
Toruń	Pol. Tow. Kraj.	zagosp.	50	0,50 1,50	0,80		Toruń, ul. Przedzamcze 9
Troki	Ligi Morsk. i Kolonj.						Troki, schr. nad jez. Galwe
Warszawa	Pol. Tow. Kraj.	zagosp.	20	2,—	2,—	2,50	Warszawa, ul. Karowa Nr. 31
Warszawa, Gimnazjum Św. Wojciecha			40		0,50		Warszawa, ul. Hortensja Nr. 2
Wigry	Pol. Tow. Kraj.	zagosp.	60	0,50 1,—	0,50 1,—	1,— 2,—	Wigry, pow. Augustowski, st. kol. Płociczno

Wilno	Pol. Tow. Kraj.	zagosp.	30	0,50 1,—	0,50 1,00	0,75 1,50	Wilno, ul. Św. Anny Nr. 13
Zaleszczyki	Podolsk. Tow. Tur. Krajozn.		20				Zaleszczyki, Seminarjum Nauczycielskie
Zamość	Sejmik		20				Zamość, „Dom Sejmikowy"

IX. SZKOLNE SCHRONISKA WYCIECZKOWE.

Celem rozbudzenia i rozwinięcia wśród młodzieży szkolnej ruchu turystyczno - krajoznawczego Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego organizuje z „Funduszu szkolnych domów wycieczkowych" szkolne schroniska noclegowe i domy wycieczkowe, jako punkty oparcia dla wycieczek i wędrówek młodzieży szkolnej.

Wykaz szczegółowy schronisk wraz z mapą ich rozmieszczenia znajduje się w informatorze, wydawanym corocznie przez Ministerstwo (skład główny Książnica Atlas — Warszawa — Nowy Świat 59).

Szkolne schroniska wycieczkowe organizowane są przedewszystkiem w budynkach szkolnych szkół wszelkich typów, pozatem pewna liczba schronisk mieści się w domach wycieczkowych specjalnie na ten cel zbudowanych lub budynkach towarzystw, popierających turystykę wogóle, a turystykę młodzieży w szczególności.

Schroniska wycieczkowe w budynkach szkolnych, bursach i internatach pozostają pod nadzorem i opieką dyrekcyj, względnie kierowników szkół.

Schroniska zaopatrzone są w łóżka - leżaki z materacami sprężynowymi oraz w koce i poduszki (niektóre i w sienniki), ponadto w miednice i wiadra do mycia.

Do korzystania ze schronisk mają prawo:

a) dziatwa i młodzież szkolna, odbywająca wycieczki w grupach pod kierownictwem nauczycieli lub kierowników organizacyj wychowawczych szkolnych,

b) drużyny i zespoły wędrowne uczniów (uczenic) oraz pojedyńczy uczniowie odbywający wycieczki piesze, wioślarskie, narciarskie, kolarskie i t. p.,

c) nauczyciele, towarzyszący wycieczkom młodzieży szkolnej oraz zespoły wycieczkowe nauczycielskie.

O ile lokal schroniska jest wolny, mogą z niego korzystać wycieczki zespołowe młodzieży pozaszkolnej, nauczyciele, studenci szkół akademickich i członkowie Towarzystw Turystycznych, odbywający wycieczki turystyczne w grupach lub pojedyńczo.

Po przybyciu do schroniska kierownik wycieczki (także i osoba pojedyńcza, korzystająca ze schroniska) obowiązany jest wypełnić szczegółowo druk sprawozdawczy, znajdujący się na miejscu.

Opłata za jeden nocleg wynosi od 20 gr. do 1 zł. w zależności od wyposażenia schroniska.

w Województwie Białostockiem:

	łóżek
Augustów — szkoła powszechna Nr. 2, ul. ks. Skorupki 24	20
Białowieża — 7 kl. publ. szkoła powszechna . .	20
Druskieniki — publ. szkoła powszechna im. ks. Piotra Skargi, ul. Piłsudskiego	10
Grodno — państwowe seminarjum nauczycielskie męskie ul. Mostowa	20
Morgowniki (pod Nowogrodem Łomżyńskim) — Dom wakacyjny Min. W. R. i O. P. . . .	20

łóżek

Myszyniec — publ. szkoła powszechna 20

Serwy (pow. Augustowski) Dom wakacyjny Ministerstwa W. R. i O. P. 50

Wigry — Schronisko P. T. Krajozawczego. Miejsc ogółem 60 w tem dla młodzieży 30

w Województwie Kieleckiem:

Bodzentyn — publ. szkoła powszechna 20

Częstochowa — publ. szkoła powszechna Nr. 1 ul. ks. Kordeckiego Nr. 11 30

Janów (Złoty Potok) — publ. szk. powsz. . . 20

Kielce—7 kl. szkoła powsz. im. M. Konopnickiej 20

Nowa Słupia — publ. szkoła powszechna 40

Ojców — Schronisko P. T. Krajoznawczego — Willa Reduta koło Bramy Krakowskiej . . . 30

Olkusz — publ. szkoła powszechna Nr. 2 . . . 20

Opatów — 7 kl. publ. szkoła powsz. ul. Kościelna 2 20

Sandomierz — 7 kl. publ. szkoła powszechna, ul. N. Marji P. 3 20

Skała (pod Ojcowem) — publ. szkoła powsz. . . 20

Sosnowiec — państw. seminarjum nauczycielskie męskie, ul. Wawel 1 40

Ujazd — publ. szkoła powszechna 20

w Województwie Krakowskiem:

Jabłonka — publ. szkoła powszechna 20

Jordanów — 7 kl. publ. szkoła powszechna . . . 10

Kalwarja Zebrzydowska—7 kl. publ. szkoła powsz. 20

Kraków — Miejski dom wycieczkowy, Al. 3 Maja, Oleandry 200

Krościenko — 7 kl. publ. szkoła powszechna . . 20

łóżek

Krynica (wieś) — publ. szkoła powszechna . . . 20
Lipnica Mała — publ. szkoła powszechna . . . 10
Lipnica Wielka — publ. szkoła powszechna . . 10
Maniowy — publ. szkoła powszechna 20
Milówka — 7 kl. publ. szkoła powszechna . . . 10
Mszana Dolna — publ. szkoła powsz. męska . . 20
Muszyna — publ. szkoła powszechna 10
Nowy Sącz — państw. gimnazjum I im. J. Długosza 20
Nowy Targ — publ. szkoła powszechna męska . . 20
Piwniczna — 7 kl. publ. szkoła powszechna . . 10
Rytro — publ. szkoła powszechna 20
Sromowce Niżne — Dom Śląskiej Woj. Komisji Turystycznej 50
Szczyrk — 7 kl. szkoła powszechna 20
Witów na Podhalu—publ. szkoła powszechna . . 10
Zawoja — „Stolarnia" — Schronisko Śląskiej Woj. Komisji Turystycznej 25
Żegiestów — publ. szkoła powszechna 10
Żywiec — państw. gimnazjum im. M. Kopernika . 20

w Województwie Lubelskiem:

Kazimierz nad Wisłą — 7 klasowa publiczna szkoła powszechna 50
Lublin I. — 7 kl. publ. szkoła powszechna Nr. 3, Przedmieście Czwartek 20
Lublin 2. — Bursa przy gimn. państw. im. Zamojskiego — ul. Królewska 11 40
Nałęczów — Uniwersytet Ludowy im. Żeromskiego na Pałubach 20
Puławy — 7 kl. publ. szkoła powsz. Nr. 1. . . . 30
Zamość — Internat państw. seminarjum naucz. żeńskiego 20

w Województwie Lwowskiem:

	łóżek
Lwów — 7 kl. publ. szkoła powszechna im. Lenartowicza — ul. Weteranów	20
Drohobycz — 7 kl. publ. szkoła powszechna męska ul. Zawale 14	30
Dukla — 7 kl. publ. szkoła powszechna	20
Krosno — państw. gimn. męskie im. M. Kopernika ul. ks. P. Skargi	20
Turka — publ. szkoła powszechna	10

w Województwie Łódzkiem:

Kalisz — Przystań wioślarska państw. gimnazjum im. Kościuszki	10
Łódź — 7 kl. publ. szkoła powszechna Nr. 1, ul. Nowotargowa 24	20
Piotrków — państw. seminarjum nauczycielskie żeńskie	20
Tomaszów - Mazowiecki — publ. szkoła powsz. Nr. 1, ul. Pilczna	20

w Województwie Nowogródzkiem:

Mir — 7 kl. publ. szkoła powszechna	10
Nieśwież — publ. szkoła powszechna	20
Nowogródek — Inspektorat Szkolny (zgłoszenia)— gmach starego Województwa, ul. Grodzieńska	30
Nad Świtezią — w Schronisku P. T. Krajoznawczego (ogółem miejsc 32)	20

w Województwie Poleskiem:

Brześć nad Bugiem — państw. gimnazjum im. Traugutta	10

	łóżek
Łuniniec — państw. gimnazjum	10
Pińsk 1 — państw. gimnazjum	20
„ 2 — szkolna przystań wioślarska	10

w Województwie Pomorskiem:

Brodnica — publ. szkoła powszechna żeńska . .	20
Chojnice — publ. szkoła powszechna męska . . .	20
Ciche — publ. szkoła powszechna męska. . . .	20
Czersk — publ. szkoła powszechna męska . . .	20
Działdowo — publ. szkoła powszechna męska . .	20
Gdynia — publ. szkoła powszechna.	100
Gdynia — Chylonja — publ. szkoła powszechna .	20
Gdynia — Oksywie — publ. szkoła powszechna .	20
Gołub — publ. szkoła powszechna	10
Hel — publ. szkoła powszechna	10
Jastarnia — Bór — publ. szkoła powszechna . .	10
Kartuzy — Miejska szkoła powszechna	20
Karwia — publ. szkoła powszechna.	10
Mały Kack — publ. szkoła powszechna	10
Ostrzyce — publ. szkoła powszechna	10
Swiecie — publ. szkoła powszechna	10
Toruń — męska szkoła wydziałowa — Plac św. Katarzyny	20
Wejherowo — publ. szkoła powszechna ul. O.O. Reformatów Nr. 16	20
Wiele (pod Wdzydzami) — publiczna szkoła powszechna	20
Wielka Wieś — publ. szkoła powszechna. . . .	20
Zagórze (Pomorze) — publ. szkoła powszechna. .	20
Żarnowiec — publ. szkoła powszechna	20

w Województwie Poznańskiem:

	łóżek
Bydgoszcz — przystań wioślarska państw. gimnazjum humanistycznego	20
Gniezno — 7 kl. szkoła powszechna ul. św. Jana	20
Inowrocław — szkoła rolnicza Wielkopolskiej Izby Rolniczej	27
Kórnik — 7 kl. publ. szkoła powszechna	20
Kruszwica — 7 kl. publ. szkoła powszechna ul. Szkolna Nr. 4.	20
Pleszew — szkoła Wydziałowa	20
Powidz — publ. szkoła powszechna	20
Poznań — szkoła powszechna Wielkie Garbary 26 (ogółem łóżek 150)	40

w Województwie Stanisławowskiem:

Delatyn — 7 kl. szkoła powszechna	20
Jaremcze — publ. szkoła powszechna	20
Kosów — publ. szkoła powszechna żeńska . . .	20
Kuty — 7 kl. publ. męska szkoła powszechna . .	20
Mikuliczyn — publ. szkoła powszechna	20
Nadwórna — 7 kl. publ. męska szkoła powszechna	20
Niżniów — publ. szkoła powszechna	10
Skole — 7 kl. publ. żeńska szkoła powszechna .	20
Stanisławów — publ. żeńska szkoła powszechna ul. Szopena Nr. 1	20
Zielona (pow. Delatyn) —publ. szkoła powszechna	10
Żabie — 3 kl. publ. szkoła powszechna — Zabie Ilcia	20

w Województwie Śląskiem:

łóżek

(Schroniska Śląskiej Woj. Komisji Turystycznej):

Bielsko — Bursa im. Paderewskiego ul. Starobilska Nr. 3 40
Brenna — publ. szkoła powszechna 10
Bystra — publ. szkoła powszechna 20
Cieszyn — Bursa P. M. Szkolnej, ul. Stalmacha 14 40
Goleszów — publ. szkoła powszechna 20
Istebna — publ. szkoła powszechna 10
Katowice Huta — państw. gimnazjum ul. Gimnazjalna Nr. 6. 50
Skoczów — publ. szkoła powszechna 20
Ustroń (Polana) — publ. szkoła powszechna . . . 20
Wisła — publ. szkoła powszechna 40

w Województwie Tarnopolskiem:

Bilcze Złote (pow. Borszczów) — 7 kl. publ. szkoła powszechna 20
Buczacz — państwowe gimnazjum, ul. Słowackiego Nr. 18. 20
Okopy św. Trójcy — publ. szkoła powszechna . . 20
Podhorce — 4 kl. publ. szkoła powszechna . . . 20
Skałat — 7 kl. publ. szkoła powszechna 20
Tarnopol — publ. szkoła powszechna ul. Lelewela 20
Trembowla — 7 kl. publiczna męska szkoła powszechna 20
Zaleszczyki — państw. seminarjum nauczycielskie 20
Zbaraż — 7 kl. męska publ. szkoła powszechna im. Skrzetuskiego 20

W Warszawie:

	łóżek
1. 7 kl. publ. szkoła powszechna ul. Czerniakowska Nr. 128	40
2. 7 kl. publ. szkoła powszechna ul Grójecka 93 .	45
3. państw. gimnazjum im. Batorego ul. Myśliwiecka Nr. 6	100

w Województwie Warszawskiem:

Chodecz — publ. szkoła powszechna	20
Łowicz — Bursa seminarjum nauczycielskiego .	20
Płock — publ. szkoła powszechna im. św. Jadwigi ul. Dobrzyńska Nr. 17	30
Zaborów (Puszcza Kampinoska) — publiczna szkoła powszechna	20

w Województwie Wileńskiem:

Brasław — 7 kl. szkoła powszechna.	20
Dzisna — państw. gimnazjum	20
Nowe Troki — państw. seminarjum nauczycielskie ul. Szkolna Nr. 6	30
Wilno — państw. gimnazjum im. Słowackiego, ul. Dominikańska Nr. 3	60

w Województwie Wołyńskiem:

Kostopol — 7 kl. publ. szkoła powszechna. . . .	20
Krzemieniec — Schronisko Liceum Krzemienieckiego	50

	łóżek
Ostróg — publ. szkoła powszechna Nr. 1 im. Staszica ul. 3 Maja	20
Poczajów — 7 kl. publ. szkoła powszechna w Nowym Poczajowie	20
Wiśniowiec—7 kl. publ. szkoła powszechna w Nowym Wiśniowcu	20

Uwaga: Informacje, dotyczące hoteli w miejscowościach, niżej wymienionych, oparte są na wydawnictwie p. t. „Hotele i pensjonaty w Polsce" — informatorze oficjalnym Naczelnej Organizacji Polskiego Przemysłu Hotelowego z r. 1930.

X. WAŻNIEJSZE HOTELE

W MIEJSCOWOŚCIACH O ZNACZENIU TURYSTYCZNEM

Miejscowość i nazwa hotelu	Adres	Restauracja	Garaż	Ilość pokoi	Cena pokoju z 1 łóżkiem / z 2 łóżkami
AUGUSTÓW					
„Polski"	Kilińskiego 11	—	jest	8	3,50 do 4,00 5,00 do 6,00
BIAŁA					
„Pod Czarnym Orłem"	Plac Wolności Nr. 11 (tel. 1274)	jest	jest	40	7,50 do 9,00 12,00 do 14,50
BIAŁYSTOK					
„Ritz"	Kilińskiego 2 (tel. 316)	jest	jest	50	3,60 do 12,00 7,80 do 16,40
BĘDZIN					
„Bristol"	Małachowskiego Nr. 24 (tel. 243)	jest	—	30	5,00 7,50
„Warszawski"	Potockiego 3 (tel. 488)	jest	—	6	6,00 8,00

BIELSKO					
„Prezydent"	3-go Maja 12 (tel. 1630)	jest	jest	60	7,50 do 11,50 11,00 do 17,50
BORYSŁAW					
„Europejski"	Pańska 263 (tel. 6)	jest	—	6	5,00 7,00
BRODNICA					
„Sans-Souci"	Rynek 13 (tel. 15)	jest	jest	18	4,00 8,00
BUSKO					
„Sanato" (Pensjonat)	—	jest	jest	46	4,50 5,70
BYDGOSZCZ					
„Pod Orłem"	Gdańska 163 (tel. 95)	jest	jest	56	6,00 do 10,00 13,00 do 21,00
CHODZIEŻ Wlkp.					
„Centralny"	Rynek 3 (tel. 63)	jest	jest	8	5,00 9,00
„Kościuszko"	Aleja Kościuszki Nr. 16 (tel. 97)	jest	jest	20	4,00 7,00 do 9,00

Miejscowość i nazwa hotelu	Adres	Restauracja	Garaż	Ilość pokoi	Cena pokoju z 1 łóżkiem z 2 łóżkami
CHOJNICE					
„Centralny"	Plac Kr. Jadwigi 6 (tel. 23)	—	jest	10	3,50 do 5,00 6,00 do 9,00
„Engel"	Rynek (tel. 3)	jest	jest	25	5,00 do 6,00 10,00 do 12,00
„Priebe"	Rynek 23 (tel. 191)	jest	—	20	4,00 do 5,00 8,00 do 10,00
CIECHOCINEK					
„Millera"	—	—	—	100	5,00 8,00
CIESZYN					
„Pod Brunatnym Jeleniem"	Rynek 20 (tel. 140)	jest	—	100	7,30 10,70
CZĘSTOCHOWA					
„Polonia"	Piłsudskiego 7 (tel. 208)	jest	jest	42	4,50 do 8,00 9,00 do 13,00
DROHOBYCZ					
„Europejski"	Kowalska 1 (tel. 277)	—	jest	16	3,60 do 6,20 9,20

DRUSKIENIKI					
„Europa"	(Pensjonat) Rotniczańska 6	—	—	27	
GDYNIA					
„Polska Riviera"	(tel. 1016)	jest	jest	71	10,50 do 14,00 16,00 do 24,00
„Dom Zdrojowy"	Kamienna Góra (tel. 1532)	jest	jest	43	14,00 do 18,00 24,00
„Centralny"	Starowiejska (tel. 1532)	jest	jest	27	7,00 do 9,00 12,00 do 18,00
GNIEZNO					
„Centralny"	Mieczysława 7 (tel. 100)	jest	jest	24	4,00 do 6,00 8,00 do 12,00
„Europejski"	Dąbrówki 19 (tel. 295)	jest	jest	18	6,00 12,00
„Galas"	Chrobrego 32 (tel. 104)	jest	jest	22	5,00 do 6,00 10,00 do 12,00
„Lecha"	Mieczysława 9 (tel. 83)	jest	jest	14	5,00 do 8,00 9,00 do 12,00
„Pod Lipami"	Chrobrego 27 (tel. 355)	jest	—	4	3,20 5,60

Miejscowość i nazwa hotelu	Adres	Restau-racja	Garaż	Ilość pokoi	Cena pokoju z 1 łóżkiem z 2 łóżkami
GRODNO					
„Europejski"	Dominikańska 24 (tel. 169)	jest	jest	31	4,00 do 7,00 8,00 do 9,00
„Polski"	Dominikańska 25	—	jest	14	4,00 do 6,00 6,00 do 9,00
GRUDZIĄDZ					
„Królewski Dwór"	Rynek 3/4 (tel. 76)	jest	jest	50	4,00 do 7,50 8,00 do 15,00
HAJNÓWKA					
„Grodzieński"	(tel. 30)	—	jest	8	2,00 do 3,00 4,00 do 5,00
HEL					
„Gryf" (pensjonat)	(tel. 15)	jest	—	32	2,50
„Polonja"	(tel. 9)	jest	—	25	8,00 do 15,00 12,00 do 30,00
INOWROCŁAW					
„De Rome"	Królowej Jadwigi 34 tel. 23)	—	—	20	5,40 do 6,70 10,80 do 13,40

IWONICZ					
„Grażyna" (pensjonat)	(tel. 20)	—	—	15	3,00 do 4,00 4,00 do 5,50
„Zakład Zdrojowo-Kąpielowy	(tel. 3)	jest	jest	307	2,50 do 11,50 4,00 do 15,00
„Zofjówka" (pensjonat)	—	—	—	36	
JAREMCZE					
„Skrzyński"	Piłsudskiego Nr. 40	jest	jest	16	6,00 do 8,00 10,00
KALISZ					
„Francuski"	Grodzka 4	jest	jest	23	4,00 do 6,00 6,00 do 8,00
„Europa"	Al. Józefiny Nr. 3 (tel. 348)	jest	jest	32	4,00 do 6,00 8,00
„Wiedeński"	Garbarska 1	—	jest	20	4,00 do 4,60 5,00 do 6,40
KARTUZY					
„Centralny"	Parkowa 9	jest	jest	16	4,00 do 5,00 8,00 do 9,00

Miejscowość i nazwa hotelu	Adres	Restauracja	Garaż	Ilość pokoi	Cena pokoju z 1 łóżkiem / z 2 łóżkami
„Dwór Kaszubski"	(tel. 4)	jest	jest	20	4,00 do 5,00 6,00 do 8,00
„Dom Kuracyjny"	Wzgórze Wolności Nr. 17 (tel. 55)	jest	jest	20	3,00 do 4,00 5,00 do 6,00
KATOWICE					
„Monopol"	Dworcowa Nr. 7 (tel. 906)	—	jest	100	9,50 do 15,00 18,00 do 24,00
„Savoy"	Marjacka 4/6	jest	jest	60	8,80 do 11,40 16,00 do 22,60
KAZIMIERZ - DOLNY					
„Bristol"	Puławska 5	jest	jest	19	2,00 do 3,00 3,00 do 6,00
KIELCE					
„Bristol"	Sienkiewicza 26 (tel. 224)	jest	jest	37	5,00 do 7,50 11,00 do 16,00
KOŁOMYJA					
„Berg"	Piłsudskiego 19 (tel. 221)	jest	—	16	4,00 6,00

„Bristol"	Piłsudskiego Nr. 3 (tel. 203)	jest	jest	10	4,00 6,00
„City"	Piłsudskiego Nr. 1	jest	—	6	4,00 6,00
KONSTANCIN					
„Sperber"	Kościuszki Nr. 9	jest	jest	6	3,00 4,50
„Leliwa" (pensjonat)	(tel. Centrala Podmiejska I)	jest	jest	30	3,00 do 6,00 5,00 do 8,00
„Irena" (pensjonat)	(tel. Centrala Podmiejska II)	—	jest	18	
KOSÓW - POKUCKI					
„Krakowski"	Rynek	jest	—	4	4,00 6,00
KOŚCIERZYNA					
„Pomorski"	Gdańska Nr. 15 (tel. 5)	jest	jest	22	4,00 do 5,00 8,00 do 10,00
KRAKÓW					
„Polonia"	Basztowa Nr. 25 (tel. 152-90)	jest	—	80	9,00 do 11,00 14,00 do 20,00
„Francuski"	Pijarska 13 (tel. 152-95)	jest	jest	75	11,00 — 21,00 21,00 do 25,00

Miejscowość i nazwa hotelu	Adres	Restauracja	Garaż	Ilość pokoi	Cena pokoju z 1 łóżkiem z 2 łóżkami
„Saski"	Sławkowska 3 (tel. 100-37)	jest	—	62	6,00 do 10,00 10,00 do 18,00
„Grand Hotel"	Sławkowska Nr. 5/7 (tel. 152-85)	jest	—	50	8,00 do 20,00 11,00 do 25,00
KROŚCIENKO					
„Pod Trzema Koronami"	Jagiellońska Nr. 142 (tel. 12)	jest	jest	10	6,00 10,00
KRÓLEWSKA HUTA					
„Graf Reden"	Katowicka 7 (tel. 150)	—	jest	33	6,50 do 9,50 11,00 do 17,00
KRUSZWICA					
„Gopło"	Kolejowa 24 (tel. 34)	jest	jest	5	3,00 6,00
KRYNICA ZDRÓJ					
„Lwigród"	Aleja Lipowa (tel. 8)	jest	jest	200	14,00 do 18,50 23,00 do 29,00
„Zakład Zdrojowy"	(tel. 2)	jest	—	130	5,20 do 9,60 8,00 do 14,50

KUTY					
„Dom Gościnny"		jest	jest	7	3,50 do 4,00 7,00 do 8,00
„Engler"		jest	jest	8	2,50 do 5,00 4,00 do 6,00
LUBLIN					
„Centralny"	Pl. Króla Łokietka 5 (tel. 830)	jest	—	11	5,00 8,90
„Europejski"	Krakowskie Przedmieście Nr. 29 (tel. 111)	jest	jest	44	4,40 do 7,40 10,00 do 14,40
LWÓW					
„George'a"	Plac Marjacki 1 (tel. 610)	jest	—	93	7,00 do 14,00 19,00 do 21,00
„Bristol"	Legjonów Nr. 21 (tel. 3912)	jest	—	49	8,50 do 11,00 12,50 do 18,00
„Warszawski"	Plac Bernardyński Nr. 5 (tel. 2858)	jest	—	49	6,00 do 7,00 11,00 do 14,00
„Krakowski"	Plac Bernardyński Nr. 7	jest	—	100	7,50 do 14,50 17,00 do 22,00
„Europejski"	Plac Marjacki (tel. 671)	jest	—	63	8,00 do 10,50 12,00 do 15,50

Miejscowość i nazwa hotelu	Adres	Restauracja	Garaż	Ilość pokoi	Cena pokoju z 1 łóżkiem z 2 łóżkami
ŁÓDŹ					
„Grand Hotel"	Piotrkowska 72 (tel. 199-20)	jest	—	171	8,00 do 18,00 14,00 do 24,00
ŁOWICZ					
„Krakowski"	Rynek Kościuszki 6 tel. 78)	jest	—	10	3,95 6,00
„Polonja"	Rynek Kościuszki 3 (tel. 86)	jest	—	5	4,50 5,50
ŁUCK					
„Savoy"	3-go Maja (tel. 249)	—	jest	10	6,00 7,00
MIKULICZYN					
„Tager"	—	—	—	17	5,00 7,00
NADWÓRNA					
„Witteles"	3-go Maja Nr. 61	jest	jest	7	3,50 do 4,00 4,50 do 6,00

NAŁĘCZÓW					
„Marja"	Ks. Poniatowskiego	jest	—	8	3,00 4,00
„Uciecha"	—	—	—	7	5,00 10,00
„Ukraina" (pensjonat)	—	—	jest	12	
„Warszawianka" (pensjonat)	Aleja Lipowa	—	—	17	2,00 do 3,00 3,00 do 4,00
NOWOGRÓDEK					
„Brazylja"	Mickiewicza Nr. 22	—	—	5	2,50 5,00
„Europa"	Wielki Rynek 39	—	—	14	2,00 2,00 do 4,00
„Handlowy"	Kościelna 3	—	—	12	1,50 2,50
NOWY SĄCZ					
„Imperial"	—	jest	jest	18	4,00 do 6,00 7,00 do 10,00

Miejscowość i nazwa hotelu	Adres	Restauracja	Garaż	Ilość pokoi	Cena pokoju z 1 łóżkiem / z 2 łóżkami
NOWY TARG					
„Centralny"	Rynek 25 (tel. 71)	jest	jest	7	3,50 do 4,00 5,50 do 6,00
„Herz"	Rynek 6	jest	jest	14	3,00 do 5,00 6,00 do 8,00
„Narodowy"	Kolejowa 6 (tel. 67)	jest	jest	15	3,00 do 6,00 5,00 do 8,00
OJCÓW					
„Goplana" (pensjonat)	(tel. 3)	jest	—	44	2,00 do 5,00 4,00 do 8,00
OLKUSZ					
„Centralny"	Sławkowska Nr. 78 (tel. 71)	jest	jest	6	5,00 8,50
ORŁOWO					
„Czerwony Dwór"	Morska (tel. 7)	jest	jest	18	6,50 do 8,50 15,00 do 17,00
PIŃSK					
„Angielski"	Kościuszki 2 (tel. 27)	—	jest	20	5,00 do 7,00 8,00 do 10,00

PŁOCK					
„Warszawski"	Kolegjalna 20 (tel. 77)	jest	jest	20	4,75 do 5,50 7,75 do 9,50
POWIDZ					
„Osmański"	Warszawska 82	jest	jest	4	3,00 do 4,00
POZNAŃ					
„Continental"	Św. Marcina 44 (tel. 2197)	—	—	96	7,00 do 12,00 15,00 do 20,00
„Monopol"	Mielżyńskiego Nr. 21 (tel. 3422)	jest	—	82	6,00 do 10,00 10,00 do 15,00
„Bazar"	Al. Marcinkowskiego 10 (tel. 1962)	jest	jest	68	7,00 do 13,50 17,00 do 30,00
„Britania"	Św. Marcina 44 (tel. 2197)	jest	—	61	6,00 do 12,00 13,20 do 18,00
PRZEMYŚL					
„City"	Kolejowa 4 (tel. 62)	jest	—	42	4,00 do 6,50 5,50 do 8,50
„Europejski"	Kolejowa 5	—	jest	20	3,00 do 5,00 4,00 do 6,00

Miejscowość i nazwa hotelu	Adres	Restauracja	Garaż	Ilość pokoi	Cena pokoju z 1 łóżkiem z 2 łóżkami
„Grand"	Plac Legjonów 7 (tel. 152)	—	—	14	5,00 do 6,00 7,00 do 8,00
„Przemyski"	Plac na Bramie 8 (tel. 336)	jest	jest	17	5,00 do 6,00 6,00 do 7,00
PSZCZYNA					
„Pszczyński"	Piastowska 1 (tel. 11)	jest	jest	16	5,00 do 6,00 10,00 do 12,00
PUCK					
„Dom Kuracyjny"	Świętopełka (tel. 37)	jest	jest	11	4,00 6,50
PUŁAWY					
„Krakowski"	Lubelska 7	jest	jest	7	3,00 do 4,50 4,00 do 6,50
RABKA					
Pensjonat Zakładowy H. Wieczorkowskiej	3-go Maja	—	—	30	8,00 do 11,00 16,00 do 20,00
„Szarotka" (pensjonat)	Nowy Świat (tel. 7)	—	jest	19	
Zakład Dr. Tomczyka	(tel. 8)	—	jest	16	

RADOM					
„Europejski"	Plac 3-go Maja Nr. 3 (tel. 279)	jest	jest	42	5,00 do 6,00 8,00 do 10,00
RYMANÓW					
„Gwiazda" (pensjonat)				20	2,00 do 3,00 3,00 do 4,00
„Pod Matką Boską" (pensjonat)				30	3,00 do 4,00 4,00 do 6,00
SANDOMIERZ					
„Polski"	Opatowska 13			6	4,50 6,00
SKOLE					
„Henenfeld"	Piłsudskiego Nr. 78 (tel. 25)	jest	jest	10	5,00 7,50
SOLEC — Zdrój					
Zakład Solecki		jest	—	58	3,50 do 4,50 5,50 do 6,50
SOSNOWIEC					
„Centralny"	3-go Maja 11 (tel. 415)	jest	—	30	5,00 7,50
STANISŁAWÓW					
„Warszawa"	Sobieskiego Nr. 12 (tel. 276)	jest	—	47	4,00 do 6,50 6,00 do 9,00

Miejscowość i nazwa hotelu	Adres	Restauracja	Garaż	Ilość pokoi	Cena pokoju z 1 łóżkiem z 2 łóżkami
„Union"	Sapieżyńska Nr. 4 (tel. 259)		jest	36	4,00 do 6,50 8,00 do 9,00
STRYJ					
„Dienstl"	Magazyn 3 (tel. 118)			28	3,50 do 7,00 5,50 do 7,50
„Imperial"	Mickiewicza Nr. 31 (tel. 109)		jest	12	2,50 do 3,50 3,50 do 4,50
SUCHA.					
„Reichenbaum"	(tel. 25)	jest	—	6	— 6,00 do 8,00
SZCZAWNICA					
Zakład Dr. Kołączkowskiego (pensjonat)				64	4,00 do 5,00 7,50 do 8,50
SZCZYRK (woj. Krakow.)					
„Beskid"		jest	—	11	3,50 do 4,00 7,00 do 7,50
„Marja" (pensjonat)		jest	jest	20	5,00 8,00

TARNOPOL					
„Fried"	Farna 3			5	2,00 4,00
„Podolski"	Mickiewicza Nr. 27 (tel. 179)	jest	jest	30	3,00 do 4,00 4,50 do 6,00
TARNÓW					
„City"	Wałowa 21 (tel. 139)	jest	jest	30	6,25 10,60
TATARÓW					
„Pod jeleniem"	(tel. 6)	jest	jest	30	— 6,00 do 7,00
„Pod lipą"	Kolejowa Nr. 64	jest	jest	8	— 4,00
TCZEW					
„Centralny"	Rynek 2 (tel. 16)	jest	jest	24	5,00 do 6,00 12,00 do 15,00
„Grand Hotel"	Piłsudskiego 13/14 (tel. 7)	jest	jest	15	6,00 12,00
TORUŃ					
„Polonia"	Chełmińska Nr. 30 (tel. 55)	jest	jest	42	6,00 do 7,00 12,00 do 14,00

Miejscowość i nazwa hotelu	Adres	Restauracja	Garaż	Ilość pokoi	Cena pokoju z 1 łóżkiem z 2 łóżkami
TREMBOWLA					
„Fischer"	(tel. 4)	jest	jest	6	4,00 do 5,00 6,00 do 7,00
TRUSKAWIEC					
„Marysia" (pensjonat)	(tel. 9)			38	
USTROŃ					
„Beskid"		jest		10	5,00 7,00
„Czantorja"		jest		19	2,50 do 4,00 4,60 do 6,00
Dom Zdrojowy	(tel. 10)			30	4,00 do 4,50 6,00 do 7,00
„Kuracyjny"	(tel. 11)	jest	jest	16	4,00 do 4,50 6,00 do 7,00
„Równica"	(tel. 30)	jest		15	4,00 do 5,00 6,00 do 7,00

WARSZAWA					
„Bristol"	Krakowskie Przedm. 42/44 (tel. 551-60)	jest	jest	250	12,00 do 21,00 22,00 do 26,00
„Europejski"	Krak. Przedm. Nr. 13 (tel. 556-20)	jest	—	215	12,00 do 28,00 20,00 do 36,00
„Polonia — Palace"	Jerozolimska 39 (tel. 551-40)	jest	jest	160	11,00 do 23,00 22,00 do 34,00
„Rzymski"	Marszałka Focha (tel. 545-90)	jest	jest	80	7,00 do 21,00 16,00 do 28,00
„Royal"	Chmielna 31 (tel. 556-80)	—	—	72	7,00 do 12,00 13,50 do 18,50
„Brühl"	Fredry 12 (tel: 548-00)	jest		64	7,50 do 19,00 16,50 do 23,50
„Savoy"	Nowy Świat 58 (tel. 638-85)	jest	—	48	6,00 do 19,00 13,00 do 21,00
„Terminus"	Chmielna 28 (tel. 445-90)			38	9,00 do 13,00 16,00 do 17,50
WILNO					
„St. Georges"	Mickiewicza 20 (tel. 448)	jest	jest	63	4,00 do 10,00 9,50 do 17,00
„Europejski"	Dominikańska 1 (tel. 548)	jest	jest	52	4,00 do 11,00 8,00 do 16,00

Miejscowość i nazwa hotelu	Adres	Restauracja	Garaż	Ilość pokoi	Cena pokoju z 1 łóżkiem z 2 łóżkami
WISŁA					
„Piast"			jest	30	
„Pod jeleniem"		jest	jest	17	3,00 do 7,00 6,00 do 10,00
WŁOCŁAWEK					
„Victoria"	Przechodnia 5 (tel. 390)	jest	jest	20	5,50 8,50
WOROCHTA					
„Lena" (pensjonat)		jest		21	
ZAKOPANE					
„Bristol"	Bulwary Słowackiego (tel. 315)	jest	jest	75	8,00 do 16,00 12,00 do 25,00
„Stamara"	Kościuszki (tel. 359)	jest	jest	50	7,00 do 12,00 12,00 do 25,00
ZALESZCZYKI					
„Geringer"	Rynek 3	jest	jest	4	3,60 6,00

„Roller"	Sobieskiego Nr. 15	jest	—	5	3,00 5,00
„Sternberg"	Rejtana 2	jest	—	4	2,00 do 3,00 4,00 do 5,00
ZAWOJA					
„Brüllówka"		jest	jest	22	1,50 do 2,50 3,00 do 5,00
„Stanisława'		jest	jest	26	2,00 do 4,00 4,00 do 10,00
ŻEGIESTÓW					
Dom Zdrojowy	(tel. 1)	jest	jest	70	7,50 do 11,00 9,00 do 14,00
„Karolówka"				50	2,50 do 4,50 3,50 do 9,50
„Zdrój"				34	3,50 do 5,50 4,50 do 8,00
„Żegotka"		jest		40	2,50 do 4,50 5,00 do 9,50
ŻYWIEC					
„Polonia"	Kościuszki (tel. 56)	jest	jest	16	6,00 do 8,00 11,00 do 13,00

XI. PRZEPISY DOTYCZĄCE ZNIŻEK KOLEJOWYCH.

ZNIŻKI KOLEJOWE TURYSTYCZNE.

1. ZNIŻKI INDYWIDUALNE:

a) Członkowie towarzystw turystycznych należących **do Związku Polskich Towarzystw Turystycznych,** przy przejazdach w celach turystycznych w wagonach klasy I, II i III pociągów osobowych i pośpiesznych mogą korzystać na podstawie członkowskich legitymacji wzoru ustalonego, z 25 proc. zniżki od opłat według taryfy normalnej, przyczem przypadającą za przejazd należność w klasie III zaokrągla się wzwyż do najbliższej liczby podzielnej przez 10; w klasie II należność wynosi 1 i pół krotną, a w klasie I 2 i pół krotną należność za przejazd w klasie III.

Ulgę powyższą stosuje się pomiędzy stacjami:

Białystok, Bielsko, Brześć n/B., Bydgoszcz, Chorzów, Cieszyn, Częstochowa, Drohobycz, Grudziądz, Kalisz, Katowice, Kielce, Kołomyja, Kraków, Królewska - Huta, Lublin, Lwów, Łuck, Łódź, Nowy Sącz, Piotrków, Poznań, Przemyśl, Radom, Rybnik, Sosnowiec, Stanisławów, Tarnopol, Tarnów, Toruń, Warszawa, Wilno, Włocławek, Zawiercie i Żywiec.

z jednej strony
a stacjami:

Augustów, Biała — Lipnik, Białowieża, Brasław, Broszniów, Bystra, Chęciny, Chojnice, Cieszyn, Druskieniki, Germakówka, Gdynia, Hel, Hrebenów, Hucisko, Inowrocław, Iwanie Puste, Iwonicz, Jaremcze, Jastrzębie— Zdrój, Jaworze — Jasienica, Jeleśnia, Kartuzy, Kielce, Kolibki, Kołomyja, Krokowa, Kruszwica, Krynica, Krzemieniec, Landwarowo, Leosia, Ławoczne, Łyntupy, Maków, Mikuliczyn, Milówka, Mszana Dolna, Muszyna, Nadwórna, Nałęczów, Nowojelnia, Nowy Targ, Obłaziec, Olkusz, Orłowo, Osielec, Piwniczna, Płociczno, Polana, Poronin, Puławy, Rabka, Raycza, Rymanów, Rytro, Sandomierz, Sianki, Skoczów, Skole, Sławsko, Stary Sącz, Sucha, Suwałki, Tama Brodzka, Tatarów, Tleń, Truskawiec — Zdrój, Tuchla, Ustroń, Wąchock, Wejherowo, Węgierska Górka, Wieliczka, Wielka Wieś (Hallerowo), Wieżyca, Wilkowice — Bystra, Wisła, Włodawa, Worochta, Woronienka, Zakopane, Zaleszczyki, Zwardoń, Żegiestów — Zdrój i Żywiec, o ile odległość przejazdu w danej relacji wynosi conajmniej 50 klm.

Uwaga: Legitymacje wymienione w punk. a) wydają sekretarjaty towarzystw należących do Z. P. T. T., oraz ich oddziałów miejscowych.

Legitymacje są ważne tylko z nalepką bieżącego roku kalendarzowego, które to nalepki wydają również sekretarjaty towarzystw związkowych.

b) Członkowie Polskiego Związku Narciarskiego przy przejazdach z nartami w celach sportowych w wagonach klasy I, II i III pociągów osobowych i pośpiesznych mogą korzystać na podstawie członkowskich legitymacji wzoru ustalonego z 25 proc. zniżki od opłat według taryfy normalnej.

Ulgę powyższą stosuje się w czasie od dn. 1 grudnia do 30 kwietnia przy przejazdach pomiędzy stacjami:

Będzin, Będzin — Miasto, Biała — Lipnik, Biała Podlaska, Bielsko, Borysław, Chebzie, Chorzów, Chrzanów, Chyrów, Cieszyn, Gdańsk, Dąbrowa Górnicza, Drohobycz, Dziedzice, Grybów, Hajduki, Iwonicz, Jasło, Kałusz, Katowice, Katowice — Ligota, Kielce, Knurów, Kołomyja, Kraków, Kraków — Bonarka, Kraków — Płaszów, Kraków — Podgórze, Krosno, Królewska — Huta, Krynica, Krzemieniec, Limanowa, Lublin, Lwów, Łódź— Fabryczna, Łódź — Kaliska, Maczki, Mikołów, Mysłowice, Nowy Sącz, Nowy Targ, Nowy Zagórz, Orzesze, Oświęcim, Poznań, Przemyśl, Pszczyna, Ruda Śl., Rybnik, Rybnik — Paruszowiec, Sambor, Sanok, Sianki, Siemianowice Śl., Skawina, Skole, Sosnowiec, Stanisławów, Stary Sambor, Stary Sącz, Stryj, Szarley, Szczakowa, Szopienice, Swiętochłowice, Tarnowskie Góry, Tarnów, Truskawiec, Truskawiec — Zdrój, Trzebinia, Wadowice, Warszawa, Wilno, Wisła, Wodzisław, Zakopane, Żegiestów— Zdrój i Żywiec.

z jednej strony

a stacjami:

Andrychów, Biała — Lipnik, Bielsko, Bobowa, Borysław, Broszniów, Bystra, Chyrów, Cieszyn, Czarny Dunajec, Delatyn, Dora, Grodziec na Śl., Grybów, Hucisko, Iwonicz, Jaremcze, Jaworze — Jasienica, Jeleśnia, Jordanów, Kalwarja Zebrzydowska, Kęty, Komańcza, Kozy, Kraków, Krzeszowice, Krynica, Lachowice koło Żywca, Limanowa, Lwów, Ławoczne, Łodygowice, Łojowa, Łupków, Maków, Mikuliczyn, Mikuszowice, Milówka, Mucharz, Muszyna, Nadwórna, Nałęczów, Nowy Sącz, Nowy Targ, Osielec, Piwniczna, Podleśniów, Polana, Poronin, Przemyśl, Ptaszkowa, Puławy, Rabka, Radziechowy,

Wieprz, Raycza, Rytro, Sianki, Skole, Sławsko, Słoboda Rungórska, Skawce, Sokolniki, Sól, Stary Sącz, Stróże, Sucha, Synowódzko Wyżne, Tatarów, Tuchla, Truskawiec — Zdrój, Ustroń, Ustrzyki, Wapiennica, Węgierska Górka, Wilkowice, Wilno, Wisła, Worochta, Woronienka, Zakopane, Zwardoń, Żegiestów — Zdrój, Żywiec.

z drugiej strony, o ile odległość przejazdu w danej relacji wynosi conajmniej 50 klm.

Nadto członkowie Związku mogą korzystać w ciągu całego roku z ulg przewidzianych w ustępie a) na podstawie swych legitymacji członkowskich.

c) Z ulg taryfowych przy przejeździe powrotnym z uzdrowisk krajowych wymienionych w urzędowym rozkładzie jazdy mogą korzystać osoby, powracające z tych uzdrowisk po pobycie w nich w celach odpoczynkowych lub leczniczych, w klasie I, II i III pociągów osobowych i pospiesznych. Ulga ta wynosi połowę normalnej opłaty taryfowej (w jedną stronę).

Bilety ulgowe nabywa się na podstawie zaświadczeń wydanych przez zarządy zdrojowisk lub uzdrowisk, względnie komisje uzdrowiskowe, a w braku w danej miejscowości tych instytucji, przez zarządy gmin.

Zaświadczenie takie ma zawierać potwierdzenie, że dana osoba przebywała w uzdrowisku w celach leczniczych lub wypoczynkowych bez przerwy w ciągu conajmniej 10 dni.

d) Ponadto wprowadzone są tak zwane „bilety okręgowe" wszystkich trzech klas z terminem ważności na dni 15, na miesiąc, oraz na cały rok, na poszczególne lub wszystkie dyrekcje kolejowe, za zniżoną opłatą.

e) Przy przejazdach na wycieczki świąteczne do miejsc wycieczkowych na niedziele i święta wprowadzone są bilety wycieczkowe powrotne klasy II i III pocią-

gów osobowych. Bilety takie wydaje się na odległość do 150 km. w relacjach ustalonych przez kolej, a podanych do wiadomości publicznej przez wywieszenie ogłoszeń na stacjach, w niedziele i święta, oraz w soboty i dni przedświąteczne.

2. ZNIŻKI PRZY PRZEJAZDACH GRUPOWYCH.

a) Członkowie zalegalizowanych towarzystw, związków (turystycznych) przy przejazdach turystycznych grupami, (conajmniej 10 osób) w wagonach wszystkich klas pociągów osobowych i pospiesznych mogą korzystać z 25 proc. zniżki od opłat według taryfy normalnej, o ile odległość przejazdu w jedną stronę wynosi conajmniej 50 km.

b) Zbiorowe wycieczki szkolne wychowańców bez różnicy płci i wieku, wszelkich zakładów naukowych, państwowych lub prywatnych, którym przyznane są prawa zakładów naukowych państwowych, jak również towarzyszący im personel nauczycielski przewozi się we wspólnych pod nadzorem nauczycielskim urządzanych wycieczkach conajmniej 10 osób, bez względu na odległość, w wagonach klasy trzeciej pociągów osobowych, objętych rozkładem jazdy za połowę normalnej opłaty taryfowej.

Dla uczniów poniżej lat 10 wydaje się bilety za opłatą 1/4 taryfy normalnej.

Przy wycieczkach wychowańców szkół powszechnych lub średnich na każdych dziesięciu płacących uczniów jednego niezamożnego ucznia przewozi się bezpłatnie.

XII. PRZEPISY, DOTYCZĄCE PRZEKRACZANIA GRANICY.

PRZEPISY O PASZPORTACH NA WYJAZD ZAGRANICĘ.

1) Na mocy rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 30 kwietnia 1932 r. (D. U. z dnia 7 maja 1932 r. Nr. 38), zamieniającego ustawę z dnia 17 lipca 1924 roku, dowody osobiste (paszporty) wymagane do wyjazdu zagranicę podlegają opłacie, którą ustala Minister Skarbu w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych.

Paszporty dyplomatyczne i służbowe wolne są od opłaty.

Paszporty i świadectwa, wydawane robotnikom, emigrantom oraz osobom, udającym się zagranicę w celach zarobkowych, wolne są od opłaty.

Paszporty dla osób, udających się zagranicę:

a) w celach handlowych i przemysłowych,

b) celem kształcenia się lub celem prowadzenia badań naukowych,

c) celem leczenia się, o ile chory jest niezamożny i o ile leczenie się zagranicą jest bezwzględnie konieczne,

d) celem uczestniczenia w zebraniach międzynarodowych, w zjazdach naukowych, zawodach sportowych i t. p.

e) w celach społecznych.

podlegają opłacie, która wynosi w przypadkach, wymienionych w p. a) 25 proc., zaś w przypadkach, wymienionych w p. b) c) d) i e) — 20 proc. opłaty, ustalonej przez Ministra Skarbu w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych, na podsawie artykułu 1 ustęp 1.

Rozporządzenie Ministra Skarbu w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych z dnia 7 maja 1932 (Dz. Ust. z dn. 7 maja 1932 Nr. 38/397), ustala na mocy wyżej przytoczonego rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 30 kwietnia 1932 opłaty za paszport na wyjazd zagranicę z terminem ważności do jednego roku, które wynoszą:

§ 1. a) za paszport, uprawniający do jednorazowego wyjazdu zagranicę, względnie za każde zezwolenie na ponowny wyjazd . . . . zł. 400.—

b) za paszport, uprawniający do wielokrotnych wyjazdów zagranicę . . . „ 1600.—

c) za paszport, uprawniający do jednorazowego wyjazdu zagranicę w celach przewidzianych w p. a) art. 2 rozp. Prez. Rzeczp. z d. 30.IV.32, względnie za każde zezwolenie na ponowny wyjazd . . . . „ 100.—

d) za paszport ulgowy, uprawniający do wielokrotnych wyjazdów zagranicę w celach, o których mowa pod c) . . „ 400.—

e) za paszport, uprawniający do jednorazowego wyjazdu zagranicę w celach przewidzianych w p. b), c), d) i e) art. 2 rozp. Prez. Rzecz. z dn. 30.IV.32, względnie za każde pozwolenie na ponowny wyjazd . . . . „ 80.—

f) za paszport ulgowy, uprawniający do wielokrotnych wyjazdów zagranicę w celach, o których mowa pod a) . . . . „ 320.—

g) za paszport, w celach żeglarskich i lotniczych . . . . „ 3.—

§ 2. Opłaty ulgowe, przewidziane w § 1 ust. 1 p. c) i d) będą stosowane przez Powiatowe Władze Administracji Ogólnej po stwierdzeniu potrzeby wyjazdu w celach handlowych lub przemysłowych przez wojewódzkie władze przemysłowe, a w m. st. Warszawie przez Komisarjat Rządu (Oddział Przemysłowy).

§ 3. Opłaty ulgowe przewidziane w § 1 ust. 1 p. g) będą pobierane przez Powiatowe Władze Administracji Ogólnej tylko od:

a) żeglarzy o ile pływają na statkach zapisanych w przystaniach, znajdujących się na obszarze państwa polskiego;

b) pilotów, zatrudnionych na statkach obcokrajowych;

c) pracowników przedsiębiorstwa „Polskie Linje Lotnicze" LOT, jeżeli wyjeżdżają w sprawach związanych z lotnictwem.

Paszporty te upoważniają do wielokrotnego przekraczania granicy drogą wodną (powietrzną).

§ 4. 1) Opłaty ulgowe, przewidziane w § 1 ust. 1 w punktach e) i f) będą stosowane przez powiatowe władze administracji ogólnej względem osób, udających się zagranicę w celach:

a) kształcenia się w szkołach średnich, ogólnokształcących, zawodowych i wyższych na podstawie dowodów, stwierdzających przyjęcie do danego zakładu, lub studjowania w danym zakładzie,

względnie dowodu uzależniającego przyjęcie od osobistego zgłoszenia się,

b) prowadzenia badań naukowych na podstawie zaświadczeń władz i instytucji państwowych, organizacji naukowych, lub naukowo-zawodowych,

c) leczenia się, o ile dana osoba przedstawia zaświadczenie, stwierdzające konieczność przeprowadzenia kuracji zagranicą wystawione przez lekarza powiatowego, a powiatowa władza administracji ogólnej w porozumieniu z właściwym urzędem skarbowym stwierdzi jej niezamożność,

d) towarzyszenia niezamożnej osobie chorej, o ile konieczność opieki w podróży jest stwierdzona przez lekarza powiatowego,

e) uczestniczenia w zebraniach międzynarodowych, zjazdach naukowych, zawodach sportowych i t. p., jakoteż w celach reprezentacyjno propagandowych, uczestniczenia w wycieczkach (pielgrzymkach), zwiedzania wystaw i urządzeń zagranicznych — oraz w celach społecznych, o ile dane osoby nie są delegowane przez instytucje państwowe — na podstawie decyzji Ministerstwa Skarbu.

f) społecznych o ile osoby te delegowane są przez instytucje państwowe.

2) Osoby wyjeżdżające zagranicę w celach wymienionych w ustępie 1, punktach a), b) i f) mogą być zupełnie zwolnione od opłat paszportowych według uznania wojewody (komisarza rządu) w porozumieniu z prezesem Izby Skarbowej, osoby zaś wyjeżdżające zagranicę w celach, wymienionych w punkcie e) mogą być zwolnione od opłat paszportowych na podstawie decyzji Ministerstwa Skarbu.

OPŁATY STEMPLOWE.

Podanie o wydanie paszportu, uprawniającego do wyjazdu zagranicę podlega opłacie stemplowej w wysokości zł. 5.— oraz po 50 groszy od każdego załącznika (art. 145 u. o. s.). Świadectwa od których złożenia urząd, załatwiający takie podanie, uzależnia decyzję, podlegają zasadniczo opłacie w wysokości zł. 5.— (art. 154 u. o. s. w brzmieniu ust. z d. 18.III.1932).

Podanie o wydanie zezwolenia na otrzymanie paszportu zagranicznego przez osobę, podlegającą powszechnemu obowiązkowi służby wojskowej, oraz zezwolenie wydane na skutek tego podania, są wolne od opłat stemplowych na mocy art. 142 p. 3, względnie art. 160 p. 1 u.o.c. z dn. 1.VII.1926 (Dz. Ust. Nr. 98/570/26).

Świadectwo niezamożności wydane przez władzę policyjną osobie, ubiegającej się o paszport ulgowy lub bezpłatny, podlega zasadniczo opłacie stemplowej przewidzianej w art. 154 u. o. s. w wysokości zł. 5.—. Tylko wówczas, gdy istnieją warunki wydania paszportu ulgowego i zarazem uiszczenia powyższej opłaty nie jest możliwe bez dotkliwego uszczerbku majątkowego, może być świadectwo niezamożności wydane bez pobrania tej opłaty. (art. 160 p. 1 w związku z art. 142 p. 17 u. o. s. z dn. 1.VII 1926 r.).

Ministerstwo Skarbu wyjaśniło okólnikiem z dn. 14 października 1931 r. L. D. V. 17868/1, że maksymalną granicę, powyżej której osobę ubiegającą się o paszport należy uważać za zamożną, stanowi: co do osób samotnych roczny dochód w kwocie zł. 7.200.—, co do osób, utrzymujących rodzinę, roczny dochód w kwocie zł. 9.600.—, a wogóle majątek o wartości zł. 30.000.—.

Poza opłatami, przewidzianemi powyżej przytoczonemi rozporządzeniami, opłatami na koszta blankietów paszportowych oraz opłatami stemplowemi od podań i załączników, nie wolno pobierać żadnych innych opłat na jakikolwiek cel przy wydawaniu paszportów (§ 11).

OPŁATY ZA WIZY KONSULARNE DLA OBYWATELI POLSKI.

Anglja 5 zł. tranzytowa, 36 zł. wielokrotna na 12 miesięcy.

Austrja 22 zł. pobytowa, 2,20 zł. tranzytowa w jedną stronę, 4,40 zł. w obie strony, 44 zł. wielokrotna na 12 miesięcy.

Belgja 20 zł. pobytowa na 3 miesiące i 20 zł. na stały pobyt, 2 zł. tranzytowa w jedną stronę, 4 zł. w obie strony, 40 zł. wielokrotna na 3 miesiące.

Bułgarja 18,50 zł. pobytowa, 18.50 tranzytowa.

Czechosłowacja 18.55 zł. pobytowa na 3 miesiące dla kuracji, albo na 1 miesiąc handlowa, 2.65 zł. tranzytowa w jedną stronę, 5.30 zł. w obie strony, 37.10 zł. wielokrotna na 3 miesiące.

Danja 18 zł. pobytowa na 3 miesiące, 7.20 zł. tranzytowa w obie strony z prawem zatrzymania się po 3 dni, 36 zł. wielokrotna na 3 miesiące.

Estonja 18 zł. pobytowa na 2 miesięce, 36 zł. pobytowa na 12 miesięcy, 2 zł. tranzytowa w jedną stronę, 4 zł. w obie strony.

Finlandja 27 zł. pobytowa na 3 miesiące, 2.70 zł. tranzytowa w jedną stronę, 67.50 zł. wielokrotna na 12 mies

Francja 2 zł. tranzytowa w jedną stronę, 40 zł. wielokrotna do 2 lat w czasie ważności paszportu.

Grecja 1.90 zł. pobytowa na 3 miesiące, 3.60 zł. tranzytowa w obie strony, 9 zł. wielokrotna na 12 miesięcy.

Holandja do dni 8 bez opłaty i bez wizy, 21.50 zł. pobytowa i wielokrotna z terminem ważności paszportu.

Hiszpanja 11.50 zł. pobytowa na 3 miesiące, 51 zł. pobytowa bezterminowa, 2 zł. tranzytowa w jedną stronę, 3.50 zł. w obie strony, 35 zł. wielokrotna na 12 mies

Jugosławja 1.60 zł. wiza kuracyjna lub turystyczna, 2 zł. tranzytowa w jedną stronę, 4 zł. w obie strony, 20 zł. 6 miesięczny pobyt jednorazowy lub wielokrotny.

Łotwa 18.50 zł. na 2 miesiące, 1.75 tranzytowa w jedną stronę, 3.50 zł. w obie strony, 36 zł. wielokrotna na 3 miesiące.

Niemcy 17.10 zł. pobytowa na 3 miesiące, 2 zł. tranzytowa w jedną stronę, 4 zł. w obie strony, 34.20 zł. wielokrotna na 3 miesiące.

Norwegja 17 zł. pobytowa na 3 miesiące i 17 zł. tranzytowa.

Rumunja 19.80 zł. pobytowa, 3.60 zł. tranzytowa w jedną stronę z zatrzymaniem się do 24 godzin, 10.80 zł. tranzytowa w jedną stronę z zatrzymaniem i ważnością ponad 24 godzin.

Szwajcarja 8.90 zł. pobytowa i wielokrotna na 3 miesiące, tranzytowa — bezpłatnie, 17 zł. wielokrotna na 12 miesięcy.

Szwecja 17.30 zł. pobytowa do 3 miesięcy, 34.60 zł. pobytowa ponad 3 miesiące, 1.75 zł. tranzytowa w jedną stronę, 3.60 zł. w obie strony, 34.60 zł. wielokrotna.

Turcja 25 zł. pobytowa do 60 dni, 10 zł. tranzytowa w jedną stronę.

Węgry 21.90 zł. pobytowa, 3.50 zł. tranzytowa w jedną stronę, 5.30 zł. w obie strony, 42.20 zł. wielokrotna.

Włochy żadnych wiz.

Z. S. R. R. 50.60 zł. pobyt i tranzyt.

Ewentualne zniżki od wiz zbiorowych, turystycznych uzależnione są od uznania konsulatów w każdym poszczególnym wypadku.

PRZEKRACZANIE GRANICY POLSKO-CZECHOSŁOWACKIEJ.

PRZEPUSTKI TURYSTYCZNE (legitymacje konwencyjne).

Członkowie Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego w ciągu całego roku, a członkowie Polskiego Związku Narciarskiego w sezonie zimowym, t. j. od 1 grudnia do 30 kwietnia, na nartach lub z nartami, mają prawo przekraczania granicy polsko - czeskosłowackiej w pasie turystycznym na mocy legitymacji członkowskich ustalonego typu, zaświadczonych przez władze administracyjne I. instancji oraz odnośne urzędy konsularne.

(Patrz: protokół krakowski z dn. 6 maja 1924 r. — Dz. U. z dnia 31 grudnia 1925 Nr. 133/952, konwencja turystyczna z dn. 30. V. 1925 — Dz. U. z dn. 11 czerwca 1926 Nr. 57/333, oraz protokół spisany 9, 10, 11 marca 1926 r. w Krakowie w sprawie przepisów wykonawczych do konwencji turystycznej z dn. 30 maja 1925 r.).

Pas turystyczny oznaczony jest w legitymacjach Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego.

Takie same uprawnienia przysługują członkom Klubu Ceskoslovenskych Turystu i Svazu Ceskoslovenskych Lyżaru.

Uwaga: a) Zatwierdzenie przepustek turystycznych (legitymacji konwencyjnych) tak przez władze I. instancji, jak i urzędy konsularne otrzymuje się bezpłatnie (art.

XVI, ustęp 6 Anexu A protokółu z dn. 6. V. 1924 oraz art. 4 konwencji z dn. 30. V. 1925).

b) Zatwierdzenie tych legitymacji jak również i podanie o zatwierdzenie nie podlegają opłacie stemplowej (art. 154 ust. 2 u. o. s. z dn. 1.VII.1926).

LEGITYMACJE TATRZAŃSKIE.

Osobom, które w sezonie letnim lub zimowym zamieszkują w jednej z miejscowości klimatycznych tatrzańskich, wolno przekraczać granicę polsko-czeskosłowacką i zatrzymywać się w letniskach tatrzańskich, położonych na obszarze Czechosłowacji, w ciągu 3 miesięcy na podstawie t. zw. „legitymacji tatrzańskiej".

Osoby zaś, które zamieszkują we wspomnianych miejscowościach tylko chwilowo (turyści) mogą otrzymywać legitymacje tatrzańskie z ważnością na 6 dni.

Legitymacje tatrzańskie wydają: Starostwo w Nowym Targu, Zarząd Uzdrowiska w Zakopanem, Komisja Klimatyczna w Szczawnicy i Komisarjat Straży Celnej w Krościenku.

Uwaga: Legitymacje tatrzańskie wydawane są tylko za zwrotem własnych kosztów (Art. XVI ust. 6 Anexu A do protokółu krakowskiego z dnia 6. V. 1924).

LEGITYMACJE ZBIOROWE DLA WYCIECZEK SZKOLNYCH.

Właściwe władze administracyjne I instancji mogą wydawać specjalne legitymacje zbiorowe dla wycieczek szkolnych na przeciąg 6 dni, upoważniające do swobodnego ruchu w pasie turystycznym, z zastrzeżeniem, że kierownik wycieczki wykaże się poświadczeniem dyrekcji szkoły i dołączeniem listy imiennej uczestników wyciecz-

ki, oraz legitymacją osobistą o której mowa w ustępie o przepustkach turystycznych (legitymacjach konwencyjnych), wydaną przez Polskie Tow. Tatrzańskie lub Polski Związek Narciarski. (Art. 5 Konwencji z 30 maja 1925).

„BESKIDÓWKI".

Na mocy porozumienia starostów powiatów, położonych po obydwóch stronach granicy na Śląsku Cieszyńskim, członkowie towarzystw turystycznych, mających siedzibę w tychże powiatach, o ile są przynależnymi do gmin śląskich, mogą w niedziele i święta oraz w dni poprzedzające je, przedsiębrać wycieczki także po drugiej stronie granicy wyłącznie na Śląsku Cieszyńskim, za przepustkami zwanemi „beskidówki".

Prawo to zostało przyznane po stronie polskiej Oddziałom Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego i Towarzystwu „Beskidenverein" w Bielsku i Cieszynie, po stronie zaś czeskosłowackiej kilkunastu Oddziałom Klubu Czeskosłowackich Turystów, mającym siedzibę w miastach Śląska Cieszyńskiego, Towarzystwu „Beskidenverein" w Morawskiej Ostrawie oraz Polskiemu Towarzystwu Turystycznemu „Beskid Śląski" w Orłowej.

Konwencja z dn. 30 maja 1925 r., art. 11 pozostawiła porozumienie powyższe w mocy.

MAŁY RUCH GRANICZNY.

Ludność, stale mieszkająca w pasie pogranicznym polsko - czeskosłowackim, może korzystać z ułatwień przy przekraczaniu granicy, które są przewidziane w konwencji o małym ruchu granicznym z dn. 30 maja 1929 r. (Dz. U. Nr. 43/263/26, rozp. wykon. Dz. U. Nr. 82/720/27).

Uwaga: Podania o wydanie świadectw na przekroczenie granicy wolne są od opłaty stemplowej.

PRZEKRACZANIE GRANICY POLSKO-RUMUŃSKIEJ.

Dotąd konwencja o ruchu turystycznym z Rumunją nie została zawarta, natomiast została zawarta konwencja o małym ruchu granicznym 7 grudnia 1929 roku (Dz. U. z dn. 15.VII.1931 Nr. 61/492), na mocy której ludność stale zamieszkała w pasie nadgranicznym rumuńskim może korzystać z ułatwień przy przekraczaniu granicy polsko - rumuńskiej.

XIII. TURYSTYKA SAMOCHODOWA I PRZEPISY RUCHU DROGOWEGO.

Wyruszając na wycieczkę automobilową po kraju, należy zasięgnąć uprzednio informacji w stowarzyszeniach społecznych, zajmujących się somochodowym sportem i turystyką.

Są to mianowicie Automobilkluby wymienione na str. 28, oraz Polski Touring Klub, wymieniony na str. 31.

Stowarzyszenia te posiadają zorganizowany aparat do udzielania wszelkich informacji, marszrut, wskazówek praktycznych, — mają na składzie po ulgowych cenach mapy i przewodniki, które można nabyć również w księgarniach.

Mapy drogowe Polski posiadamy dobre, wydane w kraju, nie potrzeba więc korzystać z takich map wykonywanych zagranicą. Mapy i przewodniki automobilowe patrz str 158.

W czasie jazdy samochodem po Polsce należy przestrzegać przepisy jazdy, szczegółowo ujęte w rozporządzeniu Ministra Robót Publicznych i Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 27 stycznia 1928 r. (Dz. U. R. P. Nr. 41 z r. 1928 poz. 396). Główne przepisy sprowadzają się do następujących zasad:

Samochód musi posiadać dowód rejestracyjny, wydany przez właściwą władzę wojewódzką, a kierowca mu-

si mieć pozwolenie na prowadzenie pojazdu, wydane również przez wojewódzką władzę. Oba te dokumenty muszą zawsze znajdować się w czasie jazdy pod ręką w celu okazywania ich na żądanie funkcjonarjuszów, upoważnionych do kontrolowania ruchu drogowego.

Z nastaniem zmroku muszą być zapalone przednie reflektory oraz tylna latarka czerwona, oświetlająca równocześnie tylny numer rejestracyjny. W miastach i osiedlach, posiadających dostateczne oświetlenie publiczne, reflektorów palić nie wolno, ale muszą być zapalone przednie latarnie.

W miastach i osiedlach tłumik musi być zamknięty, a szybkość jazdy nie może przekraczać 40 klm. na godzinę. W terenie otwartym szybkość nie jest ograniczona normą cyfrową, lecz kierowca musi szybkość normować w ten sposób, aby bezpieczeństwo publiczne nie było zagrożone, a przedewszystkiem żeby panował w każdej sytuacji nad pojazdem.

Na skrzyżowaniach dróg należy dawać pierwszeństwo pojazdom, — nietylko samochodom, ale nawet konnym, — nadjeżdżającym z prawej strony. W niektórych wielkich miastach, np. w Warszawie, pierwszeństwo przejazdu, posiada pojazd jadący ulicą główną, a za główne ulice uważa się te, na których są linje tramwajowe.

Zasadniczy przepis jazdy każe jechać w Polsce prawą stroną drogi, a wyprzedzać na lewo. W Europie pozostało tylko kilka krajów, w których dotąd jeździ się lewą stroną, a wyprzedza na prawo. Są to: Austrja (z wyjątkiem Burgenlandu), Czechosłowacja, Węgry, Anglja i Szwecja.

W wielkich miastach należy specjalnie uważać na znaki dawane przez regulujących ruch policjantów, a w Warszawie na znaki świetlne na skrzyżowaniu wielkich arterji.

Drogowskazy w osiedlach i na skrzyżowaniach dróg ułatwiają orjentację, a należycie rozstawione staraniem i kosztem Automobilklubu Polski trójkątne znaki ostrzegawcze, powszechnie znanego międzynarodowego typu, zawczasu wskazują, gdzie należy zachować specjalną ostrożność.

Co się tyczy **międzynarodowego ruchu automobilowego,** to stanowi on na zachodzie Europy potężny i stale rosnący czynnik gospodarczy. Dość powiedzieć dla przykładu, że ilość obcych samochodów, przybywających do Szwajcarji, wynosiła w r. 1927 — 78.904 sztuki, w roku 1930 już 163.577, a w roku 1931 — 176.673 sztuki, czyli o 13.000 więcej niż w poprzednim, pomimo kryzysu, dającego się i tam bardzo odczuwać.

Polska bierze narazie niewielki udział w międzynarodowej turystyce samochodowej, ale jednak postęp jest widoczny. Coraz więcej samochodów z obcymi znakami rejestracyjnemi widuje się u nas, a **samochody** z dodaną do polskich znaków rejestracyjnych owalną **tabliczką z literami PL** coraz częściej pojawiają się na drogach zagranicą.

Taka tabliczka stwierdza polską przynależność państwową samochodu, i należy w nią zaopatrzyć polski samochód przed wyjazdem zagranicę, zgodnie z postanowieniami konwencji międzynarodowej o ruchu samochodowym, podpisanej w Paryżu dn. 24 kwietnia 1926 r. (Dz. U. R. P. z dn. 27 marca 1930 r. Nr. 21 poz. 177) stanowiącej rozwinięcie poprzedniej takiej konwencji z dn. 11 października 1909 r.

Dla orjentacji naszych automobilistów należy przytem zaznaczyć co do innych państw europejskich, że lit. „D" oznacza przynależność państwową do Niemiec, „CS" — do Czechosłowacji, „R" — Rumunji, „LR" — Łotwy,

„SU" — Sowietów, „A" — Austrji „H" — Węgier, „Y"— Jugosławji, „I" — Włoch, „F" — Francji, „CH" — Szwajcarji.

Konwencja z r. 1926 ustaliła również **dokumenty dla samochodu i kierowców, potrzebne do wyjazdu zagranicę.**

Mianowicie są to **„Międzynarodowe świadectwo samochodowe"** (Certificat International pour Automobiles) i **„Międzynarodowe pozwolenie na prowadzenie samochodu"** (Permis International de conduire), ważne na rok od daty wystawienia i wydawane przez Dyrekcje Robót Publicznych przy Urzędach wojewódzkich oraz przez Kluby Automobilowe i Touring Klub, na mocy nieprzedawnionych dokumentów krajowych — dowodu rejestracyjnego i pozwolenia na kierowanie.

Bardzo powszechne jest błędne mniemanie, że dla wyjazdu zagranicę samochodem, wystarczy posiadanie tylko tak zwanego „tryptyku". Otóż tak nie jest. Automobilista polski nie będzie wpuszczony zagranicę, jeśli nie posiada tylko co wymienionych dokumentów o charakterze administracyjno - technicznym, wynikających z konwencji międzynarodowej, zawartej przez rządy poszczególnych państw. Rządy zaś nie umawiały się co do ułatwień celnych w międzynarodowym ruchu samochodowym i w związku z tem konwencja z 1926 r. zupełnie nie dotyczy spraw celnych, a dla poczynienia ułatwień w tym względnie automobilkluby i touring kluby różnych krajów porozumiały się ze sobą, dały gwarancję władzom celnym i zostały upoważnione do wydawania automobilistom wyjeżdżającym zagranicę tak zwanych **„tryptyków"** i **„książeczek z przepustkami granicznemi"**, (Carnet de passages en Douanes). Są to dokumenty celne, upoważniające do wprowadzenia samochodu do obcego kra-

ju bez obowiązku składania przy wjeździe na granicy kaucji celnej.

Tryptyk ważny jest na jedno państwo w ciągu roku od daty wystawienia, a książeczka z przepustkami granicznemi ważna jest na wszystkie kraje europejskie, również w ciągu roku.

Te dokumenty celne wydają wszystkie wyżej wymienione Kluby Automobilowe i Touring Klub, które też udzielają wszelkich informacji o kwestjach celnych w międzynarodowej turystyce samochodowej. Przytem należy zaznaczyć, że Automobilklub Polski wraz z klubami afiljowanemi należą do Międzynarodowego Związku Klubów Uznanych w Paryżu (Association Internationale des Automobile - Clubs Reconnus à Paris), zaś Polski Touring Klub należy do Związku Międzynarodowej Turystyki (Alliance Internationale du Tourisme à Bruxelles).

W czasie podróży zagranicę należy pilnie przestrzegać, aby wszystkie wjazdy i wyjazdy były dokładnie notowane na dokumentach celnych przez funkcjonarjuszów urzędów granicznych, — a po powrocie do kraju trzeba bezzwłocznie zwrócić dokument celny klubowi, który go wystawił.

Turysta samochodowy polski znajdzie zagranicą więcej ułatwień niż w kraju, zwłaszcza w postaci stacji obsługi. Musi on ściśle przestrzegać obowiązujące przepisy ruchu, które zresztą są już obecnie tak ujednostajnione, że zasadniczo niemal nie różnią się od naszych z tym wyjątkiem, że jak już powyżej zaznaczono, w kilku krajach Europy jeździ się dotąd lewą stroną drogi, a wyprzedza na prawo.

OPŁATY OD POJAZDÓW MECHANICZNYCH NA RZECZ PAŃSTWOWEGO FUNDUSZU DROGOWEGO.

Stosownie do rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 29 lutego 1932 r. (Dz. U. R. P. z dnia 15 marca 1932 r. Nr 20 poz. 130) ustalone zostały opłaty na rok budżetowy 1932/33 w stosunku rocznym jak następuje:

1. Od samochodu osobowego służącego do własnego użytku — po 40 zł. od każdych 100 kg. wagi własnej samochodu.

2. Od motocykla bez przyczepki — po 50 zł. od sztuki.

3. Od motocykla z przyczepką oraz od trzykołowych pojazdów mechanicznych (cyklonetek) — po 75 zł. od sztuki.

Uwaga: Przy obliczaniu wagi pojazdów mechanicznych nie uwzględnia się ilości do 50 kg. włącznie, a ilości większe niż 50 kg. liczy się za 100 kg.

Na województwo śląskie do chwili wydania niniejszego poradnika, wysokość opłat na rok budżetowy 1932/33 nie została ogłoszona. Opłaty na rok budżetowy poprzedni 1931/32 wynosiły:

1. 40 zł. od każdych 100 kg. wagi własnej samochodu, którego waga nie przewyższa 1500 kg.

2. Od samochodu, którego waga własna przewyższa 1500 kg. — zł. 600. — od 1500 kg. i po 75 zł od każdych następnych 100 kg.

3. Od motocykla bez przyczepki oraz z przyczepką opłaty jak wyżej.

Opłaty stemplowe od podań, zawiadomień o dopuszczalności typu, rejestracji i t. p. podane w wykładni Ministerstwa Skarbu Nr. 176 ogłoszonej w Nr. 28 Dz. Min. Skarbu 1928 r. zostały przy wszystkich pozycjach od Nr.

1 do 20 włącznie podniesione z 3 zł. na 5, na mocy nowej ustawy o opłatach stemplowych z dn. 18—III—1932 (Dz U. Nr. 32/340).

Wszelkie opłaty od pojazdów mechanicznych na rzecz związków komunalnych na obszarze całej Rzeczypospolitej łącznie z województwem śląskim zostały zniesione (Art. 22 ustawy z dnia 7 lutego 1931 r. Dz. U. R. P. Nr. 16/78/31 oraz art. 18 ust. z dn. 20 marca 1931 r., Dz. U. Śląskich Nr. 6/14).

Uwaga: Opłaty mytnicze mogą być pobierane po 1 kwietnia 1931 r. na takich większych mostach, które zostały zbudowane z funduszów, uzyskanych z pożyczek amortyzacyjnych z opłat mytniczych, pobieranych na tych mostach, a to do czasu zamortyzowania się tych pożyczek. (Tenże art. 22 ust. 2 p. 1).

Opłaty od rowerów. Stosownie do rozporządzenia Ministrów Robót Publicznych i Spraw Wewnętrznych 20 maja 1925 (Dz. U. R. P. z 5 czerwca 1925 Nr. 55, poz. 397) każda osoba, jeżdżąca na rowerze po drogach publicznych, winna zaopatrzyć się w imienną kartę rowerową, wydawaną według ustalonego wzoru: w województwach poznańskiem i pomorskiem przez miejscową władzę policyjną, a w innych województwach przez władze administracyjne I instancji, które w miastach mogą wydawanie tych kart powierzyć magistratom za ich zgodą.

Opłaty stemplowe od kart rowerowych w myśl art. 154 u. o. s. w brzmieniu ust. z dn. 18—III—1932 podlegają opłacie stemplowej w wysokości 5 zł. Natomiast opłata w wysokości 1 zł., przewidziana w § 3 wyżej przytoczonego rozporządzenia z dnia 20 maja 1925, została zniesiona.

W granicach województwa śląskiego gminom miejskim na ich obszarze, a powiatowym związkom komunal-

nym po za obszarem gmin miejskich wolno pobierać podatek od posiadania rowerów. (art. 16 i art. 17 ustęp 3 Ustawy o Tymczasowem Uregulowaniu Finansów komunalnych w województwie Śląskiem (Dz. Ustaw Śląskich 1926 r. Nr. 17, poz. 30).

Prawo to nie służy gminom i powiatowym związkom komunalnym po za obszarem województwa śląskiego. Odmienne postanowienia dawniejsze przestały obowiązywać z dniem 1 kwietnia 1932 r. na mocy art. 1 (Dział 10 ustawy z dnia 17 marca 1932 r. Dz. U. R. P. Nr. 25, poz. 223).

XIV. BIURA PODRÓŻY W POLSCE.

Polskie Biuro Podróży „Orbis". Sp. z ogr. odp. Zarząd Centralny: Warszawa, Krakowskie Przedmieście 5.

„Orbis" jest jedynem krajowem biurem podróży w Polsce, które w myśl umowy z Ministerstwem Komunikacji posiada prawo sprzedaży biletów kolejowych wszelkiego rodzaju, jakoteż prawo drukowania biletów nakładu własnego.

„Orbis" sprzedaje bilety po cenach urzędowych bez żadnej dopłaty, urządza wycieczki w kraju i zagranicę, załatwia wizy, sprzedaje legitymacje na Wystawy, Kongresy, Targi etc., przyjmuje ubezpieczenia podróżnych i bagażu, przeprowadza propagandę zdrojowisk i uzdrowisk, prowadzi dział wydawniczy etc.

Polskie Biuro Podróży „Orbis" posiada następujące Oddziały i Ajencje w kraju:

Ajencja Białystok, ul. Piłsudskiego 6.
„ Bielsko, 3-go Maja, Bazar.
„ Bydgoszcz, Pomorska 1.
„ Cieszyn, Rynek 1.
„ Częstochowa, Al. N. P. Marji 11.
„ Czortków, Rynek 1.
„ Drohobycz, ul. Piłsudskiego 12.
„ Gdynia, Plac Kaszubski.
„ Gdańsk, Elisabethkirchenstrasse.
„ Gorlice, ul. Mickiewicza 29.

Ajencja Truskawiec, Willa Światowid.
„ Grudziądz, Rynek 13.
„ Inowrocław, Król. Jadwigi 19
„ Iwonicz, Komisja Zdrojowa.
„ Jaremcze, Kiosk P. T. T.
„ Jarosław, Grunwaldzka 3.
„ Kalisz, Piłsudskiego 18.
„ Katowice, Dworcowa 9.
„ Kielce, Sienkiewicza 67.
Oddział Kraków, Rynek Główny 33.
Ajencja Kraków, Dietlowska 46.
„ Kraków, Podgórze, Brodzińskiego 2.
„ Kołomyja, Piłsudskiego 4.
„ Krynica, Szkoła.
„ Lwów, Szpitalna 1.
Oddział Lwów, pl. Marjacki 8.
Ajencja Lublin, Krakowskie Przedmieście
„ Łódź, Andrzeja 5.
„ Muszyna, ul. Piłsudskiego.
„ Nowy Sącz, ul. Jagiellońska 29.
„ Oświęcim.
Oddział Poznań, plac Wolności 9.
Ajencja Przemyśl, Hotel City.
„ Rabka, vis à vis dworca.
„ Równe, 3-go Maja 92.
„ Rzeszów, Mickiewicza 13.
„ Sambor, Lwowska 21.
„ Sopoty, Norddeutscher Lloyd.
„ Stanisławów, Sapieżyńska 19.
„ Stryj, Sobieskiego 12.
„ Szczawnica, Komisja Zdrojowa.
„ Tarnów, Krakowska 13.
„ Tarnopol, Mickiewicza 14.

Oddział Warszawa, Marszałkowska 98
Ajencja Warszawa, Marszałkowska 153.
„ Warszawa, Nalewki 6.
„ Warszawa, Wierzbowa 11.
„ Wilno, Mickiewicza 11.
Oddział Zakopane, Krupówki 2.
Ajencja Zaleszczyki.

Zagranicą posiada „Orbis" jedną filję w Paryżu (30, Bd. des Capucines), w innych zaś krajach „Orbis" reprezentują biura podróży, należące do „Agotu". „Orbis" jest oficjalnym przedstawicielem tych biur na terenie Polski i posiada w porozumieniu z nimi prawo sprzedaży biletów kolejowych, okrętowych, lotniczych i t. d. do wszystkich krajów europejskich.

Światowa Organizacja Podróży Wagons—Lits—Cook, Generalna Agentura mieści się w Warszawie, przy ul. Krakowskie Przedmieście Nr. 42/44, tel. 548-20, 21, 22.

Urzędnik specjalny („Interprète") obecny na Dworcu Gł. w Warszawie przy przyjeździe i odjeździe wszystkich pociągów pośpiesznych.

Sprzedaż wszelkich biletów kolejowych I, II i III kl. krajowych i zagranicznych po cenach nominalnych.

Sprzedaż biletów okrętowych.
Sprzedaż biletów samochodowych.
Sprzedaż biletów samolotowych.

Rezerwowanie miejsc w wagonach sypialnych i restauracyjnych.

Ubezpieczenia.
Sprzedaż czeków podróżniczych.
Wymiana walut.

Wizowanie paszportów.

Organizacja podróży zbiorowych, indywidualnych i wycieczek.

Wszelkie informacje bezpłatne.

Agentury: Gdynia, Antoniego Abrahama, tel. 18-89.
Katowice, Dyrekcyjna 9. tel. 30-12.
Kraków, Sławkowska 12, tel. 166-11.
Krynica, Dom Zdrojowy, tel. 15.
Lwów, Plac Halicki 15, tel. 30-80.
Łódź, Piotrkowska 64, tel. 70-77.
Poznań, Gwarna 12, tel. 58-86.
Stołpce, Dworzec, tel. 42.
Warszawa, Nalewki 28/30, tel. 12-16-07.
Wilno, Mickiewicza 6, tel. 10-42.
Zakopane, Kościuszki, tel. 603.

Sub-Agentury: Gdańsk.
Ostrowiec.
Sopoty, Norddeutscher Lloyd Casino.
Sosnowiec.
Truskawiec.

Kioski: na Dworcu w Katowicach.
" we Lwowie.
" w Warszawie (Dworzec Główny).
" w Wilnie.

POLSKIE BIURO PODRÓŻY „FRANCOPOL".

Centrala: Warszawa, Trębacka 9.
Własny Oddział: Lwów, Akademicka 15.
Przedstawicielstwa: Bydgoszcz, „PAR" Dworcowa Nr. 72.

Katowice „PAR“ Dyrekcyjna 10
Kraków, „PAR“ Rynek 46.
Lwów, „PAR“ Akademicka 14.
Poznań, „PAR“ Marcinkowskiego 11.
Toruń, „PAR“ Szeroka 46.
Warszawa, „PAR“ Bracka 17.

Agencje: Lublin, Kościuszki 3.
Łódź, Gdańska 87.
Wilno, Zamkowa 7.

Biura zagraniczne „Francopolu“:
Paris, XIX, rue Moutholou 1.
Nice, 14 rue Halevy.
Wien, III, Rennweg 1

POLSKI ZWIĄZEK TURYSTYCZNY W KRAKOWIE,

(Szpitalna 36).

Załatwia sprzedaż biletów kolejowych, udziela wszelkich informacyj, dotyczących podróży i utrzymuje linje komunikacji autobusowej międzymiastowej.

XV. ZWIĄZKI PROPAGANDY TURYSTYCZNEJ I INSTYTUCJE POPIERANIA TURYSTYKI.

Podczas, gdy towarzystwa turystyczne są organizacjami turystyki czynnej, tj. jednoczą osoby, które same uprawiają turystykę, związki propagandy turystycznej są organizacjami turystyki biernej, jednoczą instytucje, przedsiębiorstwa i osoby, które mają interes materjalny w popieraniu i propagandzie turystyki, gdyż na turystyce tej zarabiają.

Zagranicą istnieją w tej dziedzinie bardzo liczne t. zw. Syndykaty Inicjatywy względnie Fremdenverkehrsverbandy, popierane finansowo przez samorządy miejscowe i powiatowe, izby handlowo-przemysłowe i związki przemysłu turystycznego. W Polsce natomiast, mimo inicjatywy Ministerstwa Robót Publicznych i urzędów wojewódzkich, rozwijanej wielokrotnie w ciągu ostatnich kilku lat, akcja zakładania odnośnych związków jest dopiero w stadjum początkowem, i powstały one tylko dotychczas w trzech wojewdztwach: krakowskiem, śląskiem i pomorskiem. Brak związków propagandy turystycznej nawet w takich miejscowościach, jak Warszawa, Lwów, Poznań i Wilno. Temsamem nie można jeszcze chwilowo stworzyć na wzór Francji, Włoch, Szwajcarji, Czechosłowacji, Niemiec, Austrji i t. p. Ogólno Polskiego Związku Propagandy Turystycznej.

Najstarszą organizacją w tej dziedzinie w Polsce jest

1. POLSKI ZWIĄZEK TURYSTYCZNY.

(Kraków, ul. Szpitalna 36)

Ze względu na przynależność Związku do Związku Polskich Tow. Turystycznych podano wiadomości o niem w ustępie p. str. 43.

2. MIEJSKIE BIURO PROPAGANDY TURYSTYCZNEJ. W KRAKOWIE.

(Kraków, ul. Smoleńska 9)

Biuro to powstało w 1930 r. przy Miejskiem Muzeum Przemysłowem w Krakowie. Zadaniem biura jest zogniskowanie wszystkich zagadnień turystycznych na terenie Krakowa, porozrzucanych poprzednio po rozmaitych wydziałach magistratu, uzgadnianie kompetencji rozmaitych instytucji turystycznych, pracujących na terenie Krakowa i podział między nie prac związanych z turystyką, inicjatywa w kierunku rozwoju turystyki na terenie Krakowa i t. p. Biuro jest równocześnie łącznikiem między Prezydjum Miasta a instytucjami turystycznemi w Krakowie.

Podstawą działalności biura jest subwencja magistratu m. Krakowa w kwocie 30.000 zł. Biuro podlega bezpośrednio dyrekcji Muzeum Przemysłowego, a przez nią wprost Prezydjum Miasta.

Kierownikiem biura jest płk. dr. Tadeusz Piotrowski

Między innemi biuro propagandy zajmuje się organizacją wszystkich zjazdów i kongresów odbywających się w Krakowie (m. in. kongresu esperantystów w 1931 r.) nadto było inicjatorem, organizatorem i wykonawcą otwartej w 1931 r. w Krakowie Wystawy Etnograficznej. Biuro jest pomocnem również przy organizacji zawodów sportowych w Krakowie.

Subwencja miejska została użyta przedewszystkiem na urządzenie miejskiego lokalu wystawowego w dawnej Ujeżdżalni (później teatrze) przy ul. Rajskiej, dla wystawy etnograficznej, oraz na wydawnictwa związane ze światowym kongresem esperanckim (Przewodnik po Krakowie w języku esperanckim, Przewodnik po Polsce) i t. d.

3. SYNDYKAT PROPAGANDY KRAKOWA.
(Kraków, ul. Smoleńska 9)

Z inicjatywy Miejskiego Biura Propagandy założony został w Krakowie w 1931 r. „Syndykat Propagandy Krakowa". Syndykat składa się z przedstawicieli wszystkich instytucji turystycznych w Krakowie.

4. KRAKOWSKI ZWIĄZEK POPIERANIA TURYSTYKI.
(Kraków, ul. Długa 1)

Związek ten, który ma objąć teren całego województwa krakowskiego, znajduje się w stadjum organizacji, a Komitet Organizacyjny ma siedzibę w Izbie Handlowo-Przemysłowej w Krakowie.

5. TOWARZYSTWO PROPAGANDY I WYSTAW W KRAKOWIE.

Towarzystwo to założone w 1931 r. zostało na zasadach spółdzielni zarejestrowanej z ograniczoną odpowiedzialnością. Powstało ono dzięki inicjatywie miejskiego biura propagandy w Krakowie. Kapitał zakładowy ma wynosić 100.000 zł. podzielonych na udziały po 500 zł.

6. ZWIĄZEK PRZYJACIÓŁ ZAKOPANEGO.

Przed kilku laty powstał w Zakopanem komitet organizacyjny Związku Przyjaciół Zakopanego, jednakże Związek ten nie powstał skutkiem odmówienia zatwier-

dzenia jego statutu przez władze. Jedyną pozostałością po tym związku jest wyłoniony przez niego, a następnie zamieniony w samodzielną instytucję, stały **Komitet Imprez Zimowych** (Zakopane, ul. Witkiewicza), który rozwija bardzo energiczną działalność i stał się faktycznym związkiem propagandy turystycznej Zakopanego. Komitet powstał w r. 1929. Na jego czele stoją prezes — Marjan Jamontt, wiceprezesi — Hubert Wessely i pułk. Franciszek Wagner, sekretarz Jerzy Żurowski, skarbnik prof. Artur Seelieb. Komitet organizuje imprezy zarówno w dziedzinie sportów letnich, jak i zimowych, tak fizycznych, jak i motorowych. Roczny budżet przekracza sumę 100.000 zł. Komitet posiada w Zakopanem własny stadjon. Działalności komitetu należy zawdzięczać przedewszystkiem ogromne ożywienie sezonów zimowych w Zakopanem.

7. ŚLĄSKIE TOWARZYSTWO WYSTAW I PROPAGANDY GOSPODARCZEJ.

(Katowice, ul. Stawowa 14)

Towarzystwo to w braku specjalnego związku dla tego celu pełni funkcje Związku Popierania Turystyki w woj. śląskiem. Rozpoczęło ono akcję turystyczną na terenie Śląska w 1928 r. w związku z urządzanemi przez Towarzystwo wystawami i ruchem wycieczek, mających na celu zwiedzanie Śląska. Towarzystwo w tym okresie pracy starało się o noclegi dla wycieczek, o przewodników, zezwolenia na zwiedzanie objektów przemysłowych, przejazdy, pożywienie i t. p., udzielając przytem fachowych objaśnień w języku polskim, niemieckim, francuskim i angielskim.

Towarzystwo zajęło się organizacją wycieczek po woj. śląskiem, włączając w program tych wycieczek także

zwiedzanie hut i kopalń, przytem w latach 1929 — 1931 z pomocy Towarzystwa korzystało bardzo wiele wycieczek krajowych i zagranicznych.

Towarzystwo przygotowało w 1930 r. część stoiska woj. śląskiego na wystawie Komunikacji i Turystyki w Poznaniu, brało czynny udział w kongresie turystycznym w Warszawie 17 marca 1931 r., oraz w latach 1928 — 1931 w licznych posiedzeniach i zebraniach turystycznych na Śląsku i w Warszawie. Towarzystwo wprowadziło też akcję propagandy turystycznej na rzecz Śląska, w prasie krajowej i zagranicznej.

Prezesem Towarzystwa jest prezydent miasta Katowic, dr. Adam Kocur, dyrektorem dr. Jerzy Łaszcz, który od powstania Towarzystwa kieruje jego agendami.

8. POMORSKI ZWIĄZEK POPIERANIA TURYSTYKI.

(Toruń, ul. Konopnickiej 4)

Związek założony z inicjatywy wojewody pomorskiego dr. Lamota, rozpoczął swą działalność w kwietniu 1930 r. pod nazwą „Pomorski Związek Propagandy Turystycznej". Jako członkowie przystąpiły do Związku powiaty i miasta pomorskie. Związek swoją działalnością obejmuje całe woj. pomorskie, będąc organizacją propagandy turystycznej tego województwa.

W 1931 r. Związek przybrał obecną nazwę.

W dziedzinie propagandy turystycznej rozwinął Związek szerszą działalność przez wydawnictwo własnych broszur propagandowych, artykuły propagandowe w prasie, oraz wydawanie przewodników. Związek przejął też agendy i wydawnictwa istniejącej w 1929 r. w Toruniu Pomorskiej Ajencji Turystycznej, której nakładem wyszły przewodniki po Toruniu i po Chełmnie oraz broszury propagandowe. Związek organizował też wycieczki po woj.

pomorskiem oraz pośredniczył przy wynajmie mieszkań na letniskach w woj. pomorskiem i prowadził ewidencję tego rodzaju mieszkań, szczególnie w mniejszych letniskach

Związek posiada Radę i Zarząd. Na czele Rady stoi starosta krajowy p. Łącki, jako prezes, oraz Komisarz Rządu Zabierzowski z Gdyni, jako wiceprezes. Do Zarządu należą: b. starosta Lipski z Torunia, jako prezes, starosta morski Henszel z Wejherowa, jako wiceprezes, p. Fredyk, jako dyrektor biura i mjr. Leśniewski z Torunia.

9. GDYŃSKI ZWIĄZEK PROPAGANDY TURYSTYCZNEJ (Gdynia, magistrat)

Związek ten powstał w marcu 1931 r. dla propagandy Gdyni, jako nadmorskiego zakładu kąpielowego, uprzyjemniania w niej pobytu i ułatwiania jej zwiedzania. Oparty jest on o magistrat w Gdyni i miejscowy przemysł turystyczny.

W skład prezydjum związku wchodzą, jako prezes p. Rummel, dyrektor Żeglugi Polskiej, jako wiceprezes p. Pietrusiewicz, dyrektor I. Tow. Kąpieli Morskich w Gdyni i jako skarbnik p. Mucha, dyrektor Związku Kupców w Gdyni. Dyrektorem Biura jest p. Władysław Zakrzewski równocześnie naczelnik Wydz. Turystyczno-Klimatycznego Komisarjatu Rządu Gdyni, który prowadzi całokształt prac turystycznych w Gdyni.

W.. pierwszych miesiącach swego istnienia wydał Gdyński Związek Propagandy Turystycznej przy wydatnej pomocy Komisarjatu Rządu pięknie ilustrowany prospekt Gdyni, przeznaczoną dla sprzedaży bogato ilustrowaną broszurę „Gdynia" (cena 2 zł.) oraz Przewodnik Turystyczny po Gdyni, Wybrzeżu Morskiem i Szwajcarji Kaszubskiej.

W 1921 r. zostało założone w kiosku przy dworcu w Gdyni prywatne biuro informacyjno turystyczne, subwencjonowane przez Komisarjat Rządu i będące pod jego nadzorem, daje ono bezpłatne informacje letnikom i turystom przydziela przewodników po Gdyni — kwatery, zamawia posiłki, organizuje jazdy po porcie i t. p.

10. NADMORSKI ZWIĄZEK PROPAGANDY TURYSTYCZNEJ.

(Wejherowo, Starostwo)

W marcu 1931 r. został założony w Wejherowie „Nadmorski Związek Propagandy Turystycznej" celem organizacji, względnie wzmożenia ruchu turystycznego, letniskowego i kąpielowego na terenie powiatu morskiego. Do związku przystąpił szereg osób i instytucji handlowych i przemysłowych na Wybrzeżu Morskiem.

W skład zarządu wchodzą: p. starosta morski Wł Henszel, jako prezes, burmistrz Kamski z Pucka, jako wiceprezes, konsul Kukowski z Kolibek, inż. Kiepal, kierownik budowy dróg nadmorskich, nadleśniczy Tomaszewski z Helu oraz Leon Prusiński, właściciel hotelu w Wejherowie. Projektowane jest otwarcie agentur na miesiące letnie w Helu, Jastarni, Wielkiej Wsi, Hallerowie i Karwi. Agenci będą zarazem płatnymi przewodnikami dla wycieczek, narazie czynności te pełnili sołtysi, względnie nauczyciele. Sekretarjat Związku (Wejherowo, gmach starostwa, pokój 24, sekretarz p. Hepner) udziela wszelkich informacji, dotyczących wybrzeża Morskiego.

11. TOWARZYSTWO POPIERANIA TURYSTYKI W CHOJNICACH.

Towarzystwo to, które jest związkiem propagandy turystycznej pow. chojnickiego, i miasta Chojnic, rozpo-

częło swą działalność w kwietniu 1931 r. Prezesem Towarzystwa jest starosta pow. dr. Zaleski, wiceprezesem burmistrz dr. Sobierajczyk. Towarzystwo zajmuje się propagandą turystyki oraz organizacją przemysłu turystycznego licznych na Pojezierzu Chojnickiem letnisk, z których najpiękniejszem są Charzykowy. Nad jeziorem Charzykowskiem Towarzystwo zbudowało i utrzymuje ośrodek żeglarski z pomieszczeniem na 150 osób. Towarzystwo utrzymuje biuro informacyjne i administracyjne w Chojnicach, Rynek 2, tel. 191. Kierownikiem biura i Ośrodka jest Jan Kaletta, radny miasta Chojnic.

12. BIURO DLA SPRAW WYCIECZKOWYCH GMINY POLSKIEJ W GDAŃSKU.

(Gdańsk, Wallgasse 16a)

Biuro poraz pierwszy zorganizowane w 1931 r. było czynne od 15 maja do 31 sierpnia, i mieściło się w głównej hali dworca kolejowego w Gdańsku. Kierownikiem biura był p. Witold Szymanowski. W okresie od 15 maja do 1 sierpnia 1931 r. zajęło się biuro 73 wycieczkami z Polski i zagranicy w liczbie 2020 osób. Rozporządzało ono 15 przewodnikami znającymi obce języki, posiadało statek dla dyspozycji wycieczek, motorówkę dla zwiedzania portu, oraz autobus do dalszych wycieczek. Na peronie dyżuruje stale przewodnik z biura ułatwiający wstęp do miasta. W Domu Polskim (Wallgasse 16a) istnieje schronisko noclegowe dla wycieczek.

XVI. ZWIĄZKI PRZEMYSŁU TURYSTYCZNEGO W POLSCE.

1. ZWIĄZEK UZDROWISK POLSKICH.

(Warszawa, ul. Św. Krzyska 17, tel. 434-38)

Związek został założony w 1906 r. z siedzibą we Lwowie, jako „Krajowy Związek Uzdrowisk" i pierwotnie jednoczył uzdrowiska b. Galicji. Organem Związku w latach przedwojennych było pismo „Nasze Zdroje", pozatem w 1912 r. wydał Związek bogato ilustrowany „Przewodnik po zdrojowiskach i uzdrowiskach Galicji", opracowany przez dr. T. Praschila, dr. M. Orłowicza i dr. S. Lewickiego. W latach powojennych siedziba Związku została przeniesioną do Warszawy, zmieniono jego nazwę, a jego działalność rozszerzono na całą Polskę. Głównym celem Związku jest obrona interesów przemysłu uzdrowiskowego, propaganda uzdrowisk polskich w kraju i zagranicą, oraz przedstawicielstwo Związku u władz i urzędów.

W 1931 r. liczył Związek 64 członków. Były to zarządy zakładów zdrojowych, komisje uzdrowiskowe, stowarzyszenia właścicieli realności i pensjonatów, gminy letniskowe i t. p. w 50 miejscowościach uzdrowiskowych.

Do prezydjum Z. U. P. wchodzili pp. Rajmund Jarosz, właściciel Truskawca, jako prezes, p. Zdzisław Ko-

żuchowski (Nałęczów), p. M. Górzyński (burmistrz Otwocka) i p. Adam Stadnicki, właściciel Szczawnicy — jako wiceprezesi. Dyrektorem biura Związku był p. Adam Żelechowski.

Dochody Z. U. P. wynosiły 93.560 zł., rozchody 85.620 zł.

W dziedzinie prac związanych z turystyką jedną z ważniejszych było urządzenie, podobnie jak w 1930 r. wycieczki lekarzy z Węgier do ważniejszych uzdrowisk polskich. Udział w wycieczce wzięło 60 lekarzy węgierskich.

W 1931 r. Związek wydał broszurkę o uzdrowiskach zimowych, przewodnik po uzdrowiskach p. t. „Uzdrowiska Polskie", gdzie uwzględnił też informacje turystyczne, broszurę o zdrojach mineralnych w Polsce, oraz Informator Leczniczy (skrócony przewodnik).

Związek współpracował z całym szeregiem instytucji społecznych oraz biur podróży w dziedzinie propagandy uzdrowisk polskich, prowadził też ich propagandę przy pomocy filmu.

W celach propagandowych brał Związek udział w wystawach w Nicei, w Wystawie Kolonjalnej w Paryżu, w Wystawie Turystycznej w Wiedniu, a sam urządził wystawę uzdrowisk w domu towarowym B-ci Jabłkowskich w Warszawie, która trwała około 2 miesięcy.

Biuro Informacyjne funkcjonujące przy Związku Uzdrowisk Polskich w Warszawie udzieliło w roku 1931 około 13 tysięcy informacyj ustnych i pisemnych w sprawach uzdrowiskowych i uzdrowiskowo-turystycznych.

Z powodu trudności finansowych Związek zmuszony był zawiesić wydawane jako dodatek tygodniowy do „Gazety Handlowej" w Warszawie „Gospodarstwo Uzdrowiskowe". W miejsce tego wydawnictwa utworzony został

w biurze Związku specjalny referat prasowy, który w okresie 3 miesięcznym zdążył umieścić w prasie całej Polski z górą 12 tysięcy wierszy w artykułach, notatkach i komunikatach uzdrowiskowo-turystycznych.

2. NACZELNA ORGANIZACJA POLSKIEGO PRZEMYSŁU HOTELOWEGO.

(Warszawa, Al. Jerozolimskie 39, tel. 339-00)

Naczelna Organizacja powstała na podstawie statutu zatwierdzonego przez Komisarjat Rządu w Warszawie 21 lipca 1928 r. Celem Naczelnej Organizacji jest praca nad podniesieniem poziomu polskiego przemysłu hotelowego i obrona jego interesów nazewnątrz. Naczelna Organizacja należy od maja 1929 r. do Alliance Internationale de l'Hotellerie, grupującej w swem gronie przedstawicieli przemysłu hotelowego 24 państw.

W skład Zarządu Naczelnej Organizacji wchodzą: Henryk Kozieradzki, dyrektor hotelu Polonja w Warszawie, jako prezes, Bolesław Kosiński, jako wiceprezes, Alfred Strauch, jako sekretarz, pp. Karol Berger, Marjusz Lauber i Halina Wilczyńska, jako członkowie Zarządu, oraz pp. Stanisław Barszczewski i Zofja Wojciechowska, jako zastępcy członków.

Pomimo bardzo trudnych warunków działalności Naczelna Organizacja rozwija się korzystnie i w chwili obecnej liczy ona 60 członków rzeczywistych w różnych miastach Polski; w końcu 1931 roku Naczelna Organizacja uruchomiła Niższą Szkołę Hotelarską dla pracowników fizycznych hoteli stowarzyszonych.

W większych miastach i zakładach kąpielowych, np. we Lwowie, Krakowie, Poznaniu, Zakopanem i t. d. istnieją lokalne gremja właścicieli hoteli i pensjonatów.

3. ZWIĄZEK PRZEDSIĘBIORSTW KOMUNIKACYJNYCH RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ.

(Warszawa, ul. Kopernika 8, tel. 853-73)

Związek został założony w 1921 r. W charakterze członków zwyczajnych należą do niego:

a) przedsiębiorstwa tramwajowe miejskie i podmiejskie w liczbie 11-tu;

b) kolejki dojazdowe komunalne i prywatne w liczbie 17-tu;

c) kolejki dojazdowe państwowe w obrębie dyrekcji kolejowych w Warszawie, Radomiu i Wilnie;

d) przedsiębiorstwa komunikacji samochodowej w liczbie 2-ch.

W charakterze członków współdziałających należy do Związku 10 firm i 25 osób.

Organizacji prowincjonalnych podporządkowanych Związkowi niema.

Prezesem Związku jest inż. Ludwik Fuks, dyrektor tramwajów warszawskich, wiceprezesem inż. Józef Budkiewicz, dyrektor Tow. Warszawskich Kolei Dojazdowych, sekretarzem i skarbnikiem inż. Tadeusz Baniewicz, dyrektor Elektrycznych Kolei Dojazdowych w Warszawie.

4. CENTRALA STOWARZYSZEŃ RESTAURATORÓW, HOTELARZY I POKREWNYCH ZAWODÓW W RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ.

(Warszawa, ul. Wspólna 10 m. 24)

Organizacja ta jednoczy przedewszystkiem przemysł restauracyjny w Polsce. Powstała ona w 1907 r., narazie jako organizacja zawodowa restauratorów w b. Królestwie Kongresowem. Po wojnie działalność Centrali roz-

ciągnęła się na całą Polskę. Reprezentuje ona 12.000 koncesjonowanych przedsiębiorstw restauracyjnych w całej Polsce, z czego 160 w Warszawie, 480 w woj. warszawskiem.

Organizacji centralnej podporządkowane są związki wojewódzkie przemysłu restauracyjnego, zwane Stowarzyszeniami Wojewódzkiemi.

Prezesem Centrali jest p. Witold Wróblewski, wiceprezesami p. Józef Jabłonowski i Piotr Węgliński, sekretarzem p. Stefan Jędrzejczak, skarbnikiem p. Bohdan Zakrzewski.

5. ZWIĄZEK ZWIĄZKÓW WŁAŚCICIELI PRZEDSIĘBIORSTW AUTOBUSOWYCH R. P.

(Warszawa, ul. Św. Barbary 1 m. 9, tel. 9-47-77)

Związek reprezentuje przemysł autobusowy w Polsce i jednoczy związki właścicieli autobusów w poszczególnych województwach. W sprawach organizacyjnych i ogólnych przemysłu autobusowego należy się jednakże porozumiewać ze Związkiem centralnym, a nie ze związkami wojewódzkimi.

Związek został założony w 1930 r. na Zjeździe w Poznaniu w czasie Międzynarodowej Wystawy Komunikacji i Turystyki.

Prezydjum Związku stanowią: prezes Aleksander Barczewski, wiceprezesi inż. K. Massalski oraz J. Wierzbowski, sekretarz generalny Jan Wroczyński, sekretarz dr. Juljan Fabrykant oraz mgr. M. Rosenberg, skarbnik J. Szczęsny.

Organem Związku jest czasopismo „Autobus".

Do Związku należą następujące związki wojewódzkie:

1) Związek Właścicieli Przedsiębiorstw Autobusowych woj. warszawskiego i m. Warszawy, Warszawa

ul. św. Barbary 1 m. 9. Prezes Jakób Wierzbowski Pułtusk.

2) Związek Właścicieli Przedsiębiorstw Autobusowych woj. pomorskiego, Bydgoszcz, ul. Zacisze 9 m. 5

3) Wielkopolski Związek Właścicieli Przedsiębiorstw Autobusowych, Poznań, ul. Skarbowa 14, prezes inż. K. Massalski.

4) Związek Właścicieli Autobusów woj. śląskiego Cieszyn, Rynek 1. Prezes J. Molin.

5) Związek Właścicieli Przedsiębiorstw Autobusowych woj. łódzkiego, Łódź, ul. Wolczańska 230. Prezes Szustkiewicz z Jeżowa.

6) Związek Właścicieli Autobusów woj. kieleckiego, Częstochowa, ul. Zielona 30. Prezes J. Szczęsny.

7) Związek Właścicieli Autobusów woj. krakowskiego, Kraków, ul. Szpitalna 36 (Polski Związek Turystyczny).

8) Związek Właścicieli Autobusów woj. lwowskiego Lwów, ul. 3 Maja 12. Prezes Müller, Winniki.

9) Korporacja Właścicieli Autobusów woj. stanisławowskiego, Stanisławów, ul. Słowackiego 28, kpt. H. Zajączkowski.

10) Okręg Wołyński Zw. Właścicieli Autobusów, Równe, ul. Więzienna 26. Prezes A. Trubny.

11) Związek Właścicieli Przedsiębiorstw Autobusowych woj. wołyńskiego, Łuck, ul. Jagiellońska 73.

12) Związek Właścicieli Autobusów woj. lubelskiego, Lublin, ul. Królewska 3. Prezes Makarewicz.

13) Okręg Poleski Zw. Właścicieli Autobusów, Brześć n/B., ul. Jagiellońska 23.

14) Wojewódzki Związek Właścicieli Autobusów. Białystok, ul. Piłsudskiego 6. Prezes Zelikowicz.

15) Związek Właścicieli Autobusów, Grodno, Spółka Autobusowa. Prezes Grajewski.

16) Związek Właścicieli Autobusów i dorożek samochodowych woj. nowogródzkiego, Baranowicze, ul. Szeptyckiego 25.

17) Związek Właścicieli Autobusów woj. wileńskiego, Wilno, ul. Połocka 54a m. 1. Prezes Kałabin.

6. ZWIĄZEK WŁAŚCICIELI DOROŻEK SAMOCHODOWYCH R. P.

Związek założony w 1921 r. jednoczył w 1932 r. około 1800 przedsiębiorstw. Związek posiada centralę w Warszawie (Warszawa, ul. Mirowska 3, tel. 722-95, godz. urzędowe 10 — 13 i 17 — 19), oraz 16 oddziałów prowincjonalnych w miastach wojewódzkich.

Związek jednoczy właścicieli dorożek samochodowych i reprezentuje ten dział przemysłu.

W skład Prezydjum Związku wchodzą: prezes Germakowski Stanisław, wiceprezes Gołębiowski Antoni, sekretarz Sawicki Tadeusz, skarbnik Bombała Władysław

XVII. POLSKA STATYSTYKA TURYSTYCZNA.

W Polsce szczegółowa statystyka turystyczna nie jest prowadzoną. W stosunkach z zagranicą wobec obowiązującego przymusu paszportowego i wizowego statystykę tą zastępuje statystyka wiz wydanych obywatelom zagranicznym przez konsulaty polskie względnie statystyka paszportów zagranicznych wydanych obywatelom polskim.

Od 1 maja 1929 r. prowadzi się statystykę cudzoziemców przybywających do 24 największych miast i zakładów kąpielowych w Polsce.

Rezultaty tej statystyki są ogłaszane w „Wiadomościach Statystycznych Głównego Urzędu Statystycznego".

Statystyka turystyki krajowej nie jest prowadzoną, i to nietylko w hotelach, ale także w schroniskach towarzystw turystycznych. Wyjątek pod tym ostatnim względem stanowią schroniska towarzystwa turystycznego „Beskidenverein" dzięki wprowadzonym w nich opłatom za wejście do schroniska.

Nie ma również szczegółowej statystyki frekwencji krajowych zakładów kąpielowych i letnisk, za wyjątkiem największych z pośród nich.

Wobec powyższego stanu rzeczy dane poniżej ogłoszone nie dadzą kompletnego obrazu ruchu turystycznego w Polsce w ubiegłych latach.

1. WYJAZDY POLAKÓW ZAGRANICĘ.

Pewną orjentację w tej dziedzinie ułatwiają dane ogłaszane przez Główny Urząd Statystyczny dotyczące paszportów zagranicznych wydanych w ostatnich latach. Statystyka ta przedstawia się jak następuje:

W 1923 r.	wydano paszportów	141.767	
W 1924 r.	„ „	86.333	
W 1925 r.	„ „	76.364	
W 1926 r.	„ „	47.853	
W 1927 r.	„ „	65.567	
W 1928 r.	„ „	86.446	
W 1929 r.	„ „	87.428	(w tem ulg. 57.498).
W 1930 r.	„ „	104.879	(w tem ulg. 53.156)
W 1931 r.	„ „	79.172	(w tem ulg. 45.941)

Jak widać z powyższego zestawienia najwyższą była ilość wyjazdów zagranicę w 1923 r. a zatem w okresie kiedy obowiązywała jeszcze waluta markowa.

W stosunku do ilości cudzoziemców przybywających do Polski jest ilość obywateli polskich wyjeżdżających zagranicę przeciętnie trzykrotnie mniejsza.

Statystyką powyższą nie są objęte wyjazdy na teren w. m. Gdańska, oraz wyjazdy krótkoterminowe zagranicę mieszkańców pasa pogranicznego na zasadzie przepustek granicznych, do Łotwy, Niemiec, Czechosłowacji i Rumunji. Szczególnie żywym jest pograniczny ruch w województwie śląskiem. Jego statystyka nie jest prowadzoną.

Od 1926 r., kiedy z dniem 1 czerwca weszła w życie konwencja turystyczna polsko - czeskosłowacka, członkowie Polskiego Tow. Tatrzańskiego i Pol. Zw. Narciarskiego mają prawo poruszania się po stronie czeskosłowackiej granicy w obrębie t. zw. pasa turystycznego.

W 1930 r. z legitymacji konwencyjnych korzystało 1600 członków Pol. Zw. Narciarskiego i 13.400 członków Polskiego Tow. Tatrzańskiego. W 1931 r. cyfra ta uległa tylko nieznacznej podwyżce.

Na zasadzie t. zw. protokułu krakowskiego z maja 1924 r. wprowadzono w tymże roku przepustki turystyczne zwane „legitymacjami tarzańskiemi" wydawane na stronę czeskosłowacką Tatr przez starostwo w Nowym Targu, Zarząd Uzdrowiska w Zakopanem, Komisję Klimatyczną w Szczawnicy i posterunek celny w Krościenku. W 1930 roku wydano legitymacji tatrzańskich 12.000, w 1931 r. — 10.000. Ponadto w 1931 r. wydawano analogiczne krótkoterminowe przepustki graniczne również na terenie powiatu nowosądeckiego, gdzie otrzymało je 3.000 osób.

Z zagranicznych statystyk turystycznych, które nie we wszystkich państwach oparte są na niejednakowych podstawach, można dla niektórych krajów ustalić ilość Polaków jaka przebywała w tych krajach w celach turystycznych. Dla niektórych krajów jednakże statystyka tego rodzaju nie jest ogłaszaną, w innych Polacy zapisywani są łącznie z obywatelami innych krajów. I tak np. w Austrji z mieszkańcami państw bałtyckich, w Szwajcarji z obywatelami Rosji.

W Czechosłowacji zanotowano Polaków: w 1925 r. — 20.536, w 1926 r. — 13.279, w 1927 r. — 19.000, w 1928 r. — 26.692, w 1929 r. — 30.532, w 1930 r. — 32.878.

W Niemczech statystyka turystyczna za 1930 r. podaje 37.943 Polaków, a stanowią oni blizko 4 proc. ogólnej liczby turystów zagranicznych w Niemczech.

We Francji bywa przeciętnie rocznie 11.000 Polaków.

We Włoszech bawiło w 1927 r. 14.753 Polaków, w 1928 r. 18.379, w 1929 r. — 24.340. W tymże roku Pola-

cy zajmowali we włoskiej statystyce turystycznej 10 miejsce, przyczem należy zaznaczyć, że w ciągu tego roku bawiło we Włoszech 1.373.000 cudzoziemców.

W Anglji w 1931 r. bawiło 6.716 Polaków, w Danji w samej tylko Kopenhadze 1.600 Polaków. Stosunkowo skromne liczby wykazuje ilość Polaków w Rumunji (w 1929 r. — 381, w 1930 r. — 172 i w 1931 r. — 98), oraz w Grecji (przeciętnie rocznie od 150 do 200 osób z Polski).

Stosunkowo wysokim jest odsetek turystów polskich w Austrji. W 1931 r. obywatele polscy wykazują w Austrji 514.200 noclegów, gdyż statystyka turystyczna austrjacka prowadzona jest wedle ilości noclegów, nie zaś wedle ilości osób. Przypuszczając pobyt jednej osoby na okres 10 dni, należy obliczać ilość polskich turystów w Austrji na 50.000 osób, a Polacy zajmują w statystyce turystycznej austrjackiej 4 miejsce. Do Wiednia przybywa rocznie przeciętnie 25.000 Polaków.

2. PRZYJAZDY CUDZOZIEMCÓW DO POLSKI.

Jak wyżej zaznaczono przyjazdy te są obliczone na zasadzie wiz wydanych cudzoziemcom przez konsulaty polskie. Statystyka za lata 1925 - 29 nie jest zupełnie kompletną, gdyż nie wszystkie konsulaty nadsyłały potrzebne zestawienia. W statystyce odróżnia się wizy pobytowe upoważniające do zatrzymania się w Polsce przez czas określony i wizy przejazdowe (tranzytowe) upoważniające cudzoziemców tylko do przejazdu przez Polskę. Jako cudzoziemców przybywających do Polski należy uważać tylko osoby, które otrzymały wizy pobytowe, dla ścisłości podaje się jednakże również statystykę wiz przejazdowych. Ilość osób jest znacznie wyższa, aniżeli ilość wiz, a to z tego względu, że istnieją paszporty rodzinne oraz wizy dla wycieczek zbiorowych.

W 1925 r. wydano wiz 136.263 w tem pobytowych 120.493 przejazdowych 10.429.

W 1926 r. wydano wiz 182.530 w tem pobytowych 155.090, przejazdowych 19.261.

W 1927 r. wydano wiz 232.773 w tem pobytowych 135.313, tranzytowych 87.814.

W 1928 r. wydano wiz 217.282 w tem pobytowych 137.445, tranzytowych 77.592.

Wreszcie w 1929 r., t. j. w roku wystawy poznańskiej wydano wiz 323.951, w tem pobytowych 198.000, tranzytowych 113.120.

Jak zaznaczono wszystkie te cyfry są niezupełnie kompletne, gdyż w każdym roku brak danych z niektórych konsulatów polskich.

3. TABLICA WIZ WYDANYCH CUDZOZIEMCOM NA WJAZD DO POLSKI W 1929 R.

Kraj	ogółem wiz	wiz przejazdowych	wiz pobytowych
Anglja	3.125	1.096	2.029
Austrja	16.987	4.538	12.449
Belgja	1.126	430	696
Czechosłowacja	20.438	3.034	17.404
Danja	1.151	437	714
Estonja	1.359	1.164	195
Finlandja	625	367	258
Francja	6.324	2.553	3.771
W. m. Gdańsk	31.493	25.089	6.404
Holandja	1.203	352	851
Jugosławja	752	44	708
Łotwa	6.743	3.002	3.741
Niemcy	176.555	37.080	127.313
Rumunja	25.212	19.253	5.959
Szwajcarja	1.252	167	1.085
Szwecja	1.008	376	632
Węgry	2.464	186	2.278
Włochy	1.012	256	756
Z. S. S. R.	9.807	9.334	473

Kraj	ogółem wiz	wiz przejazdowych	wiz pobytowych
Inne kraje Europy . . .	1.080	396	684
Kanada	356	180	176
Stany Zjednoczone A. P.	8.841	401	8.440
Inne kraje Ameryki . .	210	88	122
Chiny	1 500	1.493	7
Japonja	1.097	750	347
Palestyna	363	7	356
Persja	1.169	1.044	125
Afryka	30	3	27
Razem . . .	323.951	113 120	198 000

Wśród innych kra'ów Europy większe pozycje wykazują jeszcze: Bułgarja (319 wiz pobytowych i 36 tranzytowych), Turcja (142 pob., 212 tranzyt.), Norwegja (127 pob., 115 tranz.), Grecja (76 pob., 23 tranz.), Hiszpanja (43 pob., 10 tranz.), oraz Irlandja (7 pob.). Obywatele Litwy otrzymują wizy przeważnie w konsulatach polskich na Łotwie lub w Królewcu, dlatego powyższą statystyką nie są objęci. Z krajów Ameryki Południowej i Środkowej wyróżnia się Argentyna (73 wiz pob., 48 tranz.), Brazylja (39 pob., 24 tranz.), oraz Meksyk (10 pob., 16 tranz.). Wreszcie z kra'ów Afryki otrzymali mieszkańcy Egiptu(24 wizy pob., 3 tranz.) i mieszkańcy Afryki Południowej (3 wiz. pobytowe).

4. TABLICA WIZ WYDANYCH CUDZOZIEMCOM NA WJAZD DO POLSKI W 1930 R.

Kraj	Razem	%	Wizy pobytowe	%	Wizy tranzytowe	%
Anglja	3 191	1	1.841	0,9	1.350	1
Austrja	14.907	4,7	10.714	5,6	4.193	31,3
Niemcy	181.408	57	126.706	66,1	54.702	43
Argentyna . . .	164		88		76	
Belgja	1.746	0,5	1.097	0,5	649	0,5
Bułgarja	386		338		48	
Brazylja	190		42		148	
Chiny	2.154	0,7	14		2.140	1,7
Kanada	390		152		238	
Danja	1.073		684		389	
Gdańsk	32.028	10	9.846	5	22.182	17,5
Estonja	1.340		309		1.031	0,8
Hiszpanja i Portugalja	34		32		2	
Egipt	35		29		6	
Stany Zjednoczone	8.176	2,5	7.367	3,8	809	0,6
Finlandja . . .	501		197		304	
Francja	5.845	1,7	3.287	1,7	2.558	2
Grecja	91		63		28	
Węgry . . .	2.289	0,7	2.114	1,1	175	

Kraj	Razem	%	Wizy pobytowe	%	Wizy tranzytowe	%
Irlandja	5		5			
Włochy	1.044		717		327	
Japonja	866		156		238	
Łotwa i Litwa .	6.890	2	3.580	1,9	3.310	2,6
Meksyk	16		10		6	
Norwegja . . .	224		114		110	
Holandja . . .	998		684		316	
Palestyna . . .	320		307		13	
Persja	132		28		104	
Rumunja . . .	20.953	6,5	4.447	2	16.506	13
Szwajcarja . . .	986		829		157	
Szwecja	850		512		337	
Czechosłowacja .	17.273	5	14.460	7,5	2.813	2,2
Turcja	377		96		281	
Rosja	11.561	3,6	480		11.081	8,7
Jugosławja . . .	470		424		46	
Razem . . .	318.913		191.768		127.145	

Podobnie jak statystyka wyjazdów Polaków zagranicę także i powyższa statystyka na tablicach 3 i 4 nie obejmuje przyjazdów mieszkańców pasa pogranicznego na zasadzie przepustek granicznych z Łotwy, Niemiec, Czecho-

słowacji i Rumunji. Statystyka tego ruchu nie jest prowadzoną. Przypuszczać jednakże należy, że do Polski na podstawie przepustek granicznych przybywa mniej więcej taka sama ilość cudzoziemców z pasa pogranicznego, jaka wyjeżdża z Polski.

Również analogicznemi są cyfry obywateli czesko-słowackich, którzy odbywają wycieczki w terenie pogranicznego „pasa turystycznego", a to zarówno na podstawie legitymacji tatrzańskich, jak i członków uprawnionych na podstawie konwencji turystycznej polsko - czeskosłowackiej Klubu Czeskosłowackich Turystów i Czeskosłowackiego Związku Narciarskiego.

5. TURYŚCI ZAGRANICZNI W WIĘKSZYCH MIASTACH I ZAKŁADACH KĄPIELOWYCH POLSKI.

Od 1 maja 1929 r. na skutek wniosku przedstawionego w tej sprawie przez Referat Turystyki Min. Robót Publicznych prowadzi Główny Urząd Statystyczny oraz magistraty i biura meldunkowe 24 większych miast i zakładów kąpielowych w Polsce specjalną statystykę turystyczną dotyczącą pobytu cudzoziemców w tychże miejscowościach.

Rezultaty tej statystyki ogłaszane są raz na kwartał w Wiadomościach Statystycznych Głównego Urzędu Statystycznego. Dane ogłaszane zestawiają sumarycznie ilość cudzoziemców dla każdej z 24 miejscowości, poza tem zaś dzielą wszystkich cudzoziemców bawiących w 24 miejscowościach według ich przynależności państwowej. Rezultaty tej statystyki za trzy ostatnie lata przedstawiają dwie następujące tablice.

6. STATYSTYKA RUCHU CUDZOZIEMCÓW

w 24 największych miastach i zakładach kąpielowych Polski za lata 1929, 1930 i 1931.

Nr.	Miasto	1929 r. od 1. V. do 31.XII	1930 rok	1931 rok	Razem 1929-1931
1	Warszawa	22.167	22.193	24.698	68.591
2	Poznań	16.535	7.996	5.231	29.762
3	Kraków	6.728	13.066	9.887	29.681
4	Katowice	4.375	8.565	6.976	19.916
5	Łódź	4.751	6.222	5.917	16.890
6	Bydgoszcz	4.903	5.329	4.195	14.427
7	Lwów	1.068	5.712	5.405	12.185
8	Bielsko	1.979	2.987	3.430	8.396
9	Wilno	1.355	2.199	2.503	6.057
10	Toruń	1.441	1.675	1.585	4.701
11	Królewska Huta	1.105	2.015	1.488	4.608
12	Grudziądz	1.388	1.745	1 226	4.359
13	Zakopane	1.319	1.745	887	3.951
14	Białystok	846	1.335	997	3.178
15	Częstochowa	707	871	721	2.299
16	Gniezno	571	562	483	1.616
17	Biała	410	500	597	1.507
18	Gdynia	285	449	502	1.236
19	Inowrocław	—	543	573	1.116
20	Krynica	223	322	512	1.057
21	Sosnowiec	255	456	219	930
22	Lublin	186	288	274	748
23	Będzin	73	103	43	219
24	Dąbrowa Górnicza	57	—	—	57
	Razem	72.735	86.878	79.341	238.954

7. STATYSTYKA RUCHU CUDZOZIEMCÓW

w 24 największych miastach i zakładach kąpielowych Polski obliczona na podstawie przynależności państwowej.

Nr.	Przynależność państwowa	1929 r. od 1. V. do 31.XII	1930 rok	1931 rok	Razem 1929-1931
1	Niemcy	28.234	25 573	26.278	80.085
2	Austrja	7.089	10,563	9.485	27.137
3	Czechosłowacja	8.057	7.769	7.691	23.517
4	Stany Zjednoczone A. P.	7.478	6.295	6.104	19.877
5	Francja	3.402	3.249	3.540	10.191
6	Anglja	2.525	2.635	2.796	7.956
7	Łotwa	1.718	2.523	1.997	6.238
8	Rumunja	1.663	2.179	2 212	6 054
9	Węgry	1.294	2.101	2.204	5.599
10	Włochy	1.034	1.594	1.719	4.347
11	Szwajcarja	1.131	1.273	1.356	3.760
12	Litwa	761	1.096	1.173	3.030
13	Holandja	751	994	1.001	2.746
14	Gdańsk	881	572	1.267	2.720
15	Rosja	972	715	781	2.468
16	Belgja	861	754	797	2.412
17	Szwecja	712	843	—	1.555
18	Jugosławja	557	535	—	1.092
19	Danja	627	716	768	2 111
20	Estonja	331	433	—	764
21	Finlandja	205	221	—	426
22	Palestyna	280	437	432	1.149
23	Inne kraje Europy	887	1 129	3 068	5.084
24	Inne kraje Ameryki	276	298		
25	Inne kraje Azji	485 } 832	544 } 884	1.500	3.216
26	Afryka	61	38		
27	Australja	10	4		
28	Przynależność nieustalona	1.453	1.795	2.880	6.128
	Razem	72.735	86.878	79.341	238.954

SPIS RZECZY:

